

Branka Arlović – Mato Arlović

Romu u Republici Hrvatskoj-položaj, prava i slobode i njihovo ostvarivanje

Sadržaj

I.	UVOD.....	31
II.	USTAVNOPRAVNI POLOŽAJ, PRAVA I SLOBODE ROMA U HRVATSKOJ.....	38
1.	USTAVNO-PRAVNI POLOŽAJ (STATUS) ROMA U REPUBLICI HRVATSKOJ	38
2.	PRAVA I SLOBODE ROMSKE NACIONALNE MANJINE I NJEZINIH PRIPADNIKA U REPUBLICI HRVATSKOJ	48
3.	ZASTUPLJENOST ROMSKE NACIONALNE MANJINE U TIJELIMA VLASTI, U UPRAVNIM I PRAVOSUDNIM TIJELIMA REPUBLIKE HRVATSKE.....	51
3.1.	<i>Zastupljenost Roma na nacionalnoj, mezo i mikro razini</i>	51
3.1.1.	<i>Hrvatski sabor</i>	51
3.1.2.	<i>Zastupljenost pripadnika romske nacionalne manjine u jedinicama samouprave u Republici Hrvatskoj</i>	54
3.1.3.	<i>Zastupljenost pripadnika romske nacionalne manjine u izvršnim tijelima i tijelima uprave u jedinicama samouprave u Republici Hrvatskoj</i>	62
3.1.4.	<i>Ostvarivanje prava na zastupljenost pripadnika romske nacionalne manjine u izvršnim tijelima jedinica samouprave.....</i>	65
3.1.5.	<i>Pravo na zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u upravnim tijelima jedinica samouprave.....</i>	67
3.2.	<i>Zastupljenost pripadnika romske nacionalne manjine u tijelima državne uprave, u pravosudnim tijelima, te stručnim službama i uredima Vlade Republike Hrvatske</i>	68
III.	NACIONALNA STRATEGIJA ZA UKLJUČIVANJE ROMA, ZA RAZDOBLJE OD 2013. DO 2020. GODINE I NJEZINA PROVEDBA.....	71
1.	UVODNI PRISTUP.....	71
2.	PODRUČJE OBRAZOVANJA	79
3.	ZAPOŠLJAVANJE I UKLJUČIVANJE U GOSPODARSKI ŽIVOT	83
4.	ZDRAVSTVENA ZAŠTITA PRIPADNIKA ROMSKE NACIONALNE MANJINE.....	87
5.	PROSTORNO UREĐENJE, STANOVANJE I ZAŠTITA OKOLIŠA	88
6.	UKLJUČIVANJE ROMSKE NACIONALE MANJINE I NJEZINIH PRIPADNIKA U KULTURNI I DRUŠTVENI ŽIVOT	92
7.	O STATUSNIM PITANJIMA ROMA U REPUBLICI HRVATSKOJ I NJIHOVOM UTJECAJU NA OSTVARIVANJE NACIONALNE STRATEGIJE ZA UKLJUČIVANJE ROMA, ZA RAZDOBLJE OD 2013. DO 2020. GODINE.....	96
IV.	ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.....	107
V.	LITERATURA	113

Abstract

Terminology and phrases related to the naming of Roma, as well as the definition of the source of their rights have emerged both as a scientific and a political issue. The source, classification, and hierarchy of the rights of nationalities in Croatia have undergone a specific developmental trend. Rights extend to both individual and community rights and address the issue of individual model theories. Representation of the Roma in Croatia is carried out at both local and national level. Local and parliamentary representation has a very important role in advocacy for the Roma. These are legal, constitutional issues that need to be resolved at a similar level. The social and other integration of the Roma in Croatia is regulated and guaranteed by the National Strategic Program.

A romák elnevezésével kapcsolatos terminológia megfogalmazások, mint ahogyan a jogaiak forrásának meghatározása is tudományos és politikai kérdésként is felmerül. A horvátországi nemzetiségek jogainak forrása, klasszifikációja és hierarchiája egy sajátos fejlődési tendencián ment keresztül. A jogok kiterjednek az egyéni és közösségi jogokra egyaránt és érintik az egyes modellelméletek kérdését is. A horvátországi romák érdekképviselete a helyi és országos szinten is megvalósul. A lokális és parlamenti képviseletnek nagyon komoly a szerepe a romák érdekképviseletében és érdekérvényesítésében. Ezek jogi, alkotmányogi kérdések, amelyek megoldása is hasonló szinten kell, hogy történjen. A horvátországi romák társadalmi és egyéb integrációját ún. Nemzeti Stratégiai Program szabályozza és garantálja.

I. UVOD

U Republici Hrvatskoj Romi su "nastanjeni već više od šest stoljeća"⁴⁹. Prema pisanim dokumentima, mnogi autori se slažu⁵⁰ da su se na području Republike Hrvatske Romi naselili prvo u Dubrovniku i to 1362. godine. Vrlo brzo iza toga, već 1373. godine, Romi se nastanjuju u Zagrebu gdje rade kao trgovci, mesari i krojači.

Već krajem 14. stoljeća Romi koji žive u Dubrovniku na području Gruža organiziraju svoje srodnice zadruge koje se bave uobičajenim - tradicionalnim romskim zanatima i glazbom. Nadalje, Romi se spominju u Puli 1497. godine gdje radi i živi svećenik Dominik Ciganin, dok se u predgrađu Šibenika Romi spominju oko 1500. godine. Romi kao Cigani svirači (šipuši) se pojavljuju u Hrvatskoj 1671. godine, dok se u hrvatskom Međimurju nastanjuju u Legradu oko 1688. godine. Te godine je u Legradu kršteno dijete ciganskog

⁴⁹ Vojak D.; "Prosvjed usmjeren prema Romima potpuni je promašaj, rješenje je u boljoj suradnji", intervju u časopisu Phralipen I, od 31. svibnja 2019., str. 2/4

⁵⁰ Tako npr. autori navedeni u fusnoti 2., ali se i istovjetni podatak nalazi i u Hrvatskoj enciklopediji ... o.c.

vojvode Ivana. Tijekom 18. stoljeća međumurski velikaši su dozvolili doseljavanje Roma Koritara na svoje posjede⁵¹.

Ukidanjem ropstva za Rome 1855. u Vlaškoj Rumunjskoj i Moldaviji⁵² tijekom 19. stoljeća veliki broj Roma Koritara doseljava se u Hrvatsku. Danas su rasprostranjeni napose u Međimurju, Baranji, Posavini i Podravini, ali ih ima i u Istri, Zagrebu, te drugim našim područjima (vidjeti tablici br. I.), koja sadrži podatke o broju Roma po županijama u Republici Hrvatskoj).

Drugo, značajnije doseljavanje Roma u Republiku Hrvatsku dogodilo se raspadom SFRJ, kada je tijekom devedesetih godina veći broj njih u Hrvatsku doselio iz Sjeverne Republike Makedonije, Republike Kosova, Republike Srbije, Bosne i Hercegovine te Crne Gore.

Ovi Romi su uglavnom Gurbeti, Arlje i Čergari, a pretežito se naseljavaju i žive u gradovima Zagrebu, Rijeci, Puli itd. Osnovnu jezgru današnjih hrvatskih Roma čine Romi Koritari, Lovari i Kalderashi.⁵³

Ako se, pak govori o Romima po klasificiranim zanimanjima onda su to kod nas Romi Rudari ili Bojaši koji govore rumunjsku verziju romskog jezika, odnosno točnije kojima je rumunjski jezik materinji jezik. Oni su mahom nastanjeni u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (Međimurskoj, Varaždinskoj i Koprivničko-križevačkoj županiji), ali ih ima i na području Zagreba, Baranje, Podravine i Posavine.

Romi su "nakon dolaska u Hrvatsku korektno primljeni i uspješno se prilagodili prilikama na koje su naišli, no to je uvjetovalo i proces asimilacije kroz osobna imena i prihvaćanja načina života sredine"⁵⁴. Zbog toga se ističe, nadalje Hrvatić: "Prvi Romi koji su došli u Hrvatsku nisu se održali kao zasebna zajednica, ali su daljnje seobe uvjetovale stalnu nazočnost romskih skupina na području Hrvatske. Za dio Roma u Hrvatskoj nije, dakle, primarno očuvanje nacionalnog identiteta (i kulture, tradicije, običaja i jezika), već ponovno otkrivanje."⁵⁵

Međutim, korektan i blagonaklon odnos prema Romima u Hrvatskoj se brzo (već tijekom 15. stoljeća) mijenja u podroznost pa i u otvorenu neprihvatljivost. Dijelom su za to

⁵¹ Vidjeti pobliže kod Hrvatić N., "Romi u interkulturnom okružju", o.c. str. 914-915.

⁵² Nikšić B, o.c. str. 390.

⁵³ Hrvatska enciklopedija, Natuknica "Romi", o.c.

⁵⁴ Hrvatić N., o.c. str. 916.

⁵⁵ Ibidem;

"zaslužni sami Romi. Ponajprije, ne svojom krivnjom, jer se radi o etničkoj skupini bez države, čiji pripadnici čudno obučeni "egzotičnog izgleda lutaju od mjesta do mjesta, od države do države. Služe se raznim lukavstvima da bi prikupili novac i druga sredstva za život. Nisu im strane ni laži i lažna predstavljanja⁵⁶, vraćanja, pa i sitne krađe. Drugo, kod dijela vlasti i europske javnosti stvorila se percepcija da se radi o turskim uhodama, lijenum i zbog njihove veselosti i razigranosti nemarnom narodu. Zbog toga se prema njima svuda u Europi javlja podozrivost i stav da nigdje nisu dobrodošli. Takva percepcija ubrzo postaje dominantna svuda u Europi, pa i u Hrvatskoj, koja je u sastavu AustroUgarskog Carstva.

S razvojem i dominacijom sve nepovoljnijih prilika "u Europi u XVI. st. započinje progon romskih nomadskih skupina. U taj proces uključuju se hrvatske vlasti, posebice Hrvatski Sabor koji je od tada donio brojne odredbe o progonu i strogom kontroliranju Roma"⁵⁷. Taj proces, osobito postaje intenzivan u drugoj polovici XVIII. st. za vrijeme vladanja Marije Terezije i Josipa II. Oni su donijeli uredbe kojima su uredili status, prava i obveze Roma, koje su bile općeobvezatne za područje cijelog Carstva. Tako je Marija Terezija (1767.) u duhu prosvijećenog apsolutizma tijekom 1761. donijela uredbe o Romima kojima je željela postići njihovu društvenu integraciju. One su sadržavale "niz mjera, kao što je zabrana lutalačkog života, poticanje bavljenja poljoprivredom, zabrana naziva 'Ciganin', čak i zabrana uporabe romskog jezika".⁵⁸ Nekoliko godina kasnije (1783.) car Josip II. svoju regulativu proširuje na uređenje "svakodnevnog života Roma. Uz zabranu nomadskog seljenja (osim na sajmove), Romi moraju prihvatići nošnju sela, službeni jezik, jedno osobno ime i prezime i kućne brojeve u naseljima. Daje im se pravo bavljenja kovačkim obrtom ... te ograničeno glazbom. Romima se zabranjuje prosjačenje, međusobne ženidbe, a napuštena djeca čergara imaju se zbrinuti kao siročad."⁵⁹

⁵⁶ Utvrđeno je naime da su se brojne romske skupine u Europi i Hrvatskoj već tokom 15. stoljeća pozivale na propusnicu s preporukama i pokroviteljstvo kralja Sigismunda iz 1423., iako njena autentičnost nikada nije utvrđena. Pobliže o propusnicu kralja Sigismunda kod Hrvatić N., o.c. str. 914-915.

⁵⁷ Vojak D.; "Romi - marginalci u hrvatskoj prošlosti i sadašnjosti i/ili europskoj budućnosti", (predavanje, nije recenzirano, neobjavljeno rad, znanstveni), bibliografska jedinica 514463, Zagreb, 2011, preuzeto sa <https://www.bib.irb.hr>

⁵⁸ Vidjeti pobliže kod Nikšić B., o.c., str. 390.

⁵⁹ Vidjeti pobliže kod Hrvatić N.; "Obrazovanje Roma u Hrvatskoj: prepostavka za bolju kvalitetu života", u knjizi: "Kako žive hrvatski Romi = How do Croatian Roma live", ur. Maja Štambuk, 2005. str. 180., bibliografska jedinica 233727, na <https://www.bib.irb.hr>..., posjet str. 8.5.2021.

Dosta odredbi o zabranama ostale su neprovedive. Dijelom zbog toga što ih nije prihvaćalo lokalno (većinsko) stanovništvo, a još više "zbog inertnosti državnih i lokalnih vlasti, te otpora romskog stanovništva."⁶⁰

Na području Hrvatske između dva svjetska rata "problem" Roma "dio hrvatskih vlasti nastojao je riješiti ... propisujući prisilnu kolonizaciju (asimilaciju) i sprečavanje kretanja stranih (nomadskih) Roma."⁶¹

Unatoč teškoćama u utvrđivanju točnog broja Roma na popisima stanovništva, zbog njihove fluktuacije koja je bila rezultat nomadskog načina života te svih posljedica koje su proizvodile ove mjere prema Romima, njih je na području Hrvatske 1931. godine prema popisu stanovništva bilo oko 14.000 ili 0,4% u odnosu na ukupno popisano stanovništvo u Hrvatskoj. Navedeni broj Roma u Hrvatskoj pokazuje dvije stvari. Prvo, da ih je sve veći broj koji prihvaćaju "sjedilački" način života⁶² odnosno stalno prebivalište i njegovu prijavu vlastima. Dijelom je to rezultat i prethodnih prisilnih mjera koje su počeli prihvatići Romi s jedne strane, a s druge strane opća promjena načina života i pogodnosti koje je on nosio za svo sjedilačko, zaposleno stanovništvo, pa tako i za Rome. Drugo, da su gospodarski i općedruštveni uvjeti za prihvatljivost Roma od strane većinskog stanovništva u Hrvatskoj u odnosu na zemlje u okruženju u tom povijesnom trenutku bili nešto povoljniji.

No, to nikako ne znači da na području Hrvatske nisu bile prisutne predrasude prema Romima. Zapravo, su one bile prisutne cijelo vrijeme od kako su se Romi doselili u Hrvatsku, kao i u drugim europskim zemljama. Samo je njihov intenzitet bio jači i/ili slabiji ovisno o povijesnim okolnostima koje su dominirale u pojedinim povijesnim etapama koje se razmatraju. Pa ipak, dijelim mišljenje sa svim onim autorima koje smatraju da je najteži položaj Roma u europskim zemljama, pa i u Hrvatskoj bio u vrijeme Drugog svjetskog rata. Anticiganizam⁶³ je tada eskalirao u svom najsivrejijem i najbezobraznijem obliku ispoljavanja prema Romima kao takvим, neovisno o njihovom spolu, dobi, naobrazbi i/ili bilo kojem drugom obliku međusobnog razlikovanja. Anticiganizam u Europi doveo je do toga da

⁶⁰ Vojak D.; "Romi - marginalci ... (predavanje ...), o.c., str. 1.

⁶¹ Ibidem; str. 1-2.

⁶² Pojam "sjedilački način života", preuzet od Vojak D.; "Stradanje Roma u Slavoniji za vrijeme Drugog svjetskog rata, 1941-1945., Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, Zagreb, Vol. 19 No 1/2019., str. 220.

⁶³ Ibidem, str. 217. Sam pojam "anticiganizam" po njegovom autoru Vojak D., u supstancijalnom smislu se odnosi na različite oblike i sadržaje "represivne asimilacijske politike državnih i lokalnih vlasti prema Romima. Vrhunac takve politike, koja se može obuhvatiti pojmom anticiganizam, dogodio se za vrijeme Drugog svjetskog rata, kada je znatan dio romskog stanovništva na slavonskom području stradao kao posljedica rasne politike ustaških vlasti.

su kroz povijest "Rome proganjali kao divlje životinje i njihovo ubijanje se novčano nagrađivalo u nizozemskoj i njemačkim državama, palilo ih se, vješalo na početku sela u europskim državama, a kako bi se upozoravalo druge Rome da tamo nisu poželjni."⁶⁴

Razvojem rasnih teorija i stupanjem na političku scenu totalitarnih nacističkih režima za Rome su nastupila najteža vremena. Vremena u kojima je prema njima provođen genocid, ubijanjem, mučenjima po logorima i kazamatima. Sve polazeći od rasnih teorija koje su smatrali "da oni nisu dovoljno razno čisti da budu pripadnici rasnih čistih društava za kojim se težilo u XX. st.". ⁶⁵

Nacistička ideologija i politička praksa prema Romima širile su se i izvan granica njihovih nositelja tj. totalitarnih režima vlasti u Njemačkoj i Italiji. Ona se proširila na sve zemlje njihove saveznike i kolaborističke sustave vlasti u njima koji su podržavali i prihvaćali nacionalsocijalističku ideologiju i političku praksu. Tako je bilo i u Hrvatskoj u kojoj je ustaški, totalitarni sustav ustrojio svoju državnu vlast u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Ustaški režim je prihvatio nacističku rasnu ideologiju i na njoj uspostavio političku praksu, koju je provodilo temeljem rasnih zakona koje je donosio i primjenjivao. Navedenu politiku prema Romima koju je provodio ustaški režim s potpunim utemeljenjem možemo i moramo kvalificirati i nazvati genocidom. Provodeći genocidnu politiku prema Romima "ustaške su vlasti gotovo uspjele u genocidnom istrebljenju romskog stanovništva, kojeg su smatrali parazitima na novom i svježem rasnom tijelu hrvatske države".⁶⁶ Nažalost točnost navedene teze potvrđuju, uz povjesne podatke o njihovom stradanju po logorima u Hrvatskoj i statistički podaci popisanih Roma nakon Drugog svjetskog rata.⁶⁷ Tako je prema popisu stanovništva obavljenom 1948. godine u tadašnjoj Narodnoj Republici Hrvatskoj živjelo svega 405 Roma, što će reći da ih je u odnosu prema propisanom broju iz popisa stanovništva 1931., ostalo manje od 3% ili točno 2,89%. Kad se tome doda podatak da je veći broj Roma preživio u Međimurju koje nije bilo pod ustaškom vlašću, onda je još strašnija spoznaja o genocidu koji su prema njima počinila ustaška vlast tijekom Drugog svjetskog rata.

⁶⁴ Vojak D.; intervju časopisa Phralipen I od 31. svibnja 2019., str. 2/4

⁶⁵ Ibidem;

⁶⁶ Ibidem;

⁶⁷ Tako se može pročitati da je: "Na području Hrvatske, u tadašnjoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, 1941. godine otvoren sabirni logor i logor smrti Jasenovac. Prema službenim podacima JUSP-a Jasenovac, u logoru je ubijeno 16 173 Roma, među kojima je bilo 5 608 djece. Romi u logoru Jasenovac bili su odvojeni od ostalih zatvorenika, smješteni u poseban dio logora za Rome, tzv. "Ciganski logor" u selu Uštica pored Jasenovca. Na tom mjestu danas se nalazi istoimenno romsko groblje." Vidjeti "RROMENGO DROM 1000 godina migracije Roma", izd. Savez Roma u Republici Hrvatskoj, "Kali Sari", Zagreb, 2018., monografija, str. 41.

Tijekom komunističko-socijalističkog razdoblja kroz koje je Hrvatska kao jedna od socijalističkih republika u sklopu Jugoslavije prolazila nad Romima nije činjeno nikakvo, pogotovo ne sustavno organizirano i posticano nasilje. Međutim, istine radi valja reći da se ni u tom razdoblju za Rome nisu dogodile znatnije (pozitivne) promjene kada je u pitanju kvaliteta njihovog individualnog, obiteljskog i općedruštvenog života i statusa. Naime, oni su i nadalje bili marginalizirani sloj društva, koji nije bio dovoljno obrazovan niti je društvo ulagalo dodatne napore da su njihovi članovi obrazuju.

Usprkos činjenici da je po ustavu i zakonu osnovno obrazovanje bilo opće i obvezno za sve. Stopa je nezaposlenosti Roma bila znatno viša i uvijek na vrhu piramide u odnosu na sve druge građane. Njihov individualni i obiteljski standard je bio ispodprosječan i mjerio se manjim i/ili većim stupnjem neimaštine i siromaštva. Živjeli su u lošim, često puta u neljudskim stambenim uvjetima na rubu sela i gradova.⁶⁸ Njihova naselja su po pravilu bila bez električne struje tekuće pitke vode i kanalizacije. Zapravo komunalno potpuno neopremljena i zapuštena, često puta getoizirana i segregirana. Činjenica da je položaj Roma u nekim zemljama zapadne razvijene demokracije bio još lošiji i teži⁶⁹ ni u kom pogledu nije mogla opravdati ovakav njihov položaj u socijalističkom periodu Hrvatske.

Promjene koje su krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog stoljeća zahvatile čitav svijet, pa i Hrvatsku otvarajući joj prostor (propašću bivše zajedničke savezne države) da se u državnom smislu osamostali u samostalnu, neovisnu, suverenu i teritorijalno cjelovitu državu imao je i morao je imati velikog utjecaja na priznavanje i zaštitu ljudskih (uključivo i manjinskih) prava i sloboda za sve, pa tako i za Rome. Naime, cjelokupne promjene odvijale su se na sustavu vrednota, ideala, ciljeva i načela "novog svjetskog poretku"⁷⁰ koji se stvarao i počeo ostvarivati krajem dvadesetog i na početku 21. stoljeća.

Intenzitet promjena u bivšim komunističko-socijalističkim zemljama je bio radikalni i cjelovit. Pogotovo u zemljama koje su kao samostalne i neovisne države nastale raspadom

⁶⁸ Vojak D.; intervju časopisa Phralipen I od 31. svibnja 2019., str. 3/4-4/4

⁶⁹ Tadašnjoj socijalističkoj vlasti u Hrvatskoj u sklopu bivše SFRJ ne može biti opravданje i isprika da su Romi u demokratskim državama bili u težoj, zapravo neljudskoj situaciji i položaju, što u svom gore navedenom intervjuu navodi Vojak D., pišući: "I nakon Drugog svjetskog rata u Švicarskoj se sve do 1970-tih u nekim institucijama provodilo oduzimanje romske djece iz njihovih obitelji ... Nasilje nad Romima nije prestalo, ono je samo promijenilo svoj oblik uzelo nova sredstva i fokusirano djelovalo da se Romi u potpunosti asimiliraju u brojnim europskim državama."

⁷⁰ Ideju novog svjetskog poretku svojim govorima, pored ostalih, promovirao je i predsjednik Džorđe Buš stariji. O ovoj ideji on je u ožujku 1991. rekao da je "novi svjetski poredak na vidiku ... poredak u kojem će principi pravde i ferpleja zaštititi slabe od jakih, a sloboda i čovječnost udomiće se u odnosima među nacijama ... Trajni mir mora biti naša misija". Citirano prema: Duzinas K. "Ljudska prava i imperija (Politicka filozofija kozmopolitizma)", prijevod s engleskog Divjak S., Albatros Plus i Službeni glasnik, Beograd, 2009., str. 23.

bivših složenih (zajedničkih) država. Taj proces svoje demokratske konstitucionalizacije u uvjetima obrambenog i oslobodilačkog rata od velikosrpske agresije morala je proći i Republika Hrvatska. No, neovisno o složenosti i teškoćama kroz koje je proizlazila u tom periodu hrvatska politika i njezin ustavotvorac ni jednog jedinog časa nije dvojio da hrvatsku državu želi konstituirati kao demokratsku građansku državu, tržišnog gospodarstva, ljudskih (uključivo i manjinskih) prava i sloboda, podjele vlasti i vladavine prava i ustava. U tom kontekstu hrvatski ustavotvorac je imao izuzetno zahtjevan i složen zadatak pred sobom. Državotvornim i revolucionarnim ustavotvorstvom od njega se zahtijevalo i očekivalo da ustroji Republiku Hrvatsku kao samostalnu, nezavisnu i suverenu državu, s jedne strane, a s druge strane da radikalnim i cjelovitim promjenama (revolucionarnog tipa) dokine komunističko-socijalistički društveni sustav i zamijeni ga građanskim demokratskim sustavom. U tom postupku posebno mjesto u ustavnom uređenju društvene i državne zajednice imalo je pitanje ustavnog uređenja ljudskih (i manjinskih) prava i sloboda. Gdje su se zbog postojanja poznatih objektivnih (ratnih) okolnosti, ali i zbog nedorečenosti i nesavršenosti međunarodnog pravnog sustava kojim su uređeni položaj, prava i slobode te zaštita nacionalnih manjina i njihovih pripadnika, upravo ta pitanja otvorila s aspekta kako ih ustavno urediti i zaštiti.

Ključna pitanja koja su se otvorila kod ustavnopravnog uređenja položaja, prava i sloboda te zaštite nacionalnih manjina za hrvatskog ustavotvorca bila su ona koja su otvorena i još uvijek nisu na općeprihvatljiv način pravno, konačno uređena pravnim propisima međunarodnog prava. Ta pitanja su: a) pojam nacionalne manjine nije određen i pravno uređen kao jedinstven i općeprihvaćen; b) prava i slobode su priznata samo pripadnicima nacionalnih manjina, dakle kao individualna, a ne i nacionalnoj manjini kao njezinu kolektivno pravo i sloboda; c) nisu (barem do stupanja na snagu Okvirne konvencije za zaštitu prava nacionalnih manjina) određeni jedinstveni pravni kriteriji i uvjeti po kojima se utvrđuje tko može biti nacionalna manjina; d) u regulaciji nacionalnog zakonodavstva pojedine države su stvorile samo svoje kriterije za utvrđivanje tko može, a tko ne može imati status nacionalne manjine.

Sva navedena pitanja su se što izravno što neizravno prelamala i na ustavno-pravni status, prava i slobode Roma kao pripadnika romske nacionalne manjine i nje kao takve.

Takve okolnosti i situacije mogu se razabrati kako u teorijskim radovima znanstvenika koji se bave proučavanjem položaja, prava i sloboda Roma, ali i u njihovoj ustavno-pravnoj regulaciji. Tako je u teorijskim radovima moguće naići na definiranje romske zajednice kao:

a) posebnu etničku skupinu koja ne može imati status nacionalne manjine; b) kao autohtonu etničku skupinu; c) kao autohtonu nacionalnu manjinu i d) kao nacionalnu manjinu.

Slično je i sa ustavno-pravnim tekstovima. Ustavnopravno ih se definira kao: a) autohtonu nacionalnu manjinu; b) etničku skupinu koja po ustavu ima posebni status u skladu s zakonom i c) nacionalnu manjinu jednaku i ravnopravnu, u skladu s ustavom i zakonom sa svim drugim nacionalnim manjinama u toj - dotičnoj državi. O svim ovim teorijskim i ustavno-pravnim pitanjima u odnosu na Rome bit će kasnije više riječi. No, da bi ih se moglo koliko-toliko cjelovito sagledati i razumjeti, smatramo neophodnim u nastavku ovog rada prvo obraditi pitanje pojmovnog određenja nacionalne manjine, zatim njihovog razlikovanja od pojmove narod, nacija i autohtoni narod te utvrditi sličnosti i razlike u pravima i slobodama nacionalnih manjina i njihovih pripadnika sa ljudskim pravima i slobodama kao i s humanitarnim pravom.

Zatim, drugo, utvrditi ustavnopravni okvir pravnog uređenja položaja, prava i sloboda nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, da bi se mogao sagledati položaj prava i slobode romske nacionale manjine i njezinih pripadnika u Republici Hrvatskoj s ustavno-pravnog aspekta, te eventualne pravno priznate razlike između nje i drugih nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, kao i izuzetke (ako oni postoje) zbog kojih je hrvatski zakonodavac dopustio takve razlike. Potonje pitanje obraditi će se polazeći od nekih primjera pozitivne diskriminacije romske nacionalne manjine i njezinih pripadnika u odnosu na većinski narod, ali i u odnosu na druge nacionalne manjine i njihove pripadnike.

U završnom dijelu ovog rada obradit će se ostvarivanje i zaštita prava i sloboda romske nacionalne manjine i njezinih pripadnika u Republici Hrvatskoj.

II. USTAVNOPRAVNI POLOŽAJ, PRAVA I SLOBODE ROMA U HRVATSKOJ

1. Ustavno-pravni položaj (status) Roma u Republici Hrvatskoj

Odmah na početku želimo ukazati da su pitanja kao što su definiranje pojma nacionalne (romske) manjine, individualnih prava i sloboda njezinih pripadnika te njezinih kolektivnih prava i sloboda, pratile (i još uvijek prate) dileme i neodlučnosti koje u teoriji imaju teoretičari u njihovoj obradi.

Osnovni razlog takvog stanja je neodlučnost međunarodne zajednice da na jedinstven i općeprihvaćen način uredi ova pitanja, što smo u prethodnom tekstu zorno prikazali. To otvara prostor pojedinim državama da na zakonodavnoj razini različito postupaju kod pitanja utvrđenja što jeste i tko ima pravo da unutar njezinog ustavnopravnog porekla stekne status (pravno priznati i zaštićeni položaj) nacionalne manjine sa svim pravima i slobodama koje njoj pripadaju i njezinim pripadnicima. Sve dileme i problemi s kojima se bavila i bavi teorija glede ovih pitanja u svezi s nacionalnim manjinama i njihovim pripadnicima bila su i jesu prisutna i kod naših teoretičara koji se njima bave i kad je u pitanju romska nacionalna manjina. Interesantno da se nekim pitanjima, kao što je npr. određenje pojma romske nacionalne manjine pojedini teoretičari kod nas i dalje bave, zanemarujući njezin danas već Ustavom i zakonom utvrđeni status nacionalne manjine. Dakako, znanstvena sloboda dopušta znanstvenicima drugačiji pristup, u određenju i definiranju nekog pojma no što je to učinio zakonodavac, ali ako i u mjeri kad neupitni (dokazani) sadržajni elementi na kojima oni grade svoju definiciju postoje i nisu sadržani u zakonodavnoj - pravno utvrđenoj definiciji.

Na navedena pitanja smatramo nužnim ukazati jer ako postoje takve situacije, a u Republici Hrvatskoj postoje i kad je u pitanju romska nacionalna manjina, ne smije se zaboraviti da znanstvenici mogu i utiću na stvaranje javne percepcije koja tada odstupa od one koju je svojom zakonskom definicijom želio postići zakonodavac kod svih fizičkih i pravnih osoba, a ne samo kod romske nacionalne manjine i njezinih pripadnika. To je važno pitanje, jer ono utiče na ovaj i/ili onaj način (pozitivno i negativno) na sve građane glede prihvaćanja i odobravanja statusa, prava i sloboda te nacionalne manje (konkretno romske) i njezinih pripadnika. S jedne strane, a s druge strane na širenje i/ili smanjenje diskrepance između formalnog i funkcionalnog⁷¹ položaja, propisanih i zaštićenih prava i sloboda kako nacionalne manjine, tako i njezinih pripadnika. Nažalost, i kod teorijskog određenja statusa Roma u Hrvatskoj bilo je i ima velikih lutanja pa i potpuno oprečnih stajališta unutar teorije, ali i u odnosu na zakonodavnu praksu.

Tako npr. Neven Hrvatić u svom radu iz 1996., polazeći od njihovog transnacionalnog identiteta smatra da Romi "čine povijesnu, autohtonu manjinu"⁷². Međutim, on u određivanju

⁷¹ Navedeni pojmovi formalno i funkcionalno, u kontekstu poimanja ustava preuzeti od MacCormik N.; "Institucije prava (Ogled iz teorije prava)", naklada Breza, Zagreb, str. 75.

⁷² Hrvatić N.; "Romi u interkulturnom okruženju", Društvena istraživanja, Zagreb, 5 (1996), Br 5-6 (25-26), str. 913

statusa Roma po etničkom kriteriju već 2005. godine mijenja svoje stajalište, bar kad je u pitanju Republika Hrvatska, tvrdeći: "Romi su autohtona nacionalna manjina u Hrvatskoj."⁷³

Pod vanjskim utjecajem (Vijeća Europe)⁷⁴, te autorskog stajališta drugih teoretičara npr. Nevena Hrvatića, Jagoda Novak u svom radu iz 2004. godine navodi da je "danu uvriježeno shvaćanje i priznavanje romske zajednice kao transnacionalne etničke skupine bez matične države, prisutne u velikom broju europskih zemalja ..." gdje Romi "u najvećem broju tih zemalja ... ostvaruju status nationale manjine."⁷⁵

Danijel Vojak smatra da su Romi u "hrvatskoj zajednici dobili status nationale manje, a s time i niz prava, a između ostalog i na političko predstavljanje u vlasti, napose u Hrvatskom saboru."⁷⁶

Stajalište koje zastupa statusnu poziciju Roma kao nacionalne manjine zastupaju u svom radu iz 2017. godine Nikol Brica i Stipe Buzar posebice "nakon ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju."⁷⁷

Boris Nikšić ima po našem mišljenju najosebujniji pristup određivanju statusa Roma temeljem kriterija njihove etničke pripadnosti. On smatra da Romi: "Svugdje su manjina, jer žive u okruženju drugih naroda, ali se ipak ne mogu nazvati nacionalnom (narodnosnom) manjinom budući da nemaju neku matičnu državu na koju bi se mogli pozivati. Stoga je najbliže određenje koje se može dati Romima, pojma etničke skupine."⁷⁸

Iz citiranih stajališta razvidna je kod teoretičara široka razlika o tome koji status (položaj) bi oni trebali imati. U kojoj mjeri je na svakoj od njih utjecalo stanje neodređenosti pa i konfuznosti u određivanju pojma nacionalna manjina općenito prisustvo u teoriji i ustavnopravnim poredcima, nismo provodili istraživanje. Takvo istraživanje nismo izravno

⁷³ Hrvatić N.; "Obrazovanje Roma u Hrvatskoj: prepostavka za bolju kvalitetu života?", u knjizi: "Kako žive hrvatski Romi = How do Croatian Rom live?", ur. Štanbuk M., Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2005., bibliografska jedinica 223-727., str. 180.

⁷⁴ Utjecaj Vijeća Europe na znanstvena istraživanja o nacionalnim manjinama, posebno je ojačan nakon Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina koju je Vijeće Europe donijelo 10.11.1995., a stupila je na snagu 1.2.1998. godine.

⁷⁵ Novak J.; "Romska zajednica i međunarodne institucije: tek relativni uspjeh zaštite ljudskih i manjinskih prava", Migracijske i etničke teme 20 (2004), 4; str. 403.

⁷⁶ Vojak D.; "Prosvjed usmјeren prema Romima potpuni je promašaj, rješenje je u boljoj suradnji", intervju u časopisu Phralipen I, 31. svibnja 2019.

⁷⁷ Brica N. i Buzar S.; "Integracija romske nacionalne manjine nakon ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju", Zbornik sveučilišta Libertas, BR 1-2/2017, st. 287.

⁷⁸ Nikšić B.; "Romi u Mađarskoj: situacije i perspektive na pragu 21. stoljeća", Migracijske i etničke teme 20 (2004), 4; str. 388.

provodili za njihove moguće utjecaje i na hrvatskog ustavotvorca kod kojeg je bilo u pojedinim vremenima lutanja oko pitanja kako se odrediti prema pojmu nacionalnih manjina, općenito pa onda i prema Romima. No, da je tog utjecaja bilo nesumnjivo je. Prije svega iz ustavnopravnih poredaka pojedinih država, na čija rješenja se ugledao hrvatski ustavotvorac i zakonodavac kod prihvaćanja pravne definicije pojma nacionalne manjine, te (ne)priznavanjem i ustavnopravnim poretkom zaštićenih kolektivnih prava i sloboda nacionalne manjine i individualnih prava i sloboda koja pripadaju (imaju) njezini pripadnici.

Do 2000. godine hrvatski ustavotvorac, što po ugledu na neke autoritete iz teorije, i/ili na prihvaćena ustavno-pravna rješenja u nekim stranim zemljama, te zbog pragmatičnog pristupa u ovom području je imao različite pristupe i ustavno-pravna rješenja. No, tijekom 2000. godine (promjenom) izmjenama i dopunama Ustavnog zakona koji se odnosi i na uređivanje prava i sloboda nacionalnih manjina⁷⁹ otpočela je korjenita promjena u ovom području koja je odnošenjem novog Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina 2002.⁸⁰ supstancialno razrađena, a revizijom (izmjenama i dopunama) Ustava Republike Hrvatske iz 2010. godine⁸¹ cijelovito uređena, odnosno zaokružena u jedinstvenu ustavnopravnu cjelinu.

Da podsjetimo. Izmjenama i dopunama Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj, 2000. godine hrvatski⁸² zakonodavac je po prvi puta u svoj ustavnopravni poredak ekspresis verbis unio (ugradio) Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina Vijeća Europe. Drugo, tim Ustavnim zakonom su izrijekom po prvi puta u ustavnopravnom poretku pobrojane sve nacionalne manjine koje egzistiraju u Republici Hrvatskoj. Tim zakonodavno-pravnim činom svima njima je priznat status (položaj) nacionalne manjine sa svima pravima koja im kao nacionalnim manjinama i njihovim pripadnicima priznaje ustavnopravni poredak. Treće, navodeći ih izrijekom u članku 2. (kojim je zamijenjen članak 3.) i to tako da glasi: "Republika Hrvatska štiti ravnopravnost pripadnika nacionalnih manjina: Albanaca, Austrijanaca, Bošnjaka, Bugara, Crnogoraca, Čeha, Mađara, Makedonaca, Nijemaca, Poljaka, Roma, Rumunja, Rusa, Rusina, Slovaka, Slovenaca, Srba, Talijana, Turaka, Ukrajinaca, Vlaha, Židova i drugih etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina i potiče njihov svestrani

⁷⁹ Radi se o Ustavnom zakonu o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj, "Narodne novine" br. 65/91., 27/92. i 34/92.

⁸⁰ Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, "Narodne novine" broj 155/2002.

⁸¹ Vidjeti Izvorišne osnove stavak 2. Ustava Republike Hrvatske, "Narodne novine" br. 85/2010. - pročišćeni tekst.

⁸² Navedeni Ustavni zakon ... objavljen je u "Narodnim novinama" broj 51/00.

"razvoj." Četvrtog, ovom odredbom Romi su kao i neke druge nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj prvi puta izrijekom navedeni u pravnom aktu. Tim činom su pravnom stekli izravni status nacionalne manjine kao svoje stečeno pravo s jedne strane, a s druge izašli iz generalne odredbe "i druge nacionalne manje", kako je to bilo uređeno u Izvorišnim osnovama "Božićnog Ustava"⁸³ do 1997., i s pozitivnim učinkom premostili svoje neuvrštanje u tzv. autohtone nacionalne manjine nakon revizije "Božićnog Ustava" 1997.

Naime revizijom Božićnog Ustava 1997., hrvatski ustavotvorac mijenja i dopunjava Izvorišne osnove Ustava i u njih unosi institut tzv. autohtonih nacionalnih manjina⁸⁴. Tim postupkom su po našem sudu nastale dvije kategorije nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj. Prvu kategoriju su činile tzv. autohtone nacionalne manje, sve ostale su ulazile u drugu.

Potvrda ove podjele razvidna je bila i iz mogućnosti opsega i sadržaja ostvarivanja prava i sloboda npr. u pravu na izbor zastupnika u Hrvatski sabor. To su pravo imale smo autohtone manjine. Istini za volju one su trebale zastupati u saboru sve manjine u ostvarivanju svojih prava i sloboda i prava i sloboda njihovih pripadnika. No, oni su, ipak bili samo birani u skladu s zakonom iz reda autohtonih, a ne i drugih manjina.

Na taj način radikalno je u sadržajnom smislu promijenjeno značenje "i drugih" koji se odnosio na nacionalne manjine po Božićnom ustavu. Po našem mišljenju ustavotvorac je Božićnim ustavom pojam "i druge" koristio kao generalni pojam kojim je s jedne strane obuhvaćao sve nacionalne manjine koje nije prethodno pobrojao prije no što je prekinuo njihovu enumeraciju, ali je s druge strane i za njih osigurao s obzirom na pripadajuća prava i slobode istovrstan status.⁸⁵ No, promjenom Ustava 1997. u Izvorišnim osnovama je podjelom

⁸³ Ustav Republike Hrvatske donesen je 21. prosinca 1990., a objavljen je 22. prosinca 1990. i tada je stupio na snagu, dakle donesen je uoči Božića pa ga se često puta naziva "Božićnim Ustavom".

⁸⁴ Taj dio Izvorišnih osnova (stavak 2.) Ustava Republike Hrvatske nakon revizije 1997. godine glasio je: "... Republika Hrvatska ustanovljuje se kao nacionalna država hrvatskog naroda i država pripadnika autohtonih nacionalnih manjina: Srba, Čeha, Slovaka, Talijana, Madžara, Židova, Nijemaca, Austrijanaca, Ukrajinaca, Rusina i drugih, koji su njezini državljanici, kojima se jamči ravnopravnost s građanicima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN i zemalja slobodnog svijeta." (Vidi njegove izmjene i dopune donesene 1997. koje su objavljene u "Narodnim novinama" br. 135/97.).

⁸⁵ Smatramo opravdanim zauzeti takvo stajalište nakon analize teksta Izvorišnih osnova Božićnog Ustava ("Narodne novine" broj 56/90.), koji se odnosi na ovo pitanje on glasi: "... Republika Hrvatska ustanovljuje se kao nacionalna država hrvatskoga naroda i država pripadnika inih naroda i manjina, koji su njezini državljanici: Srba, Muslimana, Slovenaca, Čeha, Slovaka, Talijana, Madžara, Židova i drugih, kojima se jamči ravnopravnost s građanicima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN i zemalja slobodnoga svijeta."

nacionalnih manjina na dvije kategorije došlo, u najmanju ruku do neizravne diskriminacije⁸⁶ svih onih nacionalnih manjina koje su ušle u kategoriju "druge" u odnosi prema autohtonim. Egzaktna potvrda takvog stajališta proizlazi iz činjenice da su u IV. sazivu Hrvatskog sabora bili izabrani samo zastupnici autohtonim manjina, njih pet⁸⁷ koji su ih na parlamentarnoj razini zastupali.

Među drugim nacionalnim manjinama prateći njihovu poziciju ostali su i Romi. Na prvi pogled za njih se u odnosu na rješenje iz 1990. nije ništa primijenilo, jer su i tada bili "i druge", međutim ako se analizira stipulirani tekst kao cjelina onda je vidljiva velika razlika. Po tekstu Izvorišnih osnova iz 1990. i druge su izjednačene s onima koje su prije njih poimence navedene, a tekstrom iz 1997. jasno je povučena razlika između autohtonih nacionalnih manjina i drugih koje to nisu.⁸⁸

⁸⁶ Upotrebljavamo kvalifikaciju "u najmanju ruku do neizravne diskriminacije", naprsto stoga što je za neke nacionalne manjine (Slovenci i Muslimani) koje su do tada bile izrijekom pobrojane, a koje su nakon promjena Ustava 1997. godine brisane iz teksta njegovih Izvorišnih osnova nesporno nastupila direktna diskriminacija.

⁸⁷ To su bili sijedeći zastupnici: Santo Tibor, Čuhnil Zdenka, Đukić Milan, Graljuk Borislav i Radin Furio. Oni su činili sastav kluba zastupnika nacionalnih manjina u IV. sazivu Hrvatskog sabora.

⁸⁸ Zašto je tako postupio hrvatski ustavotvorac nemamo egzaktan odgovor koji bi se temeljio na provedenom znanstvenom istraživanju. No, neke od razloga možemo detektirati pa i na temelju grube analize konkretnih okolnosti na kojima se Republika Hrvatska u tom periodu nalazila, poglavito u svom odnosu prema nacionalnim manjinama i njihovim pripadnicima i zahtijevanja njih samih potpomognutih autoritetom (pritiskom) predstavnika međunarodne zajednice u zahtijevanju što treba i kako činiti po tom pitanju Hrvatska. Utjecaj na takvo postupanje hrvatskog ustavotvorca, osim toga, imali su tzv. gotova (strana) rješenja. Radilo se o quasi posudbi rješenja o autohtonim nacionalnim manjinama iz ustavnopravnih poredaka nekih europskih zemalja npr. Republike Slovenije i sl., o čemu je već bilo riječi. Jedan od razloga (ali i poticaja) za promjenu Izvorišnih osnova glede ovog pitanja valja tražiti u promjenama imena nacionalne manjine Muslimani, koje je promijenjeno (za njegov matični narod u BiH) u ime Bošnjaci. Navedena promjena u BiH je hrvatskom ustavotvorcu bila osnova ispuštanja iz teksta Izvorišnih osnova Muslimana kao nacionalne manjine. Po našem sudu nepotrebno i neopravdano. Ne samo zbog mogućih političkih implikacija, već i zbog a) nepriznavanja prava pripadnicima muslimanske manjine da se tako izjasne bez ikakvih posljedica; b) kršenja njihovih stečenih prava itd.

Nadalje ova promjena Ustava iskoristena je da se iz teksta Izvorišnih osnova brišu Slovenci kao nacionalna manjina. To je volens noles bio jedan oblik revanšizma, jer Republika Slovenija nije svojim ustavnopravnim poretkom Hrvatima priznali status nacionalne manjine. Polazeći od načela reciprociteta između država hrvatski ustavotvorac je smatrao (tada) da ako to prema Hrvatima nije učinila Republika Slovenija, da onda ni on ne mora to činiti prema Slovincima u RH. Detaljnije da će njihovim brisanjem iz Izvorišnih osnova stvoriti novu osnovu za međudržavne razgovore da obje države status nacionalne manjine utvrde u svom ustavnom poretku, Republika Slovenija za Hrvate, a Republika Hrvatska za Slovence. Po nama neosnovano. Naime, ako su prava i slobode pripadnika nacionalnih manjina ljudska prava i slobode, a jesu, onda ona njima pripadaju samim time da su to što jesu i ne smiju se uvjetovati ničime, pa ni načelom reciprociteta. Uzgred budi rečeno Republika Slovenija ni dan danas još nije priznala Hrvatima status nacionalne manjine, iako oni po svojoj brojnosti uz Srbe i Bošnjake čine najveće etničke supine u njoj. Navedena činjenica potvrđuje da pritisak koji je Hrvatski ustavotvorac učinio prema Republici Sloveniji promjenama Ustava 1997. da bi Hrvatima u njoj osigurao status nacionalne manjine nije urođio plodom. S druge strane on je tom promjenom učinio nepravdu (direktnom diskriminacijom Slovenaca u RH), sa svima neugodnim i štetnim političkim i drugim posljedicama po sebe. Uvođenjem pojma autohtone nacionalne manjine on tako svoje postupanje nije mogao opravdati kako svojoj tako i međunarodnoj demokratskoj javnosti.

Kod prihvaćanja pojma autohtone nacionalne manjine i njegovog unošenja u Izvorišne osnove hrvatskog Ustava 1997. ne smiju se nikako zaboraviti pritisak i utjecaj političkih predstavnika nekih nacionalnih manjina na hrvatskog ustavotvoraca, napose, Srba i Talijana. Srba zbog toga što su njihovi politički predstavnici smatrali da

Donošenjem Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina 2002. prestao je važiti Ustavni zakon o izmjenama i dopunama Ustavnog zakona o ljudskih pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj iz 2000. Njegovim prestankom važenja na prvi pogled moglo bi se zaključiti da je prestalo važiti i enumerativni posloženi broj nacionalnih (22) manjina u Republici Hrvatskoj. No, to bi bilo pogrešno njihov stečeni položaj pravno priznate jedne od 22 nacionalne manjine (uključivo i romsku nacionalnu manjinu) Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina iz 2002. je zaštitio priznavši im status temeljem stečenog prava.⁸⁹ Potvrda takvog statusa razvidna je iz stvarnog položaja svih nacionalnih manjina u ostvarivanju prava i sloboda koje njima i njihovim pripadnicima pripadaju.

Kako kod revizije Ustava Republike Hrvatske 2000. i 2001. godine nije bilo moguće postići suglasnost da se tim revizijama zadire u tekst Izvorišnih osnova to su u njemu ostale pobrojane autohtone manjine.

No, kako su Izvorišne osnove - Preamble hrvatskog Ustava s jedne strane, a s druge strane kako su prava i slobode nacionalnih manjina uređena i razrađena s tri zakona⁹⁰, to nije bilo potrebe pozivanja na nju glede toga koje sve nacionalne manjine imaju i kakav status u Republici Hrvatskoj. Smatralo se da takav status imaju 22 nacionalne manjine, a mogu ga steći i druge ako u skladu s ustavom i zakonom steknu uvjete da se mogu utvrditi i proglašiti nacionalnom manjinom. Međutim, ipak treba reći da su jedan perioda (od 1997. do 2010.) zahvaljujući tekstu Izvorišnih osnova Ustava egzistirale tzv. autohtone nacionalne manjine. Ovu diskrepanciju hrvatski ustavotvorac je iz Izvorišnih osnova hrvatskog Ustava otklonio provedenom revizijom 2010.

Taj dio Izvorišnih osnova, konkretno njihov stavak 2. sada glasi:

bi prihvaćanjem tog pojma na osnovu njega za Srbe mogli tražiti status naroda a ne nacionalne manjine, status, dakle koji imaju starosjedilački (autohton) narodi. Politički predstavnici Talijana su svojom aktivnošću, zapravo u takvom zahtijevanju "samo" podržavali Srbe jer svoj status unosom pojma autohtone nacionalne manjine u bitnom ne mijenjaju. Naprosto stoga što je njihov status (kao i Madžara) ureden i utvrđen bilateralnim ugovorom između Republike Hrvatske i država njihovog matičnog naroda.

Osim, ukoliko i sami nisu željeli stvoriti ustavnopravnu osnovu za eventualni početak međudržavnih razgovora za izmjene i dopune tih ugovora, što nije bilo izgledno jer te zemlje u svojim ustavnopravnim poredcima ne poznaju i nemaju kategoriju autohtonih nacionalnih manjina.

⁸⁹ Vidjeti pobliže član 4. stavak 6. Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina, "Narodne novine" broj

⁹⁰ Radi se o Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina, "Narodne novine" broj 155/00., Zakonu o upotrebi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj "Narodne novine" broj 51/00. i 56/00. - ispravak i Zakonu o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina, "Narodne novine" broj 51/00. i 56700. - ispravak.

"... Republika Hrvatska ustanovljuje se kao nacionalna država hrvatskoga naroda i država pripadnika nacionalnih manjina: Srba, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađara, Židova, Nijemaca, Austrijanaca, Ukrajinaca, Rusina, Bošnjaka, Slovenaca, Crnogoraca, Makedonaca, Rusa, Bugara, Poljaka, Roma, Rumunja, Turaka, Vlaha, Albanaca i drugih, koji su njezini državljeni, kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN-a i zemalja slobodnoga svijeta."

Utvrđeni ustavni položaj Romima kao jedne od nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj u cijelosti je po našem mišljenju koherentan pravnoj definiciji pojma nacionalna manjina koji je prihvatile Hrvatska u svom ustavnopravnom poretku. Ta definicija je izrijekom unesena u odredbu članka 5. Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina koji glasi: "Nacionalna manjina, u smislu ovoga Ustavnog zakona, je skupina hrvatskih državljanina čiji pripadnici su tradicionalno nastanjeni na teritoriju Republike Hrvatske, a njeni članovi imaju etnička, jezična, kulturna i/ili vjerska obilježja različita od drugih građana i vodi ih želja za očuvanjem tih obilježja."

Definicija pojma nacionalnih manjina prihvaćena i utvrđena u Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina koherentna je našim stajalištima koja smo preuzeli iz knjige M. Arlovića "Pravo nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj".

Temeljem navedene pravne definicije s jedne strane i uvrštavanja Roma u enumerativni popis nacionalnih manjina, bez ikakvih dodatnih ograničenja valja zaključiti da su Romi u Republici Hrvatskoj priznati kao jedna od njezinih nacionalnih manjina. Potpuno opravdano i nužno u demokratskom društvu ljudskih (i manjinskih) prava i sloboda te vladavine prava.

Opravdanost i nužnost utvrđivanja ustavnopravnog statusa (položaja) Romima kao jedno od njezinih nacionalnih manjina proizlazi iz više razloga, od kojih ćemo mi ovom prilikom ukazati na neke od njih.

Prvo, Romi su, kolikogod raspršeni zbog svog načina života, istovremeno međusobno vrlo povezani i po svom identitetu prepoznatljivi. Njihov identitet je oblikovan njihovim kulturom, jezikom, običajima i tradicijom, koje proizlaze iz očuvane tradicije njihovog plemenskog sustava (kojeg čini obitelji, proširena obitelj, obiteljske udruge te na kraju plemenska skupina) s jedne strane. S druge strane njihov gospodarski sustav samo po sebi čini značajnu komponentu njihove međusobne povezanosti i upućenosti jednih na druge.

Drugo, u identifikaciji Roma kao nacionalne zajednice veliku ulogu i značaj ima jedinstveni, standardizirani romski jezik⁹¹, kojeg Romi koriste i njeguju neovisno o svojoj raspršenosti u prostoru i utjecajima lokalnih jezika na njega.

Treće, Romi za područja Republike Hrvatske, unatoč svojim lutanjima i seobama, žive i tradicionalno prebivaju više od šest stoljeća.

Četvrto; romska etnička, kulturna, jezična i druga obilježja se razlikuju od drugih građana Republike Hrvatske, a nesporno je što proizlazi iz pragmatičkog opažanja njihove primjene, da ih oni čuvaju i imaju želju očuvati.

Peto; Romi su, unatoč svim poteškoćama, šikaniranjima, diskriminaciji, trpljenjima i stradanjima kroz povijest pokazali svoju čvrstu ukorijenost i održivost u Republici Hrvatskoj.

Šesto; Romi su danas jedna od brojnijih (po broju pripadnika) etničkih skupina u Republici Hrvatskoj. Etnička skupina koja zasigurno u Republici Hrvatskoj ima najbrži rast svojih pripadnika.⁹²

Sedmo, obzirom na svoje specifičnosti i razlikovanja u odnosu na druge građane Republike Hrvatske, po svojoj kulturi, običajima, tradiciji, jeziku i njihovom očuvanju, te brojnosti i učešću u ukupnoj strukturi stanovništva Hrvatske, hrvatski Romi ispunjavaju sve uvjete i kriterije da im se u Hrvatskoj prizna status nacionalne manjine. To proizlazi po naravi stvari iz vrednota, idealu i načelu svakog suvremenog demokratskog društva, koje priznaje, njeguje i štiti ljudska (i manjinska) prava i slobode. Ustavnopravni poredak Republike Hrvatske to, bez svake sumnje čini, te on sam po sebi daje razloge za nužnost i opravdano priznavanje Romima statusa (položaja) nacionalne manjine jednak i ravnopravan svim drugim nacionalnim manjinama koje su njime priznate i utvrđene u Hrvatskoj.

Zaključno se može reći: Prvo; Romi u Hrvatskoj i Europi su doseljena etnička skupina. Etnička skupina koja je rezultat njihove migracije iz domovine i zavičajnog područja (danas neupitno za nikoga da je to Indija) u Europu pa, dakle i Hrvatsku.

Iz tog razloga oni nemaju i ne mogu imati status autohtone starosjedilačke etničke skupina. Zbog toga smatramo pogrešnim utvrđivati im status autohtone nacionalne manjine.

⁹¹ Standardizaciji romskog jezika, iznimno doprinos dao je zastupnik u Hrvatskom saboru gospodin Veljko Kajtazi svojim djelom "Romsko-hrvatski i Hrvatsko-romski rječnik", objavljen 2008.

⁹² Navedeno stajalište utemeljeno je na egzaktnim službenim podacima o broju Roma u Hrvatskoj koje je kod popisa stanovništva utvrdio Državni zavod za statistiku (vidjeti tabelu broj II.).

Trend rasta dodatno potvrđuje broj Roma u Hrvatskoj koji u svom dokumentu "Strategija savjetovanja - Nacionalni plan za uključivanje Roma, za razdoblje od 2021. do 2027. godine" daje Vlada Republike Hrvatske. Broj Roma u Hrvatskoj iznesen u tom dokumentu je (danас 2020. godina) 24.524, vidjeti str. 7. navedenog dokumenta.

Isto tako smatramo da se Romima ne može, pozivom na to da nemaju državljanstvo - države svog podrijetla, dodijeliti status posebne etničke skupine.

Posebnost etničke skupine, uzgred budi rečeno, samo po sebi ne izražava njezin položaj odnosno status u državi prebivanja. Zapravo je posebnost te skupine jedno da njezini obilježja po kojem se ona razlikuje od svih drugih nacionalnih manjina (etničkih skupina) i svih drugih državljana države u kojoj prebivaju njezini pripadnici. Upravo posebnost te i takve etničke skupine uz ispunjenje drugih pravom propisanih uvjeta je presumpcija *iuris et de iure* stjecanja njezinog statusa kao nacionalne manjine.

Državljanstvo države podrijetla ni po međunarodnom niti po hrvatskom unutrašnjem pravu nije niti smije biti uvjet da se nekoj osobi prizna status pripadnosti (ako se on tako dobrovoljno izjašnjava) nekoj etničkoj skupini, a toj skupini ako udovoljava svim drugim uvjetima da se prizna status nationale manjine. Drugo je pitanje obligatornog posjedovanja državljanstva države u kojoj pripadnici te etničke skupine prebivaju kao uvjeta da bi ona (etnička skupina) mogla steći status nacionalne manjine. Takav uvjet je zakonom propisan za sve nacionalne manjine, pa samim time i za romsku u Republici Hrvatskoj.⁹³ Sve navedeno ukazuje da je hrvatski ustavotvorac sasvim opravdano, i sukladno vrednotama, idealima i načelima demokratskog društva svojim Romima utvrdio i zajamčio status nacionalne manjine.

Drugo, utvrđujući svojim ustavnopravnim poretkom Romima status nacionalne manjine Republika Hrvatske se pridružila onim demokratskim zemljama Europe koje su (barem na formalnopravnoj razini) eliminirale predrasude i marginalizaciju ove nacionalne manjine. Njihova marginalizacija, diskriminacije je trajala kroz stoljeća. Tek krajem dvadesetog stoljeća u mnogim zemljama Europe prema Romima prestaju predrasude te na osnovu njih njihova marginalizacija i diskriminacija. Proces raskidanja sa predrasudama u tim zemljama nije bio ni lak ni jednostavan.

Naprosto zbog zabluda prema Romima stečenih kroz povjesno naslijeđe. Najočitiji primjer koji ilustrira složenost postupka u eliminiranju predrasuda prema Romima je onaj koji se odvijao tijekom druge polovine dvadesetog stoljeća u Saveznoj Republici Njemačkoj, dakle nakon njihovog strašnog genocidnog stradanja prouzrokovanih primjenom na njih rasne nacifašističke i nacionalsocijalističke ideologije u Drugom svjetskom ratu. Da podsjetimo, novinar *Süddeutsch Zeitunga* Alexander Schilde pišući o tom problemu Roma u svom članku: "Najnepopularnija manjina u Europi" 8. travnja 2019. godine ističe da je

⁹³ Vidjeti član 5. Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, "Narodne novine" broj 155/02.

Njemački Savezni sud 1956. godine izložio stav kako "deportacija Sinta i Roma u koncentracijske logore nije bila progon iz rasnih razloga, već preventivna kaznena mjera, što je bio osnov da im se uskrati naknada i podrška za reintegraciju. Tek od 1980. godine preživjeli su dobili pravo na naknadu od oko 3.000 € po osobi, ali samo se siromašni mogu prijaviti za dobivanje naknade. Ali mnogi među njima nisu bili informirani ili pismeni ili su bili izvan sustava da bi to učinili. Godine 1985. Njemački Parlament je održao svoju prvu raspravu o tome s čime se suočila zajednica Sinta i Roma i Parlament je objavio ispriku za genocid koji su počinili nacisti. Konačno, 1997. godine Vlada Savezne Republike Njemačke je službeno priznala Romima i Sintima status nacionalne manjine i pozvala pokrajinske vlade da u svoje odredbe o manjinama uključe Rome i Sinte."⁹⁴

Predrasude prikrivene i marginalizirajuće o Romima na formalnopravnoj razini egzistirale su i u Hrvatskoj sve do njezinog osamostaljenja u samostalnu suverenu državu. Točnije do revizije Ustava Republike Hrvatske 2000. i 2001. godine, te velike reforme zakonodavstva o nacionalnim manjinama koja je provedena 2000. - 2002. godine.

2. Prava i slobode romske nacionalne manjine i njezinih pripadnika u Republici Hrvatskoj

Svi Romi, državlјani Republike Hrvatske kao i Romi stranci koji zakonito prebivaju u Republici Hrvatskoj imaju "prava i slobode, neovisno o njegovoj (njihovoj - primjedba naša) rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama.

Svi su pred zakonom jednaki.⁹⁵

Iz citirane odredbe Ustava Republike Hrvatske jasno slijedi da je Romima kao građanima Republike Hrvatske, snagom ustavne norme osigurana potpuna jednakost i ravnopravnost s drugim njezinim građanima u odnosu na ljudska prava i slobode.⁹⁶

Nadalje, Ustavom Republike Hrvatske, Okvirnom konvencijom za zaštitu nacionalnih manjina⁹⁷, Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina i drugim zakonima kojima su

⁹⁴ Schilde A.; "Najnepopularnija manjina u Europi", "Süddeutsche Zeitung", od 8. travnja 2019. godine; na <https://romi.hr/fokus/hrvatska/sinti-i-romi-u-njemackoj>

⁹⁵ Članak 14. Ustava Republike Hrvatske, "Narodne novine" broj 85/10. - pročišćeni tekst.

⁹⁶ Vidjeti pobliže članak 15., osobito stavak 1. Ustava Republike Hrvatske, o.c.

uređena i razrađena prava i slobode nacionalnih manjina i njihovih pripadnika, romskoj nacionalnoj zajednici i njezinim pripadnicima zajamčena je ravnopravnost s pripadnicima svih drugih nacionalnih manjina.

Sumarno izražena ona su pobrojana u članku 7. Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina, koji glasi:

"Republika Hrvatska osigurava ostvarivanje posebnih prava i sloboda pripadnika nacionalnih manjina koja oni uživaju pojedinačno ili zajedno s drugim osobama koje pripadaju istoj nacionalnoj manjini, a kada je to određeno ovim Ustavnim zakonom ili posebnim zakonom, zajedno s pripadnicima drugih nacionalnih manjina, naročito:

1. služenje svojim jezikom i pismom, privatno i u javnoj uporabi, te u službenoj uporabi;
2. odgoj i obrazovanje na jeziku i pismu kojim se služe;
3. uporabu svojih znamenja i simbola;
4. kulturna autonomija održavanjem, razvojem i iskazivanjem vlastite kulture, te očuvanja i zaštite svojih kulturnih dobara i tradicije;
5. pravo na očitovanje svoje vjere te na osnivanje vjerskih zajednica zajedno s drugim pripadnicima te vjere;
6. pristup sredstvima javnog priopćavanja i obavljanja djelatnosti javnog priopćavanja (primanje i širenje informacija) na jeziku i pismu kojim se služe;
7. samooorganiziranje i udruživanje radi ostvarivanja zajedničkih interesa;
8. zastupljenost u predstavničkim tijelima na državnoj i lokalnoj razini, te u upravnim i pravosudnim tijelima;
9. sudjelovanje pripadnika nacionalnih manjina u javnom životu i upravljanju lokalnim poslovima putem vijeća i predstavnika nacionalnih manjina;
10. zaštitu od svake djelatnosti koja ugrožava ili može ugroziti njihov opstanak, ostvarivanje prava i sloboda."⁹⁸

Međutim, zbog specifičnosti same romske nacionalne manjine te zbog njihove neravnopravne i nepovoljnije startne pozicije u odnosu na pripadnike drugih nacionalnih manjina i sve druge građane - državljane Republike Hrvatske, Republika Hrvatska se opredijelila za donošenje posebnih (povlaštenih) mjera i aktivnosti da bi što učinkovitije i brže

⁹⁷ Uz navedenu Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina nikako se ne smiju zanemariti drugi međunarodni izravni i neizravni izvori koji se odnose na uređivanje ljudskih (i manjinskih) prava i sloboda, te napose Vijeća Europe i Europske Unije. Svi oni su navedeni u poglavljima ove studije koje se odnosi na pravne izvore važne za pravnu regulaciju nacionalnih manjina.

⁹⁸ "Narodne novine" broj 155/02.

u pravnom i stvarnom životu izjednačila njihovu poziciju sa svima drugima građanima. Radi se o aktivnostima i mjerama koje po prirodi stvari imaju karakter pozitivne diskriminacije. One su ograničenog vremenskog trajanja do legitimnog cilja. Njihov legitimni cilj nije i ne može biti usmjeren na diskriminaciju drugih nacionalnih manjina i njihovih pripadnika i/ili većinskog dijela građana - državljana Republike Hrvatske. Upravo suprotno njihov legitimni cilj je vezan uz nastojanje da se objektivnim stanjem naslijeđenim tijekom povijesti o nejednakom i neravnopravnom položaju Roma u Republici Hrvatskoj u odnosu na sve druge čim prije ispravi i otkloni, te osigura što brže njihovo uključivanje u hrvatsko društvo.

Republika Hrvatske je veoma brzo, odmah nakon donošenja Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina već 2003. godine za Rome uvela niz pozitivnih mjera sabranih i izraženih u dokumentu Nacionalni programi za Rome 2003. godine.⁹⁹

Nakon toga je zajedno s još nekoliko europskih zemaljama (Bugarska, Češka, Madžarska, Rumunjska, Slovačka, Srbija i Crna Gora) pristupila programu Desetljeće za uključivanje Roma 2005. - 2015. godine koje je pokrenula Svjetska banka i Institut Otvoreno društvo surađujući s drugim međunarodnim tijelima. Polazeći od ovog programa i na temelju njega izradila je svoj Akcijski plan za uključivanje Roma 2005.-2015. Esencijalni dio i glavni legitimni ciljevi sadržani u tom Akcijskom planu vezani su za područja u oblasti obrazovanja, zdravlja, zapošljavanja i stanovanja. Vrlo brzo iza toga već 2012. godine Vlada Republike Hrvatske donosi Nacionalnu strategiju za uključivanje Roma, za razdoblje 2013. do 2020. godine. Navedena Strategija pored pitanja istaknutih u Nacionalnom programu za Rome iz 2003. i programu "Desetljeće za uključivanje Roma 2005. - 2015.", nastojala se uskladiti s dokumentima kao što su: Priopćenje Komisije Europskom Parlamentu, Vijeću, Europskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija o Okviru Europske Unije za nacionalnu strategiju integracije Roma. Naime, uz pitanja i ciljeve iz područja obrazovanja, zdravlja, zapošljavanja i stanovanja, Nacionalna strategija za uključivanje Roma 2013. do 2020. proširila se u skladu s navedenim dokumentima EU i na pitanja i ciljeve koji se odnose na: rješavanje statusa, suzbijanje diskriminacije i pomoć u ostvarivanju prava.¹⁰⁰

⁹⁹ Vlada Republike Hrvatske donijela je navedeni Nacionalni program za Rome u listopadu 2003. s ciljem da se pomogne Romima "u poboljšanju uvjeta življenja, uključivanja u društveni život i proces odlučivanja uz očuvanje vlastitog identiteta, kulture i tradicije." Vidjeti: Izvješće o provođenju Nacionalnog programa za Rome za 2004., 2005. i 2006. godine, Povjerenstva za praćenje provedbe Nacionalnog programa za Rome, str. 2., <https://vlada.gov.hr>ArhivaPDF>

¹⁰⁰ O ostvarivanju poticajnih mjera za uključivanje Roma na temelju Nacionalne strategije iz 2013. - 2020. godine bit će više riječi u poglavlju namijenjeno pitanju ostvarivanja prava i sloboda Roma u Republici Hrvatskoj.

Vlada Republike Hrvatske uz sve navedeno u dotičnu Nacionalnu strategiju za period 2013. - 2020. dodatno je uključila poglavje koje je posvećeno pitanjima unapređivanja prikupljanja statističkih podataka. Ova aktivnost je ocjenjena kao pozitivna posebnost hrvatskog strateškog okvira u odnosu na strategije drugih (relevantnih) europskih zemalja. Isto tako pozitivno je prihvaćena i ocjenjena Nacionalna strategija Hrvatske glede pitanja kako se odnosi prema problemu rodne ravnopravnosti.¹⁰¹

Prilikom donošenja i provođenja u život gore izloženih dokumenata i u njemu sadržanih po Rome privilegiranih mera i aktivnosti od svih relevantnih političkih činioца u Hrvatskoj, ali i u široj hrvatskoj javnosti nije bilo oponiranja i protivljenja. Dapače bilo je pitanja može li se učiniti stogod i više za Rome radi njihovog bržeg uključivanja u hrvatsko društvo bez gubljenja i narušavanja njihovog identiteta.

U svrhu postizanja što većeg stupnja učinkovitosti usvojenih mera i aktivnosti sadržanih u navedenim aktima uključene se mnoge jedinice lokalne i regionalne samouprave u Republici Hrvatskoj na čijem području žive Romi. Nekoliko riječi o njihovoј djelatnosti na ovom pitanju bit će kasnije u poglavljiju koje se bavi pitanjima uključivanja Roma u hrvatsko društvo.

3. Zastupljenost romske nacionalne manjine u tijelima vlasti, u upravnim i pravosudnim tijelima Republike Hrvatske

3.1. Zastupljenost Roma na nacionalnoj, mezo i mikro razini

3.1.1. Hrvatski sabor

Romska nacionalna manjina kao jednakopravna svim drugim nacionalnim manjinama ostvaruje, u skladu s Ustavom RH i zakonom svoje pravo na zastupljenost u predstavničkim tijelima na makro nivou Hrvatske u Hrvatskom saboru, mezo nivou u županijskim skupštinama županija kao regionalnih (područnih) zajednica lokalne samouprave, te na mikro nivou u gradskim i općinskim vijećima jedinica lokalne samouprave.

Polazeći od članka 15. Ustava Republike Hrvatske¹⁰², Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina¹⁰³ i Zakonom o izborima zastupnika u Hrvatski sabor¹⁰⁴, utvrđena su

¹⁰¹ Vidjeti Komunikacijsku strategiju - Nacionalni plan za uključivanje Roma, za razdoblje od 2021. do 2027. godine, o.c., str. 3.

¹⁰² Ustav Republike Hrvatske, "Narodne novine" broj 85/10. - pročišćeni tekst.

prava i dužnosti, uvjeti i kriteriji te postupak za izbor zastupnika u Hrvatski sabor koji u njemu zastupaju nacionalne manjine. Razrađujući odredbu članka 19. Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina Zakon o izborima zastupnika u skladu s njim i Ustavom:

- a) člankom 16. ponavlja zajamčenje pripadnicima nacionalnih manjina Republike Hrvatske ostvarenje prava na zastupljenost u Hrvatskom saboru;
- b) člankom 17. da: ba) pripadnici srpske nacionalne manjine biraju tri zastupnika u Sabor; bb) pripadnici madžarske i talijanske nacionalne manjine biraju (svaka) po jednog zastupnika u Hrvatski sabor¹⁰⁵, bc) pripadnici češke i slovačke nacionalne manjine biraju zajedno jednog zastupnika u Sabor; bd) pripadnici austrijske, bugarske, njemačke, poljske, romske, rumunjske, rusinske, ruske, ukrajinske, vlaške i židovske nacionalne manjine zajedno biraju jednog zastupnika u Hrvatski sabor i be) pripadnici albanske, bošnjačke, crnogorske, makedonske i slovenske nacionalne manjine zajedno biraju jednog zastupnika u Hrvatski sabor.

Slijedom iskazanog u skladu s Ustavom RH i njezinim Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina te Zakonom o izboru zastupnika u Hrvatski sabor, pripadnici nacionalnih svih manjina u Republici Hrvatskoj su zastupljeni s osam (8) zastupnika. Romska nacionalna manjina zajedno s još jedanaest nacionalnih manjina bira "svog" - zajedničkog zastupnika u Hrvatski sabor.

Gore izloženi ustavno-pravi model zastupanja nacionalnih manjina izborom svojih zastupnika u Hrvatski sabor primjenjuje se od prvih narednih izbora zastupnika u Hrvatski sabor, nakon revizije (izmjena i dopunama) Ustava Republike Hrvatske 2000. i 2001., te donošenja Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina. Drugim riječima od izbora zastupnika u Hrvatski sabor u njegovom petom sazivu. Samo u tom sazivu dvanaest nacionalnih manjina (u čijem sastavu je i romska nacionalna manjina) za svih zastupnika nije birana osoba iz reda romske nacionalne manjine. U svim ostalim sazivima Hrvatskog sabora ta grupacija nacionalnih manjina je za svog zastupnika birala osobu romske nacionalnosti.

Prvi zastupnik (6. saziv Sabora) iz reda romske nacionalne manjine bio je gospodin Nazif Memedi. Radi se o zastupniku iz reda romske nacionalne manjine koji se zalagao kako u Hrvatskom saboru tako i u cjelokupnoj javnosti za integraciju Roma u hrvatsko društvo.

¹⁰³ Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, "Narodne novine" broj 155/02.

¹⁰⁴ Zakon o izborima zastupnika u Hrvatski sabor, "Narodne novine" broj 51/21. -pročišćeni tekst.

¹⁰⁵ Ovdje valja naznačiti da pripadnici nacionalnih manjina Madžara i Talijana imaju pravo birati svaka po jednog svog zastupnika u Hrvatski sabor na temelju bilateralnog ugovora koji ima Republika Hrvatska s Republikom Madžarskom i Republikom Italijom.

Poznata je njegova izjava koja glasi: "Mi Romi, kao građani Hrvatske, ne možemo da se okolina mijenja, već mi sami sebe trebamo prilagoditi sredini u kojoj živimo."¹⁰⁶ Memedi je uz to smatrao da je realni broj Roma koji žive u Republici Hrvatskoj nekoliko puta veći od onoga koji iskazuje službena statistika nakon provedenog popisa stanovništva. Razloge zbog navede diskrepanca vidio je u činjenici da su se mnogi Romi iskazivali kao pripadnici većinskog naroda, ili neke druge nacionalne manjine ili kao neopredijeljeni.

Kako se njegova procjena o realnom broju Roma koji žive u Republici Hrvatskoj kretala cca 60 000 osoba, to je on javno, opravdano, agitirao prema Romima koji se tako neizjašnjavanju da se tako izjasne na popisu stanovništva. Razlog njegovog postupanja je bio u tome da Romi svojim brojem dosegnu i nadmaše 1,5% u ukupnoj strukturi stanovništva čime bi stekli pravo da sami kao nacionalna manjina biraju jednog zastupnika u Hrvatski sabor.

Osnovu za zauzimanje svojih stajališta gospodin zastupnik Memedi je pronalazio i u vlastitom iskustvu sudjelujući u izborima za Hrvatski sabor. U mandatu prije njega iz reda romske nacionalne manjene nije izabran zastupnik Rom, iako ta nacionalna manjina u grupi od dvanaest nacionalnih manjina koje zajedno biraju jednog zastupnika čini sama premoćnu većinu u njihovim biračkom tijelu. Zbog slabog izlaska na izbore s jedne strane, a s druge strane zbog raspršenosti glasova kandidat romske nacionalne manjine nije izabran u 5. saziv Sabora.

Velikim angažmanom udruge Roma koja je kandidirala gospodina Memedija za 6. saziv Sabora on je izabran, unatoč velikom broju kandidata (12 do ukupno 22) iz reda romske nacionalne manjine. No, sve to je kompenzirala činjenica da je već za taj saziv Sabora na izbore izašlo nekoliko puta više Roma - birača od broja koji je izašao na izbore za 5. saziv Hrvatskog sabora.

Nakon gospodina Memedija, na slijedećim izborima za 7. saziv Hrvatskog sabora iz reda romske nacionalne manjine za zastupnika koji zastupa dvanaest nacionalnih manjina iz njihove grupe koja daje jednog zastupnika izabran je gospodin Veljko Kajtazi. Osoba velikog ugleda i povjerenje svih Roma u Republici Hrvatskoj. Osoba koja je učinila velike napore i dala veliki doprinos u okupljanju Roma pod jednu korovnu organizaciju "Kali Sara". Veljko Kajtazi je djelujući u toj udruzi kao njezin član, osnivač i prvi predsjednik, te djelujući kao zastupnik iz reda romske nacionalne manjine, ali i u širem javnom životu, dao i daje u zadnjih petnaestak godina zajedno s njom ("Kali Sarom") gotovo nemjerljiv doprinos u zaštiti i

¹⁰⁶ Nazif M.; tekst preuzet sa <https://www.slobodnaevropa.org>>...

promicanju nacionalnih kulturnih, društvenih, pravnih i svih ostalih interesa romske nacionalne manjine, napose u područjima promicanja obrazovanja¹⁰⁷, zdravstvene zaštite, zapošljavanja, stanovanja i njegovanja kulture, tradicije i običaja Roma u Republici Hrvatskoj. Takav njegov rad je prepoznat, vrednovan i podržan ne samo od strane Roma u Republici Hrvatskoj. No, od njih posebno, što potvrđuje da je glasovima Roma u izborima za Hrvatski sabor gdje predstavlja 12. nacionalnih manjina biran u njegov 7. saziv od 2011. - 2015., 8. saziv od 2015. - 2016., 9. saziv od 2016. - 2020. i 10. saziv koji je otpočeo 22.7.2020. i traje danas.

Danas je u domaćoj pa i stranoj javnosti prihvaćena kao nesporna ocjena da je u Republici Hrvatskoj u cijelosti ostvarena propisana zastupljenost zastupnika iz reda nacionalnih manjina u Hrvatski sabor. Takva ocjena prihvatljiva je u svoj svojoj sveukupnosti i u odnosu na zastupljenost romske nacionalne manjine u Hrvatski sabor.

3.1.2. Zastupljenost pripadnika romske nacionalne manjine u jedinicama samouprave u Republici Hrvatskoj

Zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u predstavničkim tijelima lokalne i područne (regionalne) samouprave (dalje: JLPS) u Republici Hrvatskoj zajamčeno je Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina (vidi članak 20. stavak 1.)¹⁰⁸. Istim člankom Ustavnog zakona, propisano je kako će se postupiti u slučaju kad na temelju općeg biračkog prava u predstavničko tijelo ne bude izabran barem jedan član pripadnik neke nacionalne manjine koja u stanovništvu te jedinice lokalne i/ili područne (regionalne) samouprave sudjeluje s više od 5%, a manje od 15%. Tada se broj članova predstavničkog tijela te JS-a povećava za jednog člana. Izabranim se smatra prvi pripadnik te nacionalne manjine po redu prema razmjernom uspjehu liste na izborima, ako zakonom koji uređuje izbor članova u predstavničko tijelo JS-a nije drugačije propisano.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Interesantno je primjetiti da po svom rođenju zastupnici Nazir Memedi i Veljko Kajtazi nisu Romi koji su rođeni u Republici Hrvatskoj. Nazir Memedi je rođen u Republici Sjeverna Makedonija a Veljko Kajtazi u Republici Kosovo. Oba su doseljenici u Hrvatsku i po tom kriterijumu oni se mogu razvrstatи u grupu Roma Gurbeti (stranci, odnosno došljaci) u Republici Hrvatskoj.

¹⁰⁸ Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, "Narodne novine" broj 155/02.

¹⁰⁹ Ibidem, stavak 2. članka 20.

Isto tako ukoliko u predstavničko tijelo JS na temelju općeg biračkog prava nije osigurana zastupljenost onoliko članova pripadnika nacionalne manjine, a ona u strukturi stanovništva te JS sudjeluje s najmanje 15%, broj članova predstavničkog tijela te JS povećat će se do broja potrebnog da bi ta nacionalna manjina bila zastupljena. Izabranim će se smatrati oni pripadnici određene manjine koji nisu izabrani, po redu prema razmјernom uspjehu svake liste na izborima, ako zakonom koji uređuje izbor članova u predstavnička tijela nije drukčije propisano.¹¹⁰

Slično je uređena pravna situacija kada u predstavničkom tijelu JLS-a na temelju općeg biračkog prava ne bude osigurana zastupljenost pripadnika neke nacionalne manjine s onoliko članova koliko im daje pravo njihovog sudjelovanja više od 5% u stanovništvu te JLS.¹¹¹

Ako se primjenom prethodnih odredbi članka 20. Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina ne bude osigurana razmјerna zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u predstavničko tijelo, ta nedostajući broj članova pripadnika te nacionalne manjine u predstavničko tijelo raspisati će se dopunski izbori.¹¹²

Potrebno je ukazati i na mogućnost koju daje JLPS Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina. On im omogućuje da one JLPS u kojima pripadnici nacionalnih manjina ne čine većinu stanovništva mogu svojim statutima propisati da se u njihovo predstavničko tijelo biraju predstavnici nacionalnih manjina i/ili veći njihov broj od broja koji propisuje zakon temeljem primjene načela razmјernosti.¹¹³

Zakonom o lokalnim izborima propisani su kriteriji za utvrđivanje broja pripadnika nacionalnih manjina u predstavničkom tijelu JLPS u odnosu na razmјernost njihovog učešća u ukupnom stanovništvu te JLPS. Dakao na osnovu službenog popisa stanovništva. Sve u skladu s Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina.¹¹⁴

Na redovnim lokanim izborima održanim 2017. godine pripadnicima nacionalnih manjina bilo je, u skladu s Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina, Zakonom o lokalnim izborima i statutima JS, zajamčeno pravo na izbor (ukupno za sve nacionalne manjine u RH), 310 članova u predstavnička tijela. Ovo pravo su imale i ostvarile izborom

¹¹⁰ Ibidem, stavak. 3. članka 20.

¹¹¹ Ibidem, stavak. 4. članka 20.

¹¹² Ibidem, stavak. 5. članka 20.

¹¹³ Ibidem, članak 21.

¹¹⁴ Vidjeti pobliže članke 103. i 104. Zakona o lokalnim izborima, "Narodne novine" broj 144/12., 121/16., 98/19., 42/20., 144/20., 37/21. - pročišćeni tekst na snazi od 10. 4. 2021.).

svojih predstavnika nacionalne manjine u 156 jedinica lokane i područne (regionalne) samouprave u Hrvatskoj 2017. Što se tiče lokalnih izbora održanih u svibnju 2021. glede ovog prava slična je (zapravo istovjetna) onoj iz 2017. Osnovni razlog u osnovi proizlazi iz činjenice da su službeni rezultati o popisu stanovništva koji su korišteni mjerodavni za određivanje predstavnika nacionalnih manjina u predstavnička tijela JS-a oni iz 2011.

Naime, još nije izvršen novi popis stanovništva u Republici Hrvatskoj, iako je bilo planirano da se održi u proljeće 2021. Razlog odgode popisa¹¹⁵ je općepoznat. Radi se o pandemiji koju prouzrokuje virus COVID19.

Kako rezultati s održanih lokalnih izbora 2021. još nisu konačni ni službeno dostupni javnosti u vrijeme pisanja ove studije, izložit ćemo one rezultate za predstavnike nacionalnih manjina koji su ostvareni na lokalnim izborima 2017.

Rezultati izloženi po broju pripadajućih (i na izborima ostvarenih) mjesta u predstavničkom tijelima JLPS su kako slijedi: a) srpskoj nacionalnoj manjini je zajamčeno ukupno 203 mjesta za člana predstavničkog tijela u JS-u; b) talijanskoj nacionalnoj manjini 39 mjesta; c) madžarskoj nacionalnoj manjini 18; d) pripadnicima bošnjačke i romske nacionalne manjine svakoj po 13 mjesta; e) češkoj nacionalnoj manjini 12; slovačkoj nacionalnoj manjini 7; rusinskoj nacionalnoj manjini 3; te f) albanskoj i ukrajinskoj nacionalnoj manjini svakoj po 1 član.¹¹⁶

Na redovnim lokalnim izborima održanim 2017. godine nisu osigurane odgovarajuće zastupljenosti za: a) srpsku nacionalnu manjinu u općinska vijeća općina Lasinja i Polanča; b)

¹¹⁵ Na okolnost da su se lokalni izbori 2021. održali na temelju službenih rezultata popisa stanovništva iz 2011. godine, svakako treba skrenuti pažnju. Naime tijekom desetak proteklih godina cijelu Europu, pa tako i Hrvatsku zahvatili su značajni migratorični procesi. Iz Hrvatske se stanovništvo iseljava u druge zemlje EU i izvan nje, ali i u nju useljava kako iz susjednih zemalja tako i zemalja svjetske zajednice. Sve to utječe kako na većinski narod tako i na nacionalne manjine te na zatečeni razmjer između pojedine nacionalne manjine i ukupnog stanovništva Hrvatske. Drugi razlog je povećana stopa rasta broja pripadnika pojedine nacionalne manjine i utjecaj njezinog rasta razmjerom odnosu prema ukupnom stanovništvu u Hrvatskoj. Ovaj razlog, posebno treba imati u vidu kada je u pitanju romska nacionalna manjina. Naime, prema nekim izvorima (vidjeti: Strategija savjetovanja; Nacionalni plan za uključivanje Roma za razdoblje 2021. - 2017., Zagreb, listopad 2020., str.) u Hrvatskoj živi 24.524 Roma. U odnosu na 2011. godinu kada je po popisu bilo 16.975 (Vidi Tablicu br. II. u Prilogu) radi se o povećanju većem od 41%. Kad bi tome pridodali procijenjenu brojku koja govori da Republika Hrvatska danas ima manje od 4 miliona ljudi koji u njoj žive onda bi postotak Roma u njoj znatno skočio, što bi se nužno odrazilo na povećanja broja mjesta u predstavničkim tijelima JS na koja romska zajednica ima pravo birati svoje predstavnike. Zbog toga je šteta što se lokalni izbori 2021. nisu mogli održati nakon službenog popisa stanovništva, već su se silom zakonske norme morali održati u svibnju mjesecu.

¹¹⁶ Očigledan nesrazmjer broja vijećnika iz reda romske nacionalne manjine u odnosu na neke druge nacionalne manjine i njihovog postotka u strukturi hrvatskog stanovništva na "štetu" romske nacionalne zajednice proizlazi između ostalog iz statuta nekih od JLPS-a koji su na svom području povećali broj predstavnika koje neke nacionalne manjine mogu izabrati u predstavničko tijelo. Razlog takvog njihovog postupanja treba tražiti u tradicionalnoj zastupljenosti tih nacionalnih manjina u predstavničkim tijelima tih JLPS. Na području Baranje madžarske nacionalne manjine, a na području Istre talijanske nacionalne manjine.

romsku nacionalnu manjinu u općinska vijeća općina: Petrijanke, Kotoriba, Podturen. Vlada Republike Hrvatske je za izbor predstavnika navedenih nacionalnih manjina u općinska vijeća tih općina raspisala dopunske izbore.¹¹⁷ Oni su održani u listopadu 2017. Na dopunskim izborima¹¹⁸ za općinska vijeća općine Polača izabran je jedan predstavnik srpske nacionalne manjine. Romska nacionalna manjina je na dopunskim izborima izabrala po jednog svog predstavnika u općinska vijeća općine Petrijanec i općine Podturen. Za dopunske izbore svojih predstavnika iz reda srpske i romske nacionalne manjine nisu dostavljene kandidacijske liste za općinska vijeća općine Lasinje i općine Kotoriba. Stoga se u njima dopunski izbori nisu održali.

Stoga se može zaključiti da je na lokalnim izborima 2017. izabrano 308 predstavnika nacionalnih manjina u predstavnička tijela u 154. JS.¹¹⁹

Posebni oblik sudjelovanja nacionalnih manjina s ciljem unapređivanja, očuvanja i zaštite položaja nacionalnih manjina u društvu, nacionalne manjine ostvaruju putem svojih nacionalnih vijeća i predstavnika. Izabrani predstavnici nacionalne manjine u njezino vijeće u javnom životu i upravljanju lokalni poslovima.¹²⁰

Uvjeti i kriteriji za izbor pripadnika pojedine nacionalne manjine u njezino vijeće, broj članova vijeća, kada i u kojim uvjetima se umjesto vijeća bira predstavnik nacionalne manjine, ustrojstvo vijeća nacionalnih manjina njihova nadležnost, način i sredstva za financiranje njihovog rada propisuje Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina.¹²¹ Ne ulazeći detaljnije u ova pitanja, ipak smatramo potrebnim reći da se njihova nadležnost svodi na: pravo predlaganja, davanja mišljenja (napose o pitanjima i aktima koja se tiču nacionalnih

¹¹⁷ Odluka Vlade Republike Hrvatske o raspisivanju dopunskih izbora za članove predstavničkih tijela JLS iz reda pripadnika nacionalnih manjina za te općine objavljena je u "Narodnim novinama" br. 84/17.

¹¹⁸ Izlazak i glasanje pripadnika nacionalnih manjina za izbor svojih predstavnika u predstavnička tijela JLS često se, napose od istaknutih političara iz njihovih redova nastoji izjednačiti s dvostrukim glasom. Radi se o potpuno pogrešnom tumačenju. Dvostruko glasanje koje treba osigurati izbor osobe za isto predstavničko mjesto u predstavničko tijelo nije i ne može biti istovjetno s pravom dvostrukog glasa. Kod dopunskog glasanja se radi o istovjetnom jednom glasu, koji u prvoj fazi glasanja nije uspio odabratи propisani broj predstavnika u predstavničko tijelo, te se na dopunskim izborima nastoji postići taj cilj. Radi se o dvostrukom glasanju ali o jednom pravu glasa. Za razliku od njega dvostruko pravo glasa podrazumijeva pravo birača da može birati dva kandidata npr. birati i zaokružiti stranačku listu te pojedinca kandidata u mješovitim izbornim sustavima. Zbog toga se dopunski izbori za izbor predstavnika neizabranih nacionalnih manjina i predstavničko tijelo konkretnie JLS ne može i ne smije poistovjetiti s dvostrukim pravom glasa. Naprosto stoga što ono to u svom supstancijalnom sadržaju nije i ne može biti.

¹¹⁹ Vidjeti pobliže: "Sayjet za nacionalne manjine Peto izvješće Republike Hrvatske o provedbi Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina", Zagreb, ožujak, 2019., str. 40/70 - 41/70.

¹²⁰ Vidjeti članak 23. Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina, o.c.

¹²¹ Vidjeti pobliže glavu III. Vijeća i predstavnici nacionalnih manjina u jedinicama samouprave članci 23. do 34. Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina, o.c.

manjina); podnošenja prijedloga i davanje inicijativa; pravo da budu obaviješteni o svim pitanjima o kojima raspravljaju tijela JLS a tiču se nacionalnih manjina, pravo podnošenja obavijesti Ministarstvu nadležnom za opću upravu o bilo kojem općem aktu (ili njegovoj odredbi) za koje smatra da je suprotan Ustavu, Ustavnom zakonu o pravu nacionalnih manjina ili posebnim zakonima koji uređuju prava i slobode nacionalnih manjina, itd.¹²²

Ne ulazeći u analizu svih izvora financiranja vijeća nacionalnih manjina koje nabraja Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina,¹²³ ipak ćemo na ovom mjestu reći da se po iznosima koje su bila namijenjena za financiranje njihovog rada samo iz proračuna jedinica lokane i područne (regionalne) samouprave, može zaključiti da se radi o značajnijim sredstvima. Poglavitno ako se ima na umu realne materijalno-financijske mogućnosti koje imaju JS u Hrvatskoj.

Tako je za rad vijeća nacionalnih manjina samo iz ovog izvora osigurano po godinama sljedeći iznos u kunama: a) za 2014. godinu 24.788.016,14 b) za 2015. godinu 22.039.728,24; c) za 2016. godinu 22.690.286,08 i za 2017. godinu 24.840.799,23.¹²⁴

Prvi izbori za vijeća i predstavnike nacionalnih manjina u županijama, gradovima i općinama Hrvatske održani su 31. svibnja 2015. godine.¹²⁵ Na tim izborima u sva vijeća i predstavnike nacionalnih manjina (županija, gradova i općina) izabrano je 285 vijeća i 169. predstavnika. U registar vijeća, koordinacija vijeća i predstavnika nacionalnih manjina upisano je na dan 31. prosinca 2018. 277 vijeća, 155 predstavnika i 12 koordinacija vijeća i predstavnika nacionalnih manjina.¹²⁶

Dakako, u čitavom nizu jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave izabrana su i registrirana kako vijeća tako i predstavnici romske nacionalne manjine. O kojim županijama, gradovima i općinama se radi gdje su izabrana vijeća i predstavnici romske nacionalne manjine razvidno je iz finansijskih pokazatelja s koliko sredstava je iz proračuna JLPS bio financiran njihov rad.

Iz tablice planiranih, dodijeljenih i utrošenih sredstava za funkcioniranje vijeća i predstavnika nacionalnih manjina za 2018. godinu u jedinicama lokalne i područne

¹²² Ibidem, članci 31. i 32. Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina.

¹²³ Ibidem; članak 29.

¹²⁴ Savjet za nacionalne manjine, "Izvješće ...", o.c., str. 44/70.

¹²⁵ Ibidem;

¹²⁶ Ibidem;

(regionalne) samouprave, Ministarstvo uprave, za romsku nacionalnu manjinu vidljivo je slijedeće: na nivou županija financirani su iz 10 njihovih proračuna, na nivou gradova iz 9, i na nivou općina iz 7. općinskih proračuna. O koliko sredstava se radi vidjeti tablicu br. 0. u Prilogu. No, za ovu knjigu daleko je važniji podatak koji se iz financiranja vijeća i predstavnika romske nacionalne manjine na novi JLPS može izvući onaj koji se odnosi na njihovu rasprostranjenost i koncentraciju u jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave.

Tablica br. 0.

JLS				Sredstva za vijeća i predstavnike nacionalnih manjina u 2018.				
Ž	G	O	Romi	Iznos odobrenih sredstava	Iznos dodijeljenih sredstava	Iznos sredstva za rad		Iznos ukupno utrošenih sredstava
						naknade članova vijeća	za programe	
Zagrebačka	-	-	Romi	112.228,00	112.228,00	90.028,00	13.062,50	103.090,50
Ukupno	-	-		112.228,00	112.228,00	90.028,00	13.062,50	103.090,50
Sisačko-moslavačka			Romi	100.000,00	67.000,00	60.000,00	7.000,00	67.000,00
Sisak	-		Romi	65.000,00	52.371,08	23.371,08	29.000,00	52.317,08
Ukupno	-	-		165.000,00	119.371,08	83.371,08	36.000,00	119.317,08
Varaždinska	-	-	Romi	89.000,00	89.050,00	2.660,00	29.350,00	89.050,00
Ukupno	-	-	Romi	89.000,00	89.050,00	2.660,00	29.350,00	89.050,00
Koprivničko-križevačka			Romi	130.000,00	130.000,00	130.000,00	0,00	130.000,00
Koprivnica	-		Romi	6.315,00	5.886,04	1.883,04	4.000,00	5.886,04
Ukupno				136.315,00	135.886,04	131.886,04	4.000,00	135.886,04
Bjelovarsko-bilogorska			Romi	28.000,00	28.000,00	8.000,00	20.000,00	28.000,00
Ukupno				28.000,00	28.000,00	8.000,00	20.000,00	28.000,00
Primorsko-goranska			Romi	74.500,00	74.090,72	40.590,72	33.500,00	74.090,72
Rijeka				-	-	22.429,88	30.253,85	34.454,41
Ukupno				74.500,00	74.090,72	63.020,60	63.753,85	108.545,13
Brodsko-posavska				80.000,00	80.000,00	80.000,00	0,00	80.000,00
Sl. Brod				80.000,00	50.946,90	228,60	2.000,00	2.000,00
Ukupno				160.000,00	130.946,90	80.228,60	2.000,00	82.000,00
Osječko-baranjska				90.000,00	90.000,00	0,00	89.448,47	88.448,47
Belišće				30.000,00	50.000,00	30.000,00	50.000,00	80.000,00
B. Manastir				63.000,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Jagodnjak			5.000,00	365,00	0,00	365,00	365,00
	Petlovac			4.000,00	3.500,00	0,00	3.500,00	3.500,00
Ukupno				19.200,00	143.865,00	30.000,00	143.313,47	83.865,47
Vukovarsko-srijemska				10.000,00	10.000,00	10.000,00	10.000,00	10.000,00
Ukupno				10.000,00	10.000,00	10.000,00	10.000,00	10.000,00
Istarska			Romi	17.000,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Pula-Pola			Romi	63.000,00	62.898,11	28.423,48	34.474,63	62.898,11
	Vodnjan Dignamo		Romi	4.000,00	4.000,00	0,00	0,00	4.000,00
Ukupno				84.000,00	66.898,11	28.423,48	34.474,63	66.898,11
Međimurska			Romi	51.500,00	8.000,00	0,00	8.000,00	8.000,00
Čakovec			Romi	30.000,00	18.490,59	0,00	18.490,59	18.490,59

	Kotariba	Romi	2.000,00	2.000,00	0,00	2.000,00	2.000,00
	Mala Subotica	Romi	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Nedelišće	Romi	20.000,00	18.000,00	18.000,00	0,00	18.000,00
	Orehovica	Romi	3.000,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Podturen	Romi	4.000,00	1.504,15	0,00	0,00	1.504,15
Ukupno		Romi	90.500,00	36.994,74	18.000,00	28.490,59	37.994,74
UKUPNO SVE JLS		Romi	1.137.543,00	947.280,59	545.618,20	382.445,04	864.645,07

Izvor: Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, "Izvješće o provođenju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina i o utrošku sredstava osiguranih u Državnom proračunu Republike Hrvatske za 2018. godinu za potrebe nacionalnih manjina", Zagreb, 22. kolovoza 2019., Izvod iz Priloga 8., str. 126. do 141.

Sve JLPS, bez glavnog grada Zagreba¹²⁷ za financiranje vijeća i pripadnika romske nacionalne manjine u 2018. godini na nivou Republike Hrvatske su: a) planirale 1.137.543.000 kn; b) dodijelili su 947.280,59 kuna. Sredstva se utrošena a) za naknadu troškova za rad članova vijeća 545.618,20; b) za financiranje programa rada 382.445,04, što zajedno čini ukupno utrošenih sredstava u visini 864.645,07 kuna.

Izloženi podaci pokazuju i potvrđuju sukladnost s podacima o rasprostranjenosti Roma po županijama koji su dati u tablici br. III. Istovremeno oni nedvojbeno potvrđuju da je njihova najveća koncentracija po i uz gradove u tim županijama.

Namjerno koristimo izraz uz, jer je on istinit. Naime, potpuno je razvidno i točno da su Romi u Hrvatskoj u gradovima najčešće naseljeni u posebnim enklavama uz grad, kao gradska prigradska naselja

3.1.3. Zastupljenost pripadnika romske nacionalne manjine u izvršnim tijelima i tijelima uprave u jedinicama samouprave u Republici Hrvatskoj

Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina osim prethodno navedenih povlastica glede prava nacionalnih manjina na zastupljenost u predstavničkim tijelima na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini te u pravu na izbor svojih vijeća i predstavnika na lokalnoj i regionalnoj razini, propisao je i povlastice koje se odnose na njihovu zastupljenost u tijelima državne uprave, stručnim službama i uredima Vlade Republike Hrvatske i u izvršnim tijelima jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave. Propisujući navedene povlastice (pozitivna diskriminacija) za pripadnike nacionalnih manjina Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina utvrdio je nekoliko kriterija i uvjeta za stjecanje i ostvarivanje ovog prava (povlastica) nacionalnih manjina. Prvo, utvrđeno je pravo pripadnika nacionalnih manjina na zastupljenost u tijelima državne uprave i pravosudnim tijelima sukladno posebnim zakonima, vodeći računa o njihovom sudjelovanju u ukupnom stanovništvu na razini na kojoj je ustrojeno tijelo državne uprave ili pravosudno tijelo i stečenim pravima.

¹²⁷ To dakako ne znači da u Gradu Zagrebu nisu izabrana vijeća i predstavnici nacionalnih manjina, pa tako i romske nacionalne manjine. Vijeće romske nacionalne manjine Grada Zagreba (Consilio e romengo minoriteti ando foro Zagreb) ima 25. članova. Predstavlja 2755 pripadnika romske nacionalne manjine u Gradu Zagrebu (po popisu stanovništva iz 2011.).

U Gradu Zagrebu u 2018. godini djeluje devet vijeća i devet predstavnika nacionalnih manjina, te koordinacije vijeća i predstavnika nacionalnih manjina. Grad Zagreb je za njihov rad u proračunu za 2018. godinu planirao 11.550.000,00 kuna, od čega je utrošeno 11.474.492,67 kuna.

Drugo, pripadnicima nacionalnih manjina osigurava se pravo zastupljenosti u tijelima uprave jedince samouprave, sukladno odredbama posebnog zakona¹²⁸ kojim se uređuje lokalna i područna (regionalna) samouprava i sukladno stečenim pravima.

Treće, pravo na zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u izvršnom tijelu onih jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave u kojima se prema odredbama Ustavnog zakona treba osigurati srazmjerna zastupljenost članova njenog predstavničkog tijela iz reda pripadnika nacionalnih manjina.¹²⁹

Zaključno bi se moglo konstatirati da se kod stjecanja i ostvarivanja gore navedenih prava moraju steći propisani uvjeti i kriteriji koje moraju ispuniti pripadnici nacionalnih manjina. No, moramo reći da to nikako nisu jedini kriteriji. Naime, uz njih, da bi se ostvarilo pravo prednosti u ostvarivanju prava na zastupljenost (i/ili zapošljavanje), (osim u slučaju prava na zastupljenost u izvršnom tijelu jedinica samouprave) pripadnik nacionalne manjine će imati u odnosu na druge sudionike javnog poziva (natječaja i/ili oglasa) samo ako jednako ispunjava uvjete koji se traže od kandidata i ako je prilikom prijave na javni poziv iskazao svoju nacionalnu pripadnost. Posljednji uvjeti i kriteriji su Ustavnim zakonom propisani radi zaštite nekoliko javnih interesa od ustavnog značaja koji su odredbom Ustava Republike Hrvatske uređeni. Radi se o članku 44. Ustava Republike Hrvatske¹³⁰ koji glasi: "Svaki državljanin Republike Hrvatske ima pravo, pod jednakim uvjetima, sudjelovati u obavljanju javnih poslova i biti primljen u javne službe." Navedena odredba Ustava RH osigurava jednakost i ravnopravnost svim državljanima RH u obavljanju javnih poslova i prijem u javne službe. U tim pitanjima hrvatski ustavotvorac je isključio diskriminaciju po bilo kom osnovu bilo kojeg državljanina. No, hrvatski zakonodavac je vodeći računa o ovoj ustavnoj normi ipak dopustio pozitivnu diskriminaciju u odnosu na zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina na poslovima u javnim službama u prethodno navedenim slučajevima, ali samo uz uvjet da kandidat jednako ispunjava uvjete. Tek tada će imati prednost pred drugim kandidatima. Međutim, ovaj uvjet i kriteriji se ne smije promatrati odvojeno od svih drugih uvjeta i kriterija koje su za pojedinu vrstu prava na zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina propisani.

Baš suprotno. Oni se moraju steći kumulativno, jer nedostatak bilo kojeg od njih bi onemogućio pripadnika nacionalnih manjina u pravu na prednost da bi ostvario prava na

¹²⁸ Članak 22. stavak 3. Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina, o.c.

¹²⁹ Ibidem; članak 22. stavak 1.

¹³⁰ "Narodne novine" broj 85/10. -pročišćeni tekst.

zastupljenost. Čini se pomalo komplikirano, no, urediti ovaj odnos i nije lako i jednostavno. Naprsto stoga što on s jedne strane mora osigurati jednakost i ravnopravnost svih državljana da pod jednakim uvjetima sudjeluju u obavljanju javnih poslova i budu primljeni u javne službe, a s druge strane osigurati da se na obavljanju javnih poslova i zapošljavanju u javne službe prime predstavnici na tim poslovima i u tim javnim službama podzastupljene nacionalne manjine, i s treće strane da se istodobno osigura potrebna stručnost i znanje te druge potrebne kvalitete osobe koja će raditi na konkretnim javnim poslovima odnosno radnom mjestu u javnim službama.

Zbog svih u demokratskom društvu opravdanih i nužnih razloga hrvatski zakonodavac se opredijelio za ovakva ustavnopravna rješenja, koje je u nizu svojih odluka potvrdio Ustavni sud Republike Hrvatske.¹³¹

Nadzor na ostvarivanju ovih prava u nadležnosti je državnih tijela. Razumljivo i opravdano jer se radi kod ostvarivanja i zaštite ovih prava o dužnostima države, pa i u onim slučajevima kada se pravo zastupljenosti pripadnika nacionalnih manjina odvija u upravnim tijelima jedinica samouprave. U ostvarivanju državnih dužnosti država jedinice samouprave bi morale "slijediti klasičnu tripartitnu tipologiju države: dužnost poštivanja, zaštite i poštivanje prava. Prvo, lokalna tijela i službe ne smiju kršiti zajamčena prava nacionalnih manjina svojim postupanjem ili propuštanjem postupanja. Drugo, obveza zaštite prepostavlja oblikovanje i donošenje mjera kojima se osigurava da treća strana ne krši prava i slobode pojedinca. I treće, lokalna vlast mora primjenjivati pozitivne mjere kako bi olakšala uživanje prava i sloboda."¹³²

Ostvarivanje prava kao povlastice pripadnika nacionalnih manjina u tijelima državne uprave, pravosudnim tijelima, stručnim službama i uredima Vlade Republike Hrvatske kao i u tijelima uprave jedinica samouprave, u realnim uvjetima nije lako i jednostavno ostvarivo, poglavito ako i kada se dosljedno primjenjuje pravo. Osnovni razlog tim teškoćama, a ponekad i nemogućnosti stvaranja realiziranja tog prava proizlazi iz stvarnih činjenica i okolnosti vezanih uz pripadnike nacionalnih (i/ili nekih nacionalnih) manjina. Naime, često je razlogom neostvarivanja prava na zastupljenost iz reda neke od nacionalnih manjina

¹³¹ Vidjeti npr. sljedeće odluke Ustavnog suda Republike Hrvatske U-I-402/2003 od 30. travnja 2008., U-I-2767/2007 od 31. ožujka 2009., U-III-1897/2013 od 5. ožujka 2015. i U-III-1286/2012 od 11. prosinca 2014. U svim tim odlukama Ustavni sud Republike Hrvatske izrazio je stajališta da pravo prednosti kod zapošljavanja pripadnika nacionalnih manjina "nije automatska i bezuvjetna, već je za njezinu primjenu potrebno da su prethodno ispunjeni posebni zakonom propisani uvjeti."

¹³² Dobrić Jambrović D. i Vranješ N.; "Zaštita nacionalnih manjina na lokanoj razini u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini", Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske = Croatian Academy of legal sciences yearbook, XI (2020), Zagreb, str. 80.

nedostatak njihovih pripadnika kao kandidata koji mogu jednako ispunjavati raspisane uvjete za obavljanje javnih poslova i/ili prijem u javne službe. Radi se o naslijedenom problemu koji se pojednostavljeno može iskazati u nedovoljnem obrazovanju i nedostatak osoba - pripadnika manjine koji su završili odgovarajuće obrazovanje i stekli potrebna znanja i vještine da bi udovoljili uvjetima natjecanja. To je osobito prisutno kod romske nacionalne manjine. Egzaktno to pokazuju i podaci o broju (ne)zaposlenih osoba npr. u tijelima državne uprave, pravosudnim tijelima itd. O tome će biti više riječi kasnije u tekstu ove knjige.

3.1.4. Ostvarivanje prava na zastupljenost pripadnika romske nacionalne manjine u izvršnim tijelima jedinica samouprave

Pravo na zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u izvršnim tijelima jedinica samouprave (općinama, gradovima i županijama) u skladu s Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina (članak 22. stavak 1.) razrađen je u odgovarajućim odredbama Zakona o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi.¹³³

Zakon prvo, definira što se po njemu smatra izvršnom vlašću i tko ju obavlja u jedinicama lokalne (općine i gradovi) i područne (regionalne) samouprave županijama. On propisuje u članku 39. stavku 1. "Izvršno tijelo jedinice lokalne i jedinice područne (regionalne) samouprave u općini je općinski načelnik, u gradu gradonačelnik i u županiji župan", a u stavku 2. istog članka "Iznimno od stavka 1. ovoga članka izvršno tijelo je i zamjenik koji obnaša dužnost gradonačelnika, odnosno župana u slučajevima propisanim ovim Zakonom."

Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi sukladno Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina propisuje u članku 41.a kada pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na zastupljenost u izvršnoj vlasti općine, grada i županije izborom jednog zamjenika općinskog načelnika, gradonačelnika odnosno župana. Ovo pravo ostvaruju pripadnici svih nacionalnih manjina na području pojedine konkretnе općine, grada i županije, koje u njihovim predstavničkim tijelima imaju pravo na razmjernu zastupljenost.

Druga situacija koju Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi propisuje jeste u slučaju kada je statutom JLPS-a propisano da se jedan zamjenik općinskog načelnika,

¹³³ Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, "Narodne novine" broj 144/20. - pročišćeni tekst, koji obuhvaća zakonske tekstove objavljene u "Narodnim novinama" broj 33/01., 60/01., 129/05., 109/07., 36/09., 125/08., 36/09., 150/11., 144/12., 19/13., 137/15., 123/17., 98/19. Na snazi je od 24. prosinca 2020. godine. U tekstu ove knjige služit ćeemo se pročišćenim tekstrom objavljenom u "Narodnim novinama" broj 144/20.

gradonačelnika odnosno župana bira iz konkretnе nacionalne manjine neovisno o učešću njezinih pripadnika u ukupnom broju stanovnika koji žive na njezinom području. Izabrani zamjenik općinskog načelnika, gradonačelnika odnosno župana je po sili zakona predstavnik nacionalne manjine u izvršnom tijelu.¹³⁴ Navedenu formulaciju koja glasi da je on "predstavnik nacionalne manjine u izvršnom tijelu"; po nama treba tumačiti tako da on u tom tijelu predstavlja nacionalnu manjinu ali i zastupa ju u ostvarivanju i zaštiti svih prava i sloboda, potreba i interesa u skladu sa zakonom, statutom JLS i pravom. Zbog toga njegovu poziciju u ovom području poslova i javnih ovlasti koje ima izvršno tijelo JLPS-a treba, smatramo, tumačiti kao dio njegovih izvršnih ovlasti.

Sukladno Ustavnom zakonu, zakonu i statutima JLPS-a na lokalnim izborima zakazanim i provedenim u svibnju 2017. godine¹³⁵, pripadnici nacionalnih manjina imali su pravo kandidirati i izabratи ukupno 61 zamjenika, općinskog načelnika, gradonačelnika. Od tog broja 49 zamjenika bira se u općinama i gradovima, a 12 u županijama. Srazmjerno svom učešću u ukupnom broju stanovnika konkretnе JLPS, u kojoj nacionalne manjine imaju pravo izabratи svog predstavnika za zamjenika općinskog načelnika, gradonačelnika i župana raspored ukupnog njihovog broja po pripadnosti nacionalnoj manjini je: srpska nacionalna manjina 39, talijanska 7, češka i madžarska nacionalna manjina svaka po 4 zamjenika, bošnjačka, romska i rusinska nacionalna manjina svaka po 2 zamjenika, te slovačka nacionalan manjina 1 zamjenik. Na izborima 2017. godine svi predloženi kandidati za zamjenika općinskog načelnika, gradonačelnika (njih 49) i župana (njih 12) pripadnici nacionalnih manjina izabrani su. Na taj način u cijelosti je ostvareno pravo na zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u izvršnoj vlasti u jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave u Republici Hrvatskoj. To pravo ostvarili su i pripadnici romske nacionalne manjine. Oni su svoj predstavnike izabrali za zamjenike općinskog načelnika u općini Orešovica i Pribislavec u Međimurskoj županiji.

¹³⁴ Ibidem; Vidjeti pobliže članak 41.a stavak 1. zakona o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi.

¹³⁵ U vrijeme pisanja ovo knjige još nisu bili poznati službeni podaci o rezultatima sa lokalnih izbora iz svibnja 2021. glede njihove zastupljenosti u predstavničkim i izvršnim tijelima jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave. Osim podataka da će se u dopunskim izborima u više od 80 predstavničkih tijela dopunski izbori za predstavnike nacionalnih manjina u predstavnička tijela morati održati u 10. županijskih skupština i Skupštini Grada Zagreba koji također ima status županije, zatim u 16. gradova i 55. općina. na tim izborima popunjavat će se u županijama, gradovima i općinama mesta. i to za Srbe 74, Rome 11, Talijane 4, Madžare 3 i za Ukrajince 1. Za Rome je ostalo najviše nepotpunjenih vijećničkih mesta u Međimurju, po jedan (1) mandat u županijskoj skupštini i u općinskim vijećima općina Kotoriba, Male Subotice, Podturena i Pribislavaca te dva mandata u općini Orešovica. Dopunski izbori se moraju održati u roku od tri mjeseca nakon proglašenja rezultata službeno održanih izbora.

3.1.5. Pravo na zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u upravnim tijelima jedinica samouprave

Polazeći od Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, je u skladu s njim propisao u članku 56.a stavku 1. i 2.: stavak 1. "Pripadnici nacionalnih manjina koji sukladno odredbama Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina imaju pravo na razmijernu zastupljenost u predstavničkim tijelima jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave, imaju pravo na zastupljenost u upravnim tijelima tih jedinica"; stavak 2. "Jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave iz stvaka 1. ovoga članka dužne su politiku upošljavanja novih službenika, odnosno službenika koji se primaju na upražnjena radna mjesta provoditi na način koji će osigurati poštivanje prava pripadnicima nacionalnih manjina." Isto tako Zakon u članku 56. stavku 1. propisuje da: "Upravne, stručne i ostale poslove u tijelima jedinica lokalne i jedinica područne (regionalne) samouprave obavljaju službenici i namještenici." Matični Zakon o službenicima i namještenicima u lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, utvrđuje u članku 9. "... Planom prijma u službu utvrđuje se i popunjenoš radnih mjesta u upravnim tijelima pripadnicima nacionalnih manjina i planira zapošljavanje potrebnog broja pripadnika nacionalnih manjina radi ostvarivanja zastupljenosti, sukladno Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina i zakonu kojim se uređuje sustav lokalne i područne (regionalne) samouprave."

Da bi pripadnici nacionalnih manjina bili što bolje informirani o mogućnosti upošljavanja u upravno tijelo jedinice lokalne i/ili područne regionalne samouprave, a one što prije ispunile svoju dužnost u provođenju zakonskih obveza u ovom pitanju, hrvatski zakonodavac je Zakonom o službenicima i namještenicima u lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi propisao po jednu obvezu za JLPS i kandidata pripadnika nacionalne manjine koji se javlja na raspisani natječaj za radno mjesto u upravnom tijelu JLPS-a, JLPS-a po članku 19. stavku 10. tog Zakona "u čijim upravnim tijelima nije osigurana zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina sukladno Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina dužne su to navesti u tekstu natječaja." S druge strane sukladno stavku 9. istog članka "Kandidat koji ima pravo prednosti kod prijma u službu prema posebnom zakonu, dužan je u prijavi na natječaj pozvati se na to pravo i ima prednost u odnosu na ostale kandidate samo pod jednakim uvjetima."

Poštujući izloženi pravni okvir za zapošljavanje pripadnika nacionalnih manjina koji imaju prednost pred ostalim kandidatima prema podacima iz evidencije Ministarstva uprave na dan 31. prosinca 2017. u upravna tijela JLPS je ukupno zaposleno 455 službenika i namještenika iz reda pripadnika nacionalnih manjina. Po pripadnosti nacionalne manjine od ukupnog broja 455 iz reda pripadnika srpske nacionalne manjine je 257, zatim iz talijanske 66, bošnjačke 39, češke 21, slovenske 14, madžarske 19, crnogorske 10, makedonske 7, njemačke 6, slovačke 5, albanske 3, rusinske i rumunjske po 2, dok ih je najmanje zaposleno samo po 1 iz reda pripadnika romske, ruske i židovske nacionalne manjine.¹³⁶ Iz navedenih podataka je potpuno jasno da je prisutna podzastupljenost u zapošljavanju pripadnika romske nacionalne manjine u upravnim tijelima jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave.

Razlozi zašto je tome tako mogu se tražiti u deficitarnom obrazovanju za službenike i namještenike pripadnike romske nacionalne manjine. Zatim u činjenici slabe zainteresiranosti za rad na ovim poslovima, jer se radi, u pravilu, o tzv. sjedilačkim - kancelarijskim poslovima, a zbog čega se ne žele javljati na natječaj.

Osim toga tu je zasigurno prisutna još uvijek i nedovoljna informiranost pripadnika romske nacionalne manjine za ove oblike i mogućnosti, ali i strah od testiranja i intervjuja koje moraju proći svi kandidati koji su se javili na natječaj za službenika ili namještenika u upravnim tijelima JLPS, itd.

3.2. Zastupljenost pripadnika romske nacionalne manjine u tijelima državne uprave, u pravosudnim tijelima, te stručnim službama i uredima Vlade Republike Hrvatske

Osnov temeljem kojeg se ostvaruje zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u tijelima državne uprave i pravosudnim tijelima te u stručnim službama i upravnim tijelima je sudjelovanje (postotak) pripadnika nacionalnih manjina u ukupnom stanovništvu na nivou ustrojenosti državnog upravnog tijela ili pravosudnog tijela te na osnovu stečenog prava¹³⁷. Kod popunjavanja ovih radnih mjesta u tijelima državne uprave, stručnim službama i uredima Vlade Republike Hrvatske, te u pravosudnim tijelima, pripadnici nacionalnih manjina u skladu s Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina i zakonima koji uređuju navedena

¹³⁶ Vidjeti pobliže: Savjet za nacionalne manjine, "Peto izvješće ...", ibidem, str. 42/70.

¹³⁷ Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, članak 22. stavak 2., ibidem.

područja imaju pravo prvenstva u zapošljavanju pod jednakim uvjetima i uz obvezu isticanja pripadnosti nacionalnoj manjini u prijavi na raspisani natječaj odnosno oglas.¹³⁸

Države, u izvršenju svojih dužnosti u prijemu pripadnika nacionalnih manjina na službu u tijela državne uprave i stručne službe te urede Vlade Republike Hrvatske donosi i u službenim "Narodnim novinama" Republike Hrvatske objavljuje: "Plan prijema u državnu službu tijela državne uprave i stručne službe i urede Vlade Republike Hrvatske."¹³⁹ Planom se pored ostalog objavljuje i broj pripadnika nacionalnih manjina koje bi se u navedena tijela državne uprave, stručne službe i urede Vlade Republike Hrvatske primilo u službu. Tako je planiran prijem za 2014. - 67. pripadnika nacionalnih manjina, 2015. - 89., 216. - 41., 2017. - 95., a za 2018. - 33., na službu u tijela države uprave, stručne službe i urede Vlade Republike Hrvatske.

Prema podacima Ministarstva uprave "na dan 31. prosinca 2018. godine u tijelima državne uprave i stručnim službama i uredima Vlade Republike Hrvatske bilo je zaposleno 49.612 službenika i namještenika, od kojih su njih 1,605 ili 3,24 % bili pripadnici nacionalnih manjina. Podaci razdijeljeni po narodnosnoj pripadnosti zaposlenih pripadnika nacionalnih manjina pokazuju da je u navedenim tijelima, krajem 2018. godine, najviše bilo zaposleno Srba – 1.048, koji čine 2,11 % ukupnog broja zaposlenih; zatim Mađara - 92, koji čine 0,19 %; Bošnjaka - 90, koji čine 0,18 % zaposlenih; Talijana – 87, koji čine 0,17 % zaposlenih; Čeha - 83, koji čine 0,16 % zaposlenih; Slovenaca – 39, koji čine 0,08% zaposlenih; Albanaca - 20, koji čine 0,04% zaposlenih te 9 Roma, koji čine 0,02 % zaposlenih, dok se pripadnicima ostalih nacionalnih manjina izjasnilo 137 službenika i namještenika koji čine 0,28 % od ukupnog broja službenika i namještenika."¹⁴⁰

Sa zastupljeniču pripadnika nacionalnih manjina u tijelima državne uprave, stručnim službama i uredima Vlade Republike Hrvatske u odnosu na njihovo ukupno učešće u stanovništvu Republike Hrvatske još uvijek ne možemo i ne smijemo biti zadovoljni.

¹³⁸ Uz Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina to su: Zakon o sustavu državne uprave, "Narodne novine" broj 15/93., 92/96., 48/99., 15/00., 59/01. i 199/03.. Zakon o državnim službenicima, "Narodne novine" broj 92/05., 140/05., 142/06., 77/07., 107/07., 27/08., 34/11., 49/11., 150/11., 34/12., 49/12., 37/13., 38/13., 1/15., 138/15., 61/17., 70/19., 98/19., Zakon o državnom sudbenom vijeću "Narodne novine" broj 116/10., 57/11., 130/11., 13/13., 28/13., 82/15., 67/18. i 126/19., Zakon o državnom odvjetničkom vijeću "Narodne novine" broj 67/18. i 126/19.

¹³⁹ Plan prijema u državnu službu tijela državne uprave i stručne službe i urede Vlade Republike Hrvatske, "Narodne novine" broj 43/18. i 52/18. - dopuna). Navedeni plan se donosi za svaku kalendarsku godinu, pa je tako donesen i za 2019. godinu ("Narodne novine" broj 74/19., za 2020., "Narodne novine" broj 13/20., itd. Plan iz 2018. se uzima kao jedan od akata koji korespondiraju s podacima koje koristimo u ovoj knjizi.

¹⁴⁰ Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, "Izvješće o provođenju Ustavnog zakona ...", Ibidem; str. 39.

To tim prije što je iz uporednih pokazatelja na dan 31. prosinca 2018. godine i na dan 31. prosinca 2017. godine prisutan pad 53 ili 0,10 % zaposlenika pripadnika nacionalnih manjina na ovim poslovima iako se povećao ukupan broj uposlenih za 10 uposlenika u tijelima državne uprave i stručnim službama i uredima Vlade Republike Hrvatske.¹⁴¹

Kad je u pitanju ukupan broj uposlenih pripadnika romske nacionalne manjine u tijelima državne uprave te u stručnim službama i uredima Vlade Republike Hrvatske¹⁴², nažalost moramo iz raspoloživih podataka konstatirati dvije po njih nepovoljne ali neupitne činjenice. Prvo, u odnosu na svoje učešće u ukupnom stanovništvu Hrvatske i to po službenom popisu, evidentno je da u odnosu na taj podatak o njihovoj uposlenosti je nekoliko puta manji. Drugo, usporedbom podataka o uposlenosti pripadnika romske nacionalne manjine u odnosu na pripadnike drugih nacionalnih manjina daleko je nepovoljniji i štetniji prema romskoj nacionalnoj manjini.¹⁴³

Još je nepovoljnija situacija po pripadnike romske nacionalne manjine nakon što je sagledaju podaci o njihovoj zastupljenosti u pravosudnim tijelima, Konkretno u sudbenoj vlasti (Republički sudovi¹⁴⁴, Županijski sudovi, Općinski sudovi, Trgovački sudovi, Upravni sudovi i Prekršajni sudovi) i to zbirnim podacima koji obuhvaćaju uposlene službenike, namještenike i vježbenike.

Tako u ovim sudskim institucijama pravosuđa kao službenik, namještenik ili vježbenik nitko nije uposlen kao pripadnik romske nacionalne manjine prema podacima na dan 31. prosinac 2018. godine. Istovjetna je situacija i sa sucima u svim sudovima u Republici Hrvatskoj¹⁴⁵, nitko ne radi kao pripadnik romske nacionalne manjine , prema podacima na dan 31. prosinca 2018.

Slično, zapravo potpuno podudarno stanje što se tiče ovog pitanja je, prema podacima na dan 31. prosinac 2018. godine o broju pripadnika romske nacionalne manjine koji su po bilo kom osnovu zaposleni u svim organizacionim oblicima Državnog odvjetništva Republike Hrvatske. Tako nitko od dužnosnika, (državni odvjetnici i njihovi zamjenici u

¹⁴¹ Ibidem;

¹⁴² Kad govorimo o tijelima državne uprave i stručnim službama i uredima Vlade Republike Hrvatske onda pod time razumijevamo ministarstva, Središnje državne uredi, državne upravne organizacije, uredi državne uprave u županijama i stručne službe i uredi Vlade Republike Hrvatske.

¹⁴³ Uporediti podatak o zastupljenosti pripadnika romske nacionalne manjine u svim tijelima države uprave, stručnim službama i uredima Vlade Republike Hrvatske koji je 0,02 na dan 31. prosinac 2018. sa 0,40 % učešćem Roma u ukupnom stanovništvu Republike Hrvatske (popis stanovništva u 2011. - vidjeti tablicu broj).

¹⁴⁴ Pod Republičkim sudovima smatramo: Vrhovni sud Republike Hrvatske, Visoki upravni sud Republike Hrvatske, Visoki trgovački Republike Hrvatske i Visoki prekršajni sud Republike Hrvatske.

¹⁴⁵ Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Izvješće ..., Ibidem, str. 177.

DORH-u, USKOKU, Županijskim i Općinskim državnim odvjetništvima) u državnim odvjetništvima nije zaposlen kao pripadnik romske nacionalne manjine. Identična je situacija i sa službenicima, namještenicima i vježbenicima. I od njih nitko tko je pripadnik romske nacionalne manjine nije uposlen u državnim odvjetništvima na svim razinama njegovo organiziranja i djelovanja na području Republike Hrvatske.¹⁴⁶

Navedeni podaci doslovne konstatiraju svakoga tko se s njima upozna. Neovisno o razlozima koji su osnova njihovog postojanja. Naime, u najblažoj verziji iz njih se može izvući zaključak ne samo da je romska nacionalna manjina podzastupljena već da ona nije uopće zastupljena s obzirom na zaposlenost svojih pripadnika u pravosuđu Republike Hrvatske. Iz te činjenice se nadalje može zaključiti da dio svojih dužnosti u odnosu na zastupljenost pripadnika romske nacionalne manjine u pravosudnim tijelima Republike Hrvatske nije ispunila, uz sva htjenja i uložena sredstva npr. u obrazovanju i osposobljavanju Roma, pa i za poslove u području pravosuđa. Kako je navedena situacija nepromijenjena do danas u ovom području, nema dvojbe da će Republika Hrvatska u suradnji s romskom nacionalnom manjinom i njezinim predstavnicima morati uložiti dodatne napore da se ova situacija bitno poboljša.

III. NACIONALNA STRATEGIJA ZA UKLJUČIVANJE ROMA, ZA RAZDOBLJE OD 2013. DO 2020. GODINE I NJEZINA PROVEDBA

1. Uvodni pristup

Suvremeno pravo modernih demokratskih ustavnih država polazi od životne realnosti da su prava i slobode nacionalnih manjina i njihovih pripadnika ljudska prava i slobode i da im pripadaju zato što su ljudska bića koja se svojom voljom izražavaju kao pripadnici nacionalne manjine zbog svojih specifičnosti temeljem etničke pripadnosti.

Upravo stoga što su prava i slobode nacionalnih manjina i njihovih pripadnika ljudska prava i slobode moderni ustavnopravni poredci prihvataju, uređuju i štite polazeći od svojih

¹⁴⁶ Podatke o zaposlenima pripadnicima romske nacionalne manjine u svim sudovima i svim državnim odvjetništvima u Republici Hrvatskoj koji obuhvaćaju dužnosnike (sve i državni odvjetnici i njihovi zamjenici), zatim službenike i namještenike i vježbenike na dan 31. prosinac 2018., vidjeti pobliže u Izvješću Vlade Republike Hrvatske, Ureda za ljudska prava i nacionalne manjine, Ibidem, str. 177-180.

temeljnih vrednota, ideała i načela. Ne upuštajući se ovdje u raspravu o vrednotama i idealima valja reći da su osnovna načela od kojih hrvatski ustavotvorac polazi uređujući i štiteći prava i slobode nacionalnih manjina i njihovih pripadnika načela jednakosti i ravnopravnosti, utemeljena na vrednotama slobode, jednakosti, nacionalne ravnopravnosti, socijalne pravde, poštivanja prava čovjeka i vladavine prava.¹⁴⁷

Polazeći od navedenih ustavnih vrednota Ustava Republike Hrvatske, hrvatski ustavotvorac je u njegovu članku 15. stavku 1. propisao: "U Republici Hrvatskoj jamči se ravnopravnost pripadnicima svih nacionalnih manjina".

Razumljivo je samo po sebi da u ustavnim i demokratskim državama i njihovim društvenim zajednicama ustavom zajamčena ravnopravnost ne smije biti samo formalna i deklatorna. Ona mora biti realna i u stvarnim životnim odnosima ostvarena. Ako to nije ostvareno onda je dužnost države (javnih vlasti) da svojim mjerama, regulacijom i akcijama omogući što brže i što veći stupanj postizanja realnog ostvarenja ravnopravnosti i time implementira njezino formalnopravno ustavno zajamčene. Ako se takve mjere donesu i razmatraju polazeći od načela ravnopravnosti i jednakosti, nedvojbeno ćemo doći do zaključka da su one diskriminatorne kako u odnosu na većinski narod tako i unutar corporusa koji čine sve nacionalne manjine između one nacionalne manjine kojoj te mjere i akcije idu u prilog u odnosu na sve druge. No, ako su pravna uređenja povlaštenih mjera i akcija donesene za neku nacionalnu manjinu i njezine pripadnike donesene i usmjerene da se ispravi i otkloni stvarna nejednakost i neravnopravnost te nacionalne manjine u odnosu na sve druge, onda su one, iako su rezultat pozitivne diskriminacije, nužne i opravdane. Naprosto stoga što je startna pozicija pripadnika te nacionalne manjine znatno lošija - nepovoljnija u podnesu na pripadnike kako drugih nacionalnih manjina tako u odnosu na pripadnike većinskog naroda. U takvoj situaciji postoji objektivno (realno) opravdanje za različito uređivanje prava, obveza i odgovornosti za pripadnike neke nacionalne manjine u odnosu na sve druge. Naime, objektivni položaj u kojem se nalaze pripadnici te nacionalne manjine daju opravdani i nužni razloge u demokratskom društvu da ih država pozitivno diskriminira. Iskazano stajalište u svojim odlukama potvrđuje i podupire Ustavni sud Republike Hrvatske.¹⁴⁸

Njega je u svojoj praksi prihvatile i provodi i zakonodavna i izvršna vlast za romsku nacionalnu manjinu i njezine pripadnike.

¹⁴⁷ Članak 3. Ustava Republike Hrvatske, "Narodne novine" broj 85/10. - pročišćeni tekst.

¹⁴⁸ Vidjeti npr. Odluke Ustavnog suda Republike Hrvatske U-I-764/2004, U-I-2578/2004, U-I-2670/2004, U-I-3006/2004 i U-I-1452/2005 "Narodne novine" broj 34/07.

Pozitivno diskriminiranje romske nacionalne manjine i njezinih pripadnika javna vlast Republike Hrvatske opravdava njihovom nepovoljnem i nezadovoljavajućim položajem, u nizu životnih segmenata unutar društvene i državne zajednice. Pišući o toj problematici gospođa Novak pitanja koja dovode do nezadovoljavajućeg života romske nacionalne manjine i njihovo pripadnika dijeli na nekoliko područja pa navodi:

"- Statusna pitanja - Veliki broj Roma ne posjeduje dokumente koji im osigurava civilni status (potvrda o državljanstvu nacionalnih država, osobne isprave i sl.). U skladu s pravnim okvirima europskih zemalja, ostvarivanje prava na državljanstvo preduvjet je za ostvarivanje i svih ostalih prava. Iako pravo spada u prvu, osnovnu generaciju ljudskih prava, ono se u slučaju romske manjine i dalje sustavno krši.

- Obrazovanje - U području obrazovanja Romi su zbog svoje društvene isključenosti zakinuti za jednake šanse u pristupu informacijama, zanimanjima, vještinama. Vrlo niska razina pismenosti roditelja i nedovoljno poznавanje službenog jezika zemlje u kojoj žive, kao i teški ekonomski uvjeti življenja stavlju romsku djecu u bitno nepovoljniji položaj od djece većinske skupine već kod ulaska u sustav obrazovanja.

...

- Komunalni status i stanovanje - Romi su zakinuti u dobivanju komunalnih usluga. Zbog tradicionalnog načina života, među većinskim stanovništvom vladalo je i vlasta mišljenje da Romima određene usluge nisu ni potrebne, dok lokalne i državne vlasti često zatvaraju oči pred komunalnim problemima romskih naselja, često prebacujući krivnju s jedne razine vlasti na drugu ili je vraćajući natrag u romsku zajednicu. Ostvarivanje komunalnih prava otežava i najčešće neriješen vlasnički status zemljišta na kojem Romi žive.

- Zapošljavanje - zapošljavanje Roma, koje je uz obrazovanje glavni put društvene inkluzije, otežano je zbog izrazito niske razine obrazovanosti u romskoj populaciji, kao i zbog predrasuda o radnim navikama Roma koje se javljaju kao neizravni razlog nedobivanja posla ...

- Socijalna i zdravstvena zaštita - ostvarivanje socijalne i zdravstvene zaštite također je vezano uz opću informiranost i obrazovanje, koja je nedostatna kod velikog broja Roma, kao i za prethodno ostvaren status državljanina/državljanke ...

- Nefleksibilne institucije sustava i predrasude općenito. Specifičan stil života Roma sklon zaziranju od institucija sustava kao čestog simbola represije (Posavec, 2000), kao i mobilnost, koja uključuje nepostojanje stalne adrese, takoreći onemogućuje ostvarivanja

-

prava u okviru postojećih pravnih sustava koji nefleksibilni, u kojima ne rade ili vrlo rijetko rade Romi ...".¹⁴⁹

Navedenom se mora pridodati da su pripadnici romske nacionalne manjine često puta diskriminirani i marginalizirani. Marginalizacija je često povezana s činjenicom da Romi žive na margini društva. To je točno, ali je isto tako točno pripadnici romske zajednice ne žive na margini društva svojevoljno, već je to posljedica njihovih mogućnosti. Zapravo se, moramo složiti s konstatacijom gospode Brice i Buzar koji piši: "Njihovi uvjeti življenja lošiji su od prosječnih uvjeta življenja većinskog stanovništva i drugih nacionalnih manjina te je iz tog razloga potrebno poboljšati uvjete življenja te načine na koje se Romi mogu uključiti u društveni život i procese odlučivanja u lokalnoj i široj zajednici, a da pri tome ne izgube vlastiti identitet, kulturu i tradiciju."¹⁵⁰

Spoznaja o teškom položaju Roma koji je daleko ispod prosječne kvalitete življenja svih drugih građana, prisutna je kod velike većine tih građana Republike Hrvatske, neovisno o tome jesu li pripadnici većinskog naroda i/ili drugih nacionalnih manjina. Takva spoznaja je građanima Hrvatske bila ključna u svjesnom aktivnom i prešutnom podržavanju javnih vlasti da uvedu, reguliraju i poboljšaju položaj romske zajednice, uvjete življenja njezinih pripadnika, te njihovog uključivanja u hrvatsko društvo bez gubitka vlastitog identiteta, kulture, običaja i tradicije.

Republika Hrvatska, nakon završetka Domovinskog rata, te donošenja svih ključnih zakona kojima se uređuju prava i slobode nacionalnih manjina i njihovih pripadnika, uključivo pravno uređenje upotrebe jezika i pisma nacionalnih manjina, te odgoja i obrazovanja na jeziku i pismu nacionalnih manjina, je prva pristupila donošenju programa, mjera i aktivnosti za poboljšanje položaja Roma i njihovo integriranje u hrvatsko društvo, bez gubitka identiteta, i/ili negiranja, odnosno narušavanja njihove kulture, jezika, običaja, tradicija i ostalih supstancialnih sadržaja koji određuju i čine njihovu prepoznatljivost i samobitnost. Naime, još 2003. godine Republika Hrvatska donijela je Nacionalni program za Rome. U stvaranju ovog dokumenta sudjelovali su i predstavnici Roma. Vrlo brzo nakon toga s još nekoliko europskih zemalja (Bugarskom, Češkom, Madžarskom, Rumunjskom, Slovačkom, Srbijom i Crnom Gorom) Republika Hrvatska je pristupila projektu "Desetljeće za uključivanje Roma 2005. – 2015.", koji je pokrenula Svjetska banka i Institut Otvoreno

¹⁴⁹ Novak, J.; "Romska zajednica i međunarodne institucije; tek relativan uspjeh zaštite ljudskih manjinskih prava", Migracijske i etničke teme, 20/2004., Zagreb, str. 412-413.

¹⁵⁰ Brica N. i Buzar S.; „Integracija romske nacionalne manjine nakon ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju“, Zbornik sveučilišta Libertas, broj 1-2/2017, Zagreb, str. 288.

društvo u suradnji s drugim međunarodnim subjektima. Temeljem ovog projekta i u okviru njegovog sadržaja Republika Hrvatska donijela je "Akcijski plan za uključivanje Roma 2005. - 2015. godine". Akcijskim planom postavila si je temeljne ciljeve za uključivanje Roma u područjima obrazovanja, zdravlja, zapošljavanja i stanovanja.

Tijekom 2011. godine Europska komisija donijela je "Okvir EU za nacionalne strategije integracije Roma"¹⁵¹. Cilj navedenog akta usmjeren je na ukidanje višestoljetne isključenosti Roma u Europi. Temeljem Okvira EU-a nacionalne strategije integracije Roma, države članice imaju obvezu izraditi i donijeti vlastite nacionalne strategije za uključivanje Roma koje trebaju urediti načine, postupke i osigurati sredstva za poboljšanje položaja romskih zajednica na njihovom području.

Okvir EU-a za nacionalne strategije za uključivanje Roma temelji svoje ciljeve i djelovanje na četiri ključna područja: obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvo i stanovanje. Kako je vidljivo Okvir EU-a po svojim područjima djelovanja podudaran je s Akcijskim planom za uključivanje Roma 2005- 2015., koji je donijela Republika Hrvatska. Ispunjavajući svoju „obvezu“ iz Okvira EU-a za nacionalne strategije za uključivanje Roma, Republika Hrvatska je polazeći od njega i svog Akcijskog plana za uključivanje Roma 2005. - 2015. godine, te „Desetljeća za uključivanje Roma 2005. - 2015. godine“, već 2012. godine pristupila izradi svog strateškog dokumenta pod nazivom „Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje 2013. – 2020.“, „Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje 2013. – 2020.“, koju je iste godine donijela Vlada Republike Hrvatske.¹⁵² Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje 2013. do 2020. godine (dalje: NSUR) temelji svoje ciljeve na djelovanju na osam područja i to:

„- Obrazovanje - Poboljšati pristup kvalitetnom obrazovanju uključujući obrazovanje i skrb pruženu u ranom djetinjstvu, ali i osnovno, srednje i sveučilišno obrazovanje s posebnim naglaskom na uklanjanje moguće segregacije;

- Zapošljavanje i uključivanje u gospodarski život - Smanjiti jaz između romske nacionalne manjine i većinskog stanovništva na tržištu rada.;

- Zdravstvena zaštita - Unaprijediti zdravlje romske populacije te kvalitetu i dostupnost zdravstvene skrbi;

¹⁵¹ Vidjeti na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HEN/TXT/?gid=14449101044148uri=CELEX:52011DC0173>

¹⁵² Vidjeti na: <https://nsur.hr/Nsur>, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina vlade Republike Hrvatske.

- Socijalna skrb - Smanjiti siromaštvo romske populacije i unaprijediti kvalitetu socijalnih usluga i usluga u zajednici;
- Prostorno uređenje, stanovanje i zaštita okoliša – Poboljšanje uvjeta stanovanja romske populacije;
- Uključivanje u društveni i kulturni život - Osnažiti pripadnike romske nacionalne manjine za sudjelovanje u društvenom, kulturnom i javnom životu, radi smanjivanja jaza između pripadnika romske nacionalne manjine u odnosu na ostalo stanovništvo.
- Statusna rješenja, suzbijanje diskriminacije i pomoć u ostvarivanju prava za romsku nacionalnu manjinu - Potpuno (100%) reguliran status u skladu sa zakonskim okvirom (državljanstvo ili stalni boravak) Roma koji imaju čvrstu poveznicu s Republikom Hrvatskom (ili bivšom SRH) do 2020. godine;
- Unaprjeđenje prikupljanja statističkih podataka - Osnovna svrha Nacionalne strategije za uključivanje Roma do 2020. je postizanje postavljenih ciljeva usmjerenih na uključivanje romske zajednice te poboljšanje socio-ekonomskog položaja Roma.^{“¹⁵³}

Izložena područja djelovanja i ciljevi koji se u njima žele postići za uključivanje Rima u društvenu i državnu zajednicu, prometnulo je Nacionalnu strategiju uz važeći ustavnopravni okvir u ključne akte za kreiranje, planiranje i provođenje politika radi uključivanja Roma u hrvatsko društvo u periodu 2013. do 2020. godine.

Isto tako na osnovu samo izloženih područja djelovanja može se zaključiti da Nacionalna strategija uvodi za romsku nacionalnu manjinu dodatne pogodnosti (pozitivna diskriminacija) koje je privilegiraju u odnosu na druge nacionalne manjine i većinski narod. No, isto tako one jasno i nedvojbeno pokazuju da imaju legitimni cilj koji je nužan i opravdan u demokratskom društvu.

Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje 2013. do 2020. godine uz strateška područja prioritetsnih politika koje sadrži Okvir EU-a i Desetljeća za uključivanje Roma 2005. do 2015. (obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvena zaštita i stanovanje) pridodala područja: socijalne skrbi, uključivanje u društveni i kulturni život, statusna rješenje, suzbijanje diskriminacije i pomoć u ostvarivanju prava te unaprjeđivanje prikupljanja statističkih podataka. Želja je da se Nacionalnom strategijom na sustavan način pomogne „pripadnicima romske nacionalne manjine u Hrvatskoj u poboljšanju uvjeta življjenja, potaknuti i podržati njihovo uključivanje u društveni život i procese odlučivanja u lokalnoj i

¹⁵³ Ibidem;

široj zajednici, a da pri tom ne izgube vlastiti identitet, kulturu i tradiciju te ih poticati na preuzimanje aktivne uloge u promjeni svog položaja u društvu. Strategija je usmjerena i na promjenu stava većinskog stanovništva prema Romima, promičući načela nediskriminacije i desegregacije.“¹⁵⁴

Radi praćenja provedbe sveukupnog operativnog dijela Nacionalne strategije, Vlada Republike Hrvatske osnovala je Povjerenstvo za njezino praćenje.¹⁵⁵ Navedeno Povjerenstvo ima 22. člana i to od jednakog broja predstavnika romske nacionalne manjine i predstavnika tijela državne uprave. Povjerenstvom predsjeda kao predsjednik potpredsjednik Vlade Republike Hrvatske, a zamjenik predsjednika Povjerenstva je zastupnik romske i drugih 11. nacionalnih manjina. Osnivanjem i ustrojem navedenog Povjerenstva, također se htjelo pokazati koliki značaj se pridaje Nacionalnoj strategiji za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine i njezinoj provedbi.

Uistinu se radi o veoma važnom strateškom dokumentu za uključivanje Roma u društveni i javni život Republike Hrvatske. Stoga pregled i analiza podataka o ostvarivanju Nacionalne strategije je iznimno važan dokument za sagledavanje ne samo mjera i aktivnosti koje se poduzimaju i provode za uključivanje Roma, već i za sagledavanje njihovog stvarnog položaja u Hrvatskoj.

Nastavno u ovoj knjizi mi se nećemo baviti provedbom Nacionalne strategije po svim godinama njezinog važenje. Polazeći od zadnjih cjelovitih i dostupnih podataka (a to je na dan 31. prosinac 2018.) dat ćemo prikaz provedbe Strategije po strateškim područjima djelovanja. Na taj način sagledat ćemo kako se provodi Strategija a jedne strane, a s druge strane kakav je realni život pripadnika romske nacionalne manjine u Hrvatskoj.

Osnovni dokument temeljem koje ćemo obraditi navedena pitanja je „Izvješće o provođenju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina i o utrošku sredstava osiguranih u Državnom proračunu Republike Hrvatske za 2018. godinu za potrebe nacionalnih manjina“, kojeg je na prijedlog Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina donijela Vlada Republike Hrvatske 22. kolovoza 2019. godine.¹⁵⁶ U tom Izvješću, prije svega se navodi: „U Državnom proračunu Republike Hrvatske za provođenje Strategije u 2018. godini na

¹⁵⁴ Ibidem;

¹⁵⁵ Povjerenstvo za praćenje provedbe Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje 2013. do 2020. godine (njegovo osnivanje), objavljeno je u „Narodnim novinama“ broj 86/13., 126/13. 40/14., 44/16. i 37/17.

¹⁵⁶ Izvješće o provođenju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina i o utrošku sredstava Državnog proračuna Republike Hrvatske, Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina koje je donijela Vlada Republike Hrvatske 22. kolovoza 2019., Zagreb, str. 63.

pozicijama nadležnih tijela i nositelja mjera utrošena su sredstva u ukupnom iznosu od 32.382.658,58 kuna. Navedenim sredstvima treba pridodati i sredstva onih tijela državne uprave koja u svojim proračunima nemaju definirane posebne aktivnosti za provedbu Strategije a provode mjere u okviru svojih redovnih djelatnosti poput Ministarstva demografije, obitelji, mladih i socijalne politike, Ministarstva unutarnjih poslova, Ministarstva uprave, Ministarstva pravosuđa i dr., sredstva fondova EU (IPA programi, ESI fondovi, FEAD i sl.) i ostalih donatora te sredstva koja se izdvajaju na razini jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave.¹⁵⁷

Ova sredstva, unatoč, restrikcijama zbog teške ekonomске situacije svake godine su u porastu u odnosu na prethodna. Da se ne radi o malim sredstvima, obzirom na materijalno finansijske mogućnosti Republike Hrvatske, dovoljno je reći da su ona veća od planiranih i realiziranih ukupnih sredstava koja su planirana za financiranje cjelokupnog rada Ustavnog suda Republike Hrvatske.¹⁵⁸

No, koliko god ona bila značajna treba reći i to da ukoliko ih se uspoređuje sa stvarnim potrebama romske nacionalne zajednice i njezinih pripadnika da su nedostatna. Dostatno je pogledati koja sve strateška područja obuhvaća Nacionalna strategija s jedne strane i s druge strane koje su realna finansijska sredstva potrebna da se u pojedinom strateškom području učine tako kvantitativne i kvantitativne promjene koje će po osnovu njega jamčiti uključivanje Roma u hrvatsko društvo. Uzmimo za primjer područje stanovanja i komunalno opremanje njihovih stalnih naselja. Gotovo u svim slučajevima potrebo je proširiti postojeće stambene objekte i izgraditi nove, jer postojeći jednostavno nisu u stanju, u pravilu, osigurati ni minimum sigurnosti i ljudskog dostojanstva stanarima – pripadnicima romske nacionalne manjine. Sve u tom strateškom području treba ponovno uređiti. Od sređivanja vlasničko-pravnih pitanja, komunalnog opremanja naselja, izgradnje novih stambenih objekata, pa do ekološke zaštite i uređenja prirodne i životne sredine dostoje za ljudski život. Unatoč svemu, valja reći da raduje navedeni podatak, jer on jasno pokazuje čvrstu namjeru i odlučnost Republike Hrvatske da što prije i učinkovitije osigura i provede

¹⁵⁷ Uz navedeni dokument u potrebnoj mjeri koristit će se i „Peto izvješće Republike Hrvatske u provedbi Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina“, Savjet za nacionalne manjine, Zagreb, ožujak, 2019. godine (vidi na <http://savjet.nacionalne-manjine.info>). Dakako prije svega u dijelu koji se odnosi na pitanja ostvarivanja Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za period 2013. do 2020. godinu.

¹⁵⁸ Za rad Ustavnog suda Republike Hrvatske u Državnom proračunu za 2018. godinu i projekcije 2019. i 2020. godinu („Narodne novine“ broj 124/17.) planirana su i odobrena za 2018. godinu u iznosu od 31.407.196,00 kn. Realizirana (utrošena) su u iznosu od 30.494.416,00 kn, dok je višak (razlika) vraćen u Državni proračun. Ako se usporede samo utrošena sredstva iz Državnog proračuna za provedbu Strategija u 2018., bez dodatnih sredstava iz drugih izora, onda vidimo da je provedba Strategije financirana iz Državnog proračuna Republike Hrvatske više za 1.888.242,58 kn u odnosu na Ustavni sud Republike Hrvatske.

uključivanje Roma u društveni život Hrvatske, po svim područjima u kojima je nužno osigurati jednake startne uvjete, i šanse za romsku populaciju u odnosu na sve druge građane.

2. Područje obrazovanja

Obrazovanje pripadnika svih nacionalnih manjina na njihovom (uz hrvatski jezik i latinično pismo) jeziku i pismu sastavna je komponenta (dio) sveukupnog odgojno-obrazovnog sustava Republike Hrvatske.

Pravo pripadnika nacionalnih manjina (pa tako i romske nacionalne manjine) na odgoj i obrazovanje na njihovom jeziku i pismu uređeno je i zajamčeno Ustavom Republike Hrvatske¹⁵⁹, Ustavnim zakonom o pravu nacionalnih manjina¹⁶⁰ i Zakonom o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina¹⁶¹, te Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi¹⁶², koji u skladu s Ustavom i Ustavnim zakonom detaljnije razrađuje, prava, obveze i odgovornosti svih sudionika u ostvarivanju sustava odgoja i obrazovanja pripadnika nacionalnih manjina.

Provedba Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, uređena je podzakonskim aktima kao npr. Pravilnikom o polaganju mature¹⁶³, Pravilnikom o elementima i kriterijima za izbor kandidata za upis u prvi razred srednje škole¹⁶⁴ i dr. Svi navedeni pravni akti čine ustavno-pravni okvir na temelju kojeg je i u okviru njega Vlada Republike Hrvatske donijela Operativni program za nacionalne manjine za razdoblje 2017. – 2020. godine. Operativnim programom određuju se mehanizmi osiguranja prava nacionalnih manjina te prostor za djelovanje njihovih tijela u skladu s Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina ali i drugih posebnih propisa.

Kad je u pitanju romska nacionalna manjina i njezini pripadnici, onda treba reći da je područje odgoja i obrazovanja u Nacionalnoj strategiji dobilo strateški značaj. Razumljivo,

¹⁵⁹ Ustav Republike Hrvatske „Narodne novine“ broj 85/10. -pročišćeni tekst.

¹⁶⁰ Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, „Narodne novine“ broj 155/02., 47/10., 80/10. i 93/11.

¹⁶¹ Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina, „Narodne novine“ broj 51/00. i 56/00.

¹⁶² Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, „Narodne novine“ broj 98/19. – pročišćeni tekst koji obuhvaća objavljene tekstove u „Narodnim novinama“ broj 87/08., 86/09., 92/10., 105/10., 90/11., 5/12., 16/12., 86/12., 126/12., 94/12., 94/13., 152/14., 07/17. i 68/18. Tako pročišćeni tekst primjenjuje se od 1.1.2020. godine.

¹⁶³ Pravilnik o polaganju državne mature, „Narodne novine“ broj 97/08., 127/10. i 1/13.

¹⁶⁴ Pravilnik o elementima i kriterijima za izbor kandidata za upis u prvi razred srednje škole, „Narodne novine“ broj 49/15., 109/16. i 47/17.

nužno i opravdano. Prvo, zbog podizanja razine obrazovanosti romske populacije na višu razinu i njezinog bržeg uključivanja u hrvatsko društvo. Drugo, u svim segmentima rada i zapošljavanja kako u privatnom tako i javnom sektoru nužno je postići odgovarajući stupanj obrazovanja da bi uopće došli u položaj (makar formalno) da jednako ispunjavaju uvjete, npr. na prijem u javne službe, što je jedna od odlučnih pravnih prepostavki da bi ostvarili kao pripadnici nacionalne manjine prednost pri zapošljavanju.

Romska nacionalna manjina i njezini pripadnici kao i sve druge nacionalne manjine ostvaruju opće prepostavke koje im daje pozitivna diskriminacija propisana Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina i drugi zakoni. No, uz te pogodnosti ona ostvaruje i posebne pogodnosti koje su primjenom načela pozitivne diskriminacije uvedene Nacionalnom strategijom za uključivanje Roma za razdoblje 2013. do 2020. godine, i to na svim razinama odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj.

U području predškolskog odgoja i predškole tako je početkom 2017./2018. predškolske godine uključeno 1020. djece, a početkom 2018./2019. godine 993. djece romske nacionalne manjine.

Kod osnovnoškolskog sustava trend smanjenja broja učenika, koji je vidljiv i kod predškolskog odgoja i predškole, prisutan je u školskoj godini 2018./2019. u odnosu na 2017./2018. Tako je u sustav osnovnog obrazovanja u školama bilo uključeno 5.143 učenika iz reda romske nacionalne manjine, dok je u školskoj godini 2018./2019., taj broj bio 4.983, unatoč činjenici da se u toj školskoj godini značajno povećao broja učenika kojima je osiguran produženi boravak u školi. Mjera produženog boravka u školi se odrazila pozitivno u mnogim oblicima ostvarivanja odgoja i obrazovanja romske djece u osnovnoškolskom sustavu, što ilustrira i primjer pojačanog interesa kod učenja hrvatskog jezika uz pomoć nastavnog osoblja škole. Tako se u školskoj godini 2018./2019. za učenje hrvatskog jezika prijavilo 380. u odnosu na školsku godinu 2017./2018. kada je bilo prijavljeno 336. romske djece. Napredak je učinjen i na području formiranja i djelovanja razrednih odjela u koje su uključeni i samo učenici pripadnici romske nacionalne manjine. U školskoj godini 2018./2019. povećani su za 5 razrednih odjela tako da ih je u toj školskoj godini bilo 65., u odnosu na 2017./2018., kada ih je ukupno bilo 60. Od ukupno 65. razrednih odjela u kojima su samo romski učenici; 2 su u Primorsko-goranskoj županiji; 2 u Koprivničko-križevačkoj; 5 u Varaždinskoj; 2 u Brodsko-posavskoj te 54 u Međimurskoj županiji.

Sama organizacija nastave po razrednim odijelima u koje su uključeni samo učenici romske nacionalne manjine, ovisna je o mreži škola i upisnih područja gdje postoje razredni

odjeli u kojima su samo učenici romske nacionalne manjine, i to zato da bi se uspostavila ravnoteža broja učenika romske etničke pripadnosti u odnosu na sve druge učenike.

Uključivanje učenika pripadnika romske nacionalne manjine u srednješkolskom obrazovanju imao je lagani porast kad se u srednje škole upisalo 820 učenika u odnosu na školsku godinu 2015./2016. kad je bilo upisano 746 učenika.¹⁶⁵ No, nakon toga dolazi do ponovnog pada pa je u školskoj godini 2017./2018. upisano 805 učenika, što je doduše više od broja upisanih u školskoj 2015./2016. godini kada je bilo upisano "samo" 746 učenika, ali je manje od broja upisanih (820) učenika u školskoj godini 2016./2017. Taj pad broja upisanih učenika u srednjoškolsko obrazovanje nastavio se i u školskoj 2018./2019. godini, kada je upisano 760¹⁶⁶ učenika. S navedenim trendom nismo i ne možemo biti zadovoljni. Neophodno je poduzeti dodatne mjere i aktivnosti koje će osigurati upis većeg broja učenika pripadnika romske nacionalne manjine u srednjoškolsko obrazovanje. Prije svega zbog potrebe stjecanja znanja i vještina potrebni za uključivanje u svijet rada kod mlađih u romskoj populaciji. Zatim za podizanje na višu razinu njihovih sposobnosti za uključivanje u sve tokove društvenog života, te radi podizanja na viši stupanj općeobrazovnog stanja kod romskog stanovništva.

Sve pozitivne mjere koje tome mogu doprinijeti treba pozdraviti i podržati. Među njima su svakako one koje se odnose na posebne oblike nastave, kao što su ljetne i zimske škole, dopisno-konzultativna nastava i drugo¹⁶⁷. Zatim osiguranje učiteljima razredne nastave iz hrvatskog jezika radi pružanja pomoći u učenju hrvatskog jezika za učenike koji ne znaju ili nedovoljno znanju hrvatski jezik, a rade s učenicima romske nacionalne manjine. Uz navedene mjere i aktivnosti smatramo značajnjom i onu koja se odnosi na osiguranje srednjoškolskih stipendija te smještaja u učeničke domove, što izravno pospješuje upise u srednje škole i njihovo pohađanje. Tako je Ministarstvo znanosti i obrazovanja osiguralo stipendije za 652 učenika itd.¹⁶⁸ Možda nije presudna ali i nju kao poticajnu mjeru za lakše upise učenika romske nacionalne manjine u srednje škole treba navesti. Radi se o "povlastici" kandidatu za upis u srednje škole koji je pripadnik romske nacionalne manjine koji "živi u

¹⁶⁵ Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske, Peto izvješće ..., ibidem; str. 37/70.

¹⁶⁶ Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Izvješće ..., ibidem; str. 64.

¹⁶⁷ Pod posebnim oblicima nastave su ljetne i zimske škole, dopisno-konzultativna nastava, nastava na daljinu i drugo. Organizira se prvenstveno za one učenike za koje ne postoji mogućnost organiziranja redovne nastave po modelu A, B ili C. Ministarstvo znanosti i obrazovanja sufinancira organiziranje i provođenje posebnih oblika nastave.

¹⁶⁸ Ibidem; Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske, Peto izvješće ... str. 37/70.

uvjetima koji su mogli nepovoljno utjecati na njegov školski uspjeh u osnovnoj školi, dodaju se dva boda na broj bodova koji je utvrđen tijekom postupka vrednovanja. S tako utvrđenim brojem bodova kandidat se rangira na ukupnoj ljestvici poretka.¹⁶⁹ Navedena mjera trebala bi koliko-toliko kompenzirati s jedne strane nemogućnost ostvarivanja punog obrazovnog potencijala romske djece ponajprije zbog siromaštva i sporo mijenjajućeg obrasca svakodnevnog funkcioniranja romske zajednice. S druge strane, iako je srednjoškolsko obrazovanje dostupno za sve učenike dorasle za upis u njih, primijećeno je da broj učenika iz reda romske zajednice koji upisuju srednje škole pada u odnosu na njihov broj koji su pohađali osnovno obrazovanje. Zbog toga se smatra potrebni dodatno ih stimulirati za upis u srednje škole. Napose, stoga što se htjelo uvažiti posebnosti i osigurati im razumnu osnovu za prilagodbu, dajući im naizgled prednost pred ostalim učenicima, a supstancialno izjednačavajući njihove mogućnosti za razvoj pune osobnosti i obrazovnog potencijala. Pa ipak, usprkos očitim pozitivnim pomacima u obrazovanju koji su rezultat i provođenja "Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020." ipak se mora zaključiti da je pristup srednjoškolskom obrazovanju učenika romske nacionalne manjine nezadovoljavajući i daleko od ravnopravnog.

Raduje broj studenata Roma koji je po nekim istraživanjima predstavlja najviši broj ikada zabilježen u Hrvatskoj. Isti autor iznosi podatak da je u Republici Hrvatskoj 2020. godine upisano 32 studenta iz reda romske nacionale manjine. Mišljenja sam da se broj studenata iz reda romske nacionalne manjine povećao i zbog potpora (stipendija) za studiranje. Tako je npr. samo¹⁷⁰ Nacionalna zaklada za potporu učeničkom i studenskom standardu u 2018. godini osigurala 22 stipendije za studente pripadnike romske nacionalne manjine.

Posebni oblik uključivanja za odrasle Rome je onaj koji se povodi programom opismenjavanja i ospozobljavanja za prvo zanimanje.¹⁷¹

Prema podacima Ministarstva znanosti i obrazovanja ovaj program tijekom 2018. godine polazilo je 475 polaznika. Njih 452 program opismenjavanja, a 23 program

¹⁶⁹ Članak 21. stavak 1. Pravilnika o elementima i kriterijima za izbor kandidata za upis u I. razred srednje škole, "Narodne novine" broj 49/15., 109/16. i 47/17.

¹⁷⁰ Upotrebljavamo riječ samo, jer osim stipendija koje daje Nacionalna zaklada stipendije daju mnoge jedinice lokane i područne (regionalne) samouprave, ali i druge javne i privatne pravne osobe.

¹⁷¹ "Postotak nepismenih među romskom populacijom višestruk je u odnosu na prosjek europskih zemalja. U Hrvatskoj blizu 90% pripadnika romske nacionalne manjine nema završeno obvezno školovanje", piše Novak J., o.c., str. 412.

osposobljavanja za prvo zanimanje. To je porast u odnosu na 2017. godinu kada je program opismenjavanja pohađalo 366, a program osposobljavanja za prvo zanimanje 16 kandidata.¹⁷²

Navedeni programi opismenjavanja i osposobljavanja za prvo zanimanje je odgovor na zatečeno stanje obrazovanosti i osposobljenosti kod odrasle romske populacije. Ono je nužno i opravdano jer i bez tog minimuma teško je ostvariti ciljeve vezane za uključivanje Roma u tržište rada i njihovo ekonomsko osamostaljivanje, bez kojeg je neutemeljeno govoriti o njihovom integriranju u hrvatsko društvo.

3. Zapošljavanje i uključivanje u gospodarski život

Problem zapošljavanja pripadnika romske nacionalne manjine kao i kod svih drugih građana usko je povezan sa postignutim stupnjem obrazovanja stečenim znanjem i vještinama te postignutim kvalifikacijama. Obzirom na nizak stupanj ostvarenog obrazovanja romske populacije stalno je prisutna potreba obrazovanja i osposobljavanja Roma. Na to ukazuju i saznanja kod prijeme (zapošljavanja) pripadnika romske nacionalne manjine tijelima državne uprave, stručnim službama i uredima Vlade Republike Hrvatske, tijelima pravosuđa te u upravnim tijelima jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, o čemu je već bilo riječi. Slična je situacija glede zapošljavanja Roma i u drugim područjima rada u javnom i privatnom sektoru. Unatoč tomu broj Roma prijavljenih kao nezaposlenih u odnosu na ukupan broj njih koji žive u Republici Hrvatskoj je manji od onoga koji bi se trebao očekivati. Razlozi su prije svega povezani uz način života i rada samih Roma. Oni još uvijek nerado prihvataju sjedilački način života, a mnogi i stalno zaposlenje. Daleko ih je više usmjereno na povremene poslove i zapošljavanje koja ostvaruju u područjima gdje se lutalačkim načinom života zateknu.

Međutim, i u tom području su već prisutne ozbiljnije promjene. Prvo, zbog toga što je sve manje i manje povremenih i ad hoc poslova na kojima se oni mogu uposliti obzirom na svoje stručne mogućnosti. Drugo, zbog toga što zbog općeg gospodarskog, kulturnog i društvenog razvoja u svijetu pa i u Hrvatskoj sve manje ima mogućnosti za prakticiranjem lutalačkog života. Treće (što je sve značajniji razlog) vezano je uz spoznaju i kod Roma da se djeci mora osigurati što kvalitetnije i bolje obrazovanje za novi svijet rada, koje donose

¹⁷² Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Izvješće ...,o.c., str. 65.

tehničko tehnološke promjene u svijetu. Sve to utječe i na svijest o nužnosti napuštanja lutalačkog i prihvaćanja sjedilačkog načina života. Potonje traži stacioniranje u konkretnom mjestu življenja i rada što implicira potrebu za kontinuiranim poslom.

Uslijed svega toga povećava se broj Roma koji se prijavljuju kao nezaposleni kao i broj onih koji traže po različitim osnovama pomoći u zapošljavanju, odnosno osiguranju prihoda temeljem vlastitog rada, znanja i umijeća. Prema podacima o broju nezaposlenih Roma kojem raspolaže Hrvatski zavod za zapošljavanje u 2017. bilo je nezaposleno 4.206 osoba romske nacionalne manjine. Taj se broj u 2018. godini smanjio na 3.541 ili na oko 2,4 % od ukupnog broja nezaposlenih u Republici Hrvatskoj.¹⁷³

Unatoč pada broja nezaposlenih Roma prijavljenog Hrvatskom zavodu za zapošljavanje, ne možemo biti previše zadovoljni, jer s druge strane postotak prijavljenih nezaposlenih Roma u odnosu na ukupnu nezaposlenost u Hrvatskoj pokazuje da je nekoliko puta veći od postotka učešća pripadnika romske nacionalne zajednice u cijelokupnom stanovništvu Republike Hrvatske.

Smanjivanju prijavljenog broja nezaposlenih doprinijele su svakako mjere i sredstva Hrvatskog zavoda za zapošljavanje koje on poduzima u ostvarivanju Nacionale strategije uključivanja Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine, u skladu s zakonom i drugim propisima.

Među tim mjerama značajnije su:

- aktivnosti grupnog informiranja za stjecanje vještina u traženju posla,
- aktivnosti individualnog savjetovanja (kroz razgovore, ankete i dr.) radi definiranja radnog profila te individualnog plana za traženje posla,
- aktivnosti na stvaranju pozitivne klime kod poslodavca u cilju većeg zapošljavanja osoba romske nacionalne manjine. Ova aktivnost je imala i ima dvostruki učinak. Prvo, dovela je do povećanog broja zaposlenih Roma na tržištu rada i to bez njihovog uključivanja u poticajne mjere zapošljavanja.

Tako je u 2018. godini ukupan broj zaposlenih pripadnika romske manjine na otvorenom tržištu rada bio 851, što je u odnosu na 2017. kada ih je bilo zaposleno 788 povećanje za 7,99%.¹⁷⁴

¹⁷³ Ibidem; str. 65.

¹⁷⁴ Ibidem;

Drugo, to dovodi do razbijanja predrasuda o Romima kao (ne)radnicima kod poslodavca, što ima pozitivan učinak na smanjivanje njihove marginalizacije, pa i diskriminacije kod poslodavca. Doduše, pučka pravobraniteljica u svom Izvješću za 2020. upozorava pozivom na organizacije civilnog društva na novi oblik diskriminacije Roma (i ne samo njih) kod zapošljavanja: "Naime, većinsko stanovništvo, privatnici, obrtnici, lokalne jedinice i institucije, kad im se obrati pripadnik romske nacionalne manjine nastupaju ili vrlo prijateljski i pokroviteljski prema tim osobama, što stvara nesigurnost u njima i osjećaj da su gluplji od prosječnih državljanina RH. Isto tako, neki od njih nastupaju bahato arogantno, što automatski stvara agresivan odgovor od strane Roma, koji se u tom trenu osjećaju napadnutima te se instinkтивno brane. Najmanje je onih slučajeva kada se te dvije skupine sretnu i ravnopravno vode dijalog i rješavaju neki problem ... Većina romske zajednice živi u dubokom uvjerenju da su oni diskriminirani od strane svih bez obzira jesu li ili nisu, dok većinsko stanovništvo zamjera Romima to što uvijek imaju prava na sve, a vrlo vješto izbjegavaju odgovornosti koje ostali ne mogu izbjegći."¹⁷⁵

Najznačajnije mјere koje Hrvatski zavod za zapošljavanje provodi na ostvarivanju Nacionalne strategije radi bržeg zapošljavanja, stručno osposobljavanje za rad bez zasnivanja radnog odnosa, sufinanciranju prvog zaposlenja mladih, upućivanje na programe (i njihovo provođenje) obrazovanja za stručno osposobljavanje prekvalifikacije i usavršavanja te sufinanciranje samozapošljavanja pripadnika romske nacionalne manjine.

Prema podacima Vlade Republike Hrvatske - Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina kod provođenja ovih mјera prisutan je porast broja pripadnika romske nacionalne manjine koji su njima obuhvaćeni.

Tako je mjerama poticanja zapošljavanja u 2018. godini bilo obuhvaćeno 890, u 2017. godini ukupno 748 osoba.

Mјera stručnog osposobljavanja za rad bez zasnivanja radnog odnosa, primarno obuhvaća i primjenjuje se kod mladih osoba koje su završili srednjoškolsko i visoko obrazovanje. Tako je tijelom 2018. godine ovom mjerom bilo obuhvaćeno ukupno 5 osoba, od čega 1 sa visokoškolskim obrazovanjem.

Mjerom sufinanciranja prvog zaposlenja mladih pripadnika romske nacionalne manjine bez radnog iskustva i staža, u 2018. godini obuhvaćeno je i zaposleno 14 osoba.

¹⁷⁵ Pučki pravobranitelj Republike Hrvatske, Izvješće pučke pravobraniteljice za 2020., <https://www.ombudsman.hr/izvjes...>

Mjerom upućivanja nezaposlenih osoba u programe stručnog ospozobljavanja, prekvalifikacije i usavršavanja koji su kao nezaposleni u evidenciji duže od 12. mjeseci Hrvatski zavod za zapošljavanje je tijekom 2018. obuhvatio ukupno 156. od čega je 66. pripadnika romske nacionalne manjine dugotrajno bez zaposlenja. U odnosu na 2017. godinu kada je takvom mjerom bilo obuhvaćeno ukupno 92. osobe romske pripadnosti postignuto je povećanje za 58,9%. Radi konačnog rješenja njihovog pitanja zapošljavanja, Hrvatski zavod za zapošljavanje je i kod ove grupacije nezaposlenih Roma primijenio uz prethodnu mjeru i mjeru sufinanciranja kod zapošljavanja. Tako je u 2018. godini sufinancirano zapošljavanje 67., a u 2017. samo 21. takvu osobu, što je povećanje za više od 3 puta.

Mjerom sufinanciranja samozapošljavanja Roma tijekom 2018. godine obuhvaćeno je 18. osoba, što je višestruku povećanje u odnosu na 2017. godinu kada ih je bilo obuhvaćeno svega 4.¹⁷⁶

Radi postizanja što boljih rezultata u uključivanju Roma u tržište rada i na kraju njihovo zapošljavanje, Hrvatski zavod za zapošljavanje je realizirao 127 radionica u koje je bilo uključeno 289 osoba romske nacionalne manjine. Na radionicama se ospozobljavalo polaznike za stjecanje i razvoj vještima radi aktivnog traženja posla te jačanju njihovih kompetencija u jačanju sposobnosti upravljanja karijerama.

Provodeći gornje programe za zapošljavanje i uključivanje pripadnika romske nacionalne manjine u tržište rada, Hrvatski zavod za zapošljavanje je osigurao i utrošio znatna finansijska sredstva.

U 2018. godini ona su iznosila 10.332.890,71 kuna, što je za hrvatske mogućnosti značajno povećanje (za 8,52%) u odnosu na 2017. godinu kada su ona bila 8.812.068,00 kuna.¹⁷⁷

Iz izloženog je razvidno da su programi i utrošena sredstva i rad za njihovu realizaciju opravdani povećanjem broja zaposlenih Roma odnosno njihovog uključivanja u gospodarski život Republike Hrvatske. Međutim, usprkos postignutim uspjesima, još uvijek ne možemo biti zadovoljni, jer je broj Roma koji nisu zaposleni još uvijek znatno veći od stope nezaposlenosti po etno strukturi svih drugih građana. Zbog toga je potrebno ojačati programe i u njima sadržane mjere i aktivnosti za ostvarivanje ciljeva i zadataka u zapošljavanju Roma i njihovom uključivanju u gospodarski život Hrvatske.

¹⁷⁶ Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Izvješće ..., o.c., str. 66.

¹⁷⁷ Ibidem; str. 66.

Republika Hrvatska je stoga već pripremila i donijela novi Nacionalni plan za uključivanje Roma, za razdoblje od 2021. do 2027. godine i Akcijski plan za provedbu Nacionalnog plana za uključivanje Roma, za razdoblje od 2021. do 2027., za 2021 - 2022. godinu (vidjeti u prilozima ove knjige).

4. Zdravstvena zaštita pripadnika romske nacionalne manjine

Jedan od bitnijih strateških ciljeva Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine je poboljšati zdravlje kod Roma, te smanjiti nejednakost i neravnopravnost u zdravstvenom statusu Roma i ostalog stanovništva u Hrvatskoj. Nejednakost i neravnopravnost u tom statusu treba po Nacionalnoj strategiji otkloniti "osiguravanjem iste razine kvalitete i dostupnosti zdravstvene zaštite, uz uključivanje i koordinirano djelovanje svih tijela i organizacija na svim razinama društva u Republici Hrvatskoj čije je djelovanje usmjereni na pružanje zdravstvenih usluga i osiguravanje kvalitete života u zajednici."¹⁷⁸

Pripadnici romske nacionalne manjine kao državljeni Republike Hrvatske imaju pravo na zdravstvenu zaštitu (kao i svi drugi državljeni) u skladu s Zakonom o zdravstvenoj zaštiti¹⁷⁹ i Zakonom o obveznom zdravstvenom osiguranju¹⁸⁰. Međutim, zbog visoke stope nezaposlenosti mali broj Roma koji su radno sposobni ima status aktivnog osiguranika u zdravstvu. Ti pripadnici romske nacionalne manjine na osobni zahtjev stječu status zdravstvenog osiguranika i ostvaruju zdravstvenu zaštitu na teret proračunskih sredstava. Ovo pravo ostvaruju preko nadležnih tijela pri županijama i ostvaruju ga sve dotle dok zdravstveno osiguranje i zdravstvenu zaštitu ne ostvare po drugoj osnovi. Za Rome koji se zateknu i/ili duže borave u Republici Hrvatskoj, a nemaju njezino državljanstvo niti regulirano zdravstveno osiguranje i zdravstvenu zaštitu, osigurana je mogućnost stjecanja ovog prava temeljem Zakona o zdravstvenoj zaštiti i Zakona o zdravstvenoj zaštiti stranaca u Republici Hrvatskoj.¹⁸¹

U Republici Hrvatskoj, Hrvatski zavod za javno zdravstvo i županijski zavodi za javno zdravstvo, obavljaju "javnozdravstvenu djelatnost koja obuhvaća epidemiologiju zaraznih

¹⁷⁸ Ibidem; str. 68.

¹⁷⁹ "Narodne novine" broj 150/08.

¹⁸⁰ "Narodne novine" broj 80/13.

¹⁸¹ "Narodne novine" broj 144/97.

bolesti i kroničnih nezaraznih bolesti, javno zdravstvo, zdravstveno prosvjećivanje s promicanjem zdravlja i prevenciju bolesti, zdravstvenu ekologiju, mikrobiologiju, školsku medicinu, mentalno zdravlje i prevenciju ovisnosti."¹⁸²

Ministarstvo zdravstva surađujući s Hrvatskim zavodom za javno zdravstvo te s Nastavnim zavodom za javno zdravstvo i Hrvatskim zavodom za zdravstveno osiguranje pokrenulo je i provelo više programa za prevenciju bolesti i za prosvjećivanje pripadnika romske nacionalne manjine. Osim toga slične programe su pokrenuli i provodili, u okviru svoje nadležnosti, za pripadnike romske nacionalne manjine i županijski zavodi za javno zdravstvo. Tako npr. na području Primorsko-goranske županije, Sisačko-moslavačke županije, Zagrebačke županije i samog Grada Zagreba (koji je glavni grad Republike Hrvatske i kao takav ima status županije).¹⁸³

5. Prostorno uređenje, stanovanje i zaštita okoliša

Područje prostornog uređenja, stanovanja i zaštite okoliša u naseljima gdje žive pripadnici romske nacionalne manjine jedno je od onih koje gotovo u trodimenzionalnoj slici ocrtavaju njihov težak život, njihovu marginalizaciju, segregaciju i diskriminaciju s jedne strane, a s druge strane način njihovog života, nedovoljno i slabo obrazovanje, zanemarivanje iz nužde pravnih pravila u ovom području itd. itd. Jednom riječju svu bijedu i jad njihovog osobnog i obiteljskog života daleko ispod standarda prosječnih građana u Republici Hrvatskoj.

Značajan broj Roma i njihovih obitelji i danas žive u posebnim relativno zatvorenim naseljima u blizini gradova ili čine njihove "posebne" kvartove.

U pravilu to su naselja i njihovi stanovnici bremenita nizom komunalnih, ekoloških i kulturoloških problema. Ova naselja u pravilu do donošenja Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine nisu bila komunalno opremljena niti u skladu s zakonom i prostornim planovima izgrađena.

Većina romskih naselja su nastala kao tzv. divlja gradnja. Građani su bez građevinske dozvole na zemljištu koje, u pravilu, nije vlasništvo graditelja "stambenog" objekta, komunalno neopremljena bez kanalizacije, pitke vode i struje u stambenim objektima blatnih i

¹⁸² Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Izvješće ..., o.c., str. 68.

¹⁸³ Ibidem; str. 68-69.

neuređenih ulica, bez telefonskih i internetskih mreža itd. Sa svim tim problemima sreli su se nadležna tijela provodeći Nacionalnu strategiju u ovom području.

Same nastambe u kojima Romi stanuju kreću se od improviziranih, bilo kako i bilo čime, sklepanih straćara u improviziranim naseljima na rubovima gradova do stanova u stambenim zgradama.. Rijetka su romska naselja koja su komunalno opremljena i stambeno izgrađena i uređena na prosječnom nivou koji zadovoljava kriterije suvremenog stanovanja.

Sa svim ovim pitanjima sreli su se nadležna tijela zadužena za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje 2013. do 20201. godine, i to na samom startu njezinog oživotvorena. Upornim, kontinuiranim i stručnim radom tih tijela te angažiranjem samih Roma ta se slika polako, ali stalno mijenja na bolje. Nažalost, te promjene ni ne mogu biti bitno brže, naprsto zbog opsega i sadržaja poslova i zadataka koje je neophodno prethodno učiniti da bi se ostvarile poslovne, pravne i druge pretpostavke za izgradnju bilo potpuno novih stambenih jedinica i/ili ozbiljno repariranje postojećih te ekološkog i komunalnog uređenja romskih naselja. Trebalo je sređivati (i još uvijek se na pojedinim takvim slučajevima radi) vlasničko-pravne odnose glede parcela na kojima su izgrađeni improvizirani objekti za stanovanja, napraviti odgovarajuće izmjene i dopune u prostornim i izvedbenim planovima jedinica lokalne samouprave na čijem području se romska stambena naselje nalaze. Sačiniti i ugraditi objekte komunalne infrastrukture (kanalizacija, vodovodnu mrežu, električnu telefonsku i internet mrežu, prometnu infrastrukturu u naselju itd.).

No jedna od možda težih i složenijih zadaća povezana je s problemom legalizacije bespravno izgrađenih zgrada. I to ne samo glede pitanja njihove same legalizacije već i glede plaćanja iznosa naknada a) za ozakonjenje koje su obvezni platiti sami korisnici prije izdavanja rješenja o ozakonjenju te b) plaćanja naknade za komunalni i vodni doprinos itd., nakon izdavanja rješenja o ozakonjenju. Ovaj problem se pojavio kao problem objektivne naravi zbog male ili nikakve platežne moći korisnika.

Povjerenstvo za praćenje provedbe Nacionalne strategije je i u 2018. godini donijelo Zaključak o procesu legalizacije romskih naselja i područja naseljenih Romima u Republici Hrvatskoj. Zaključak je donesen u skladu s Operativnim programom za romsku nacionalnu manjinu. Provodit će ga Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja u suradnji s nadležnim tijelima jedinica samouprave, surađujući sa zastupnikom u Hrvatskom saboru koji zastupa i romsku nacionalnu manjinu. Sva romska naselja i područja naseljena Romima obuhvaćeni su i pobrojani u zaključku. Troškove snosi Republika Hrvatska putem Ministarstva graditeljska i prostornog uređenja te jedinica lokalne i područne (regionalne)

samouprave na čijem se području romska naselja nalaze.¹⁸⁴ Tako je Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja u 2018. godini u tu svrhu izdvojilo i uplatilo ukupno 1.650.490,90 kuna. Sredstva za ozakonjenje bespravno izgrađenih zgrada za 2018. godinu, Ministarstvo je isplatilo: "Bjelovarsko-bilogorskoj županiji, Grubišno Polje, za naselje Stalovica (25.821,46 kn), Koprivničko-križevačkoj županiji - gradu Koprivnica, za naselja Reka (45.481,85 kn) i Herešin (19.680,84 kn) te Đurđevac, naselje Stiska (153.695,70 kn). Nadalje, Međimurskoj županiji, Čakovec, za naselje Kuršanec (367.118,24 kn) kao i Varaždinskoj županiji, Ludbreg, naselje Ludbreg (61.652,52 kn), Osječko-baranjskoj županiji, Belišće, naselje Bistrinci (81.665,68 kn), Sisačko-moslavačkoj županiji, Kutina, naselje Radićeva ulica (476.545,38 kn), Sisak, naselja Palanjek (148.197,83 kn) i Capraške poljane (194.291,26 kn) te Popovača, naselje Donja Gračenica (76.367,14 kn)."¹⁸⁵ Prema istom Izvješću do kraja 2018. doneseno je 39% izvršnih rješenja o ozakonjenju od ukupno 765 podnesenih zahtjeva, i to na temelju sredstava koje je osiguralo Ministarstvo za izradu potrebne dokumentacije za ozakonjenje bespravno izgrađenih zgrada.

Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije u sklopu Programa na pilot području Grada Belog Manastira i općine Darda prihvatiло је i financira projekt "Kuće u romskom naselju". Projekt planira izgradnju kuća za potrebe stambenog zbrinjavanja Roma. Konkretno, radi se o izgradnji 87 stambenih jedinica u romskom naselju na području općine Darda. Projekt je ukupne vrijednosti 31,7 milijuna kuna, koje financira navedeno Ministarstvo bespovratnim sredstvima u iznosu od 26.901.837,80 kuna. Sredstva su odobrena, a projekt u cijelosti treba biti dovršen 2022. godine. Sada je u visokoj fazi izgrađenosti. Osim toga Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije je tijekom prosinca 2017. godine sklopilo sporazum sa općinom Darda o "Dovršetku gradnje Kulturnog centra Roma Baranje". Za projekt je osiguran (po sporazumu) iznos od 923.130.91 kune. Tijekom 2018. godine za dovršetak Kulturnog centra Ministarstvo je ispatilo 828.563,69 kuna bespovratnih sredstava. Kulturni centar je izgrađen i predan na upotrebu. Svrha Kulturnog centra je osigurati prostor za društvene i kulturne aktivnosti pripadnika romske nacionalne manjine kako bi se oni mogli i imali gdje okupljati radi njegovanja svoje kulture i običaja.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Ibidem; str. 70.

¹⁸⁵ Ibidem;

¹⁸⁶ Ibidem; detaljnije na str. 71.

Pored aktivnosti koje su provodili i provode nadležna ministarstva u suradnji s jedinicama samouprave, važne su i one aktivnosti koje su usmjerene na stambeno zbrinjavanja Roma, a koje provodi i sufinancira savjet za nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj.

Savjet za nacionalne manjine je konkretnе projekte i aktivnosti na njihovom realiziranju usuglasio s tijelima državne uprave, jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave, vijećima i predstavnicima nacionalnih manjina kojima su namijenjene mjere radi ostvarivanja kulturne autonomije (konkretno, održavanje i izgradnja domova kulture, nabava opreme i stvaranje prostornih i drugih uvjeta za djelovanje udruga i ustanova, kao i kroz provođenje projekata edukacija i izobrazbe) kao preduvjeta za ravnopravno uključivanje u društveni i javni život svih nacionalnih manjina i njihovih pripadnika. Ove mjere su razrađene u Operativnom programu za romsku nacionalnu manjinu. Sredstva za provođenje Operativnog programa osigurana su u Državnom proračunu Republike Hrvatske. Za romsku nacionalnu manjinu po ovom osnovu su u 2018. osigurana sredstva u iznosu od 850.000,00 kuna.

Operativni program je kao svoj osnovni zadatak i sukladno njemu utvrđenom cilju usmjeren na uređenje, urbanizaciju i legalizaciju romskih naselja, u skladu s važećim zakonskim tekstovima. Za ispunjenje zadaće "potpore su dodijeljene: Gradu Popovači 70.000,00 kn za asfaltiranje triju odvojaka ukupne dužine 400 metara cesta te proširenja javne rasvjete s 4 nova rasvjetna mjesta u Donjoj Gračenici, kao pomoć u izgradnji objekta društvene namjene radi unapređenja kvalitete života pripadnika romske nacionalne manjine; Općini Nedelišće 100.000,00 kn za izgradnju Doma kulture Parag na k.č. 1635/4 i 1636/4 k.o. Trnovec, radi stvaranja adekvatnijih prostornih uvjeta za djelovanje udruga i ustanova romske nacionalne manjine; Gradu Belišću 150.000,00 kn za dovršetak radova na izgradnji društvenog doma u Bistrincima, radi daljnog unapređenja kvalitete života pripadnika romske nacionalne manjine i rada romskih udruga; Gradu Grubišnom Polju 70.000,00 kn za izgradnju društvenog doma na lokaciji Stalovica, ..., Općini Petlovac 40.000,00 kn za dovršenje izgradnje i opremanje objekta u romskom naselju u Torjancima; Općini Kotoriba 70.000,00 kn za izgradnju dječjeg igrališta u romskom naselju u Kotoriba; Gradu Valpovo ukupno 100.000,00 kn za sanaciju i popravak dijela ceste u ulici S. S. Kranjčević, u romskom naselju; Općini Nedelišće 100.000,00 kn za izradu izmjena i dopuna Detaljnog plana uređenja naselja Parag, stvaranje planskih prostornih preduvjeta u k.o. Trnovec te Gradu Kutini 150.000,00 kn za nastavak izgradnje i opremanje doma za potrebe pripadnika romske nacionalne manjine u romskom naselju u Radićevoj ulici."¹⁸⁷

¹⁸⁷ Ibidem; str. 71.

Ostvarivanjem Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje 2013. do 2020. godine u području prostornog uređenja, komunalne izgradnje i opremanja, stambenog zbrinjavanja izgradnje i opremanja prostora namijenjenog radu udruga, njegovanju i prakticiranju kulturnih sadržaja i običaja od iznimnog je značaja za pripadnike nacionalne zajednice. Ono im vraća samopouzdanje, samopoštovanje i vjeru u društvo koje ih neće marginalizirati i segregirati. Svaka nova investicija na tom području vidljivo poboljšava uvjete njihovog življenja. Zbog toga je svaki pomak u pozitivnom smislu na ovom području za pohvaliti i pozdraviti. Učinjeno je poprilično. No, nikako dosta. Na tom području je potrebno puno, puno više ulaganja. U ovom trenutku Hrvatska, polazeći od svojih ekonomsko-financijskih mogućnosti neće moći učiniti puno više, osim da postojeći trend nastavi i održava, a potrebno je puno više da bi se što brže Romi uključili u hrvatski društveni život.

Hrvatska će morati, zajedno sa svim udrugama Roma, njihovim zastupnikom, surađujući s humanitarnim udrugama i organizacijama u zemlji i na međunarodnoj razini pokušati iznaći dodatna sredstva za financiranje ovog, ali i svih drugih područja na kojima se temeljila Nacionalna strategija, dosadašnji i budući akcijski planovi i drugo, da bi ostvarila ciljeve i potrebe za uključivanje Roma u hrvatsko društvo i društveni život na ravnopravnoj osnovi, bez diskriminacije i marginalizacije po bilo kojoj osnovi.

6. Uključivanje romske nacionalne manjine i njezinih pripadnika u kulturni i društveni život

Koliko god je zahtjevno odrediti se spram romske kulture kao skupa vrednota, ideala koja obilježavaju ovaj entitet, poglavito ako se ima u vidu njegova transkulturnost i transnacionalnost te njihov utjecaj na identitet Roma, to dakako ne znači da ona ne postoji kao esencijalni element na kojem počiva njihov identitet. Naime, poznato je koliko su Romi prilagodljivi sredinama u kojima žive. jedan od elemenata koji to potvrđuje je njihova u pravilu "dvojezičnost i/ili višejezičnost". Osim toga Romi nisu odveć impresionirani religijama. Ono, po pravilu prihvataju religiju sredina u kojima žive, i sl. Usprkos tome, poznato je da međusobno komuniciraju na romskom jeziku odnosno nekom od romskih idionima, da cijene i prakticiraju svoju tradicijsku kulturu npr. u području usmene književnosti, običaja, muzike i etnografije, te kod običaja vezanih uz ženidbu, rošenje djece, vjerovanju i sl. U tom pogledu nema dvojbe da oni imaju i njeguju svoj etnički kulturni

identitet. Ključni činioci koji utječu čine osnovicu oblikovanja kulturnog identiteta Roma su: "specifičan plemenski sustav (koji čine obitelj, proširena obitelj – vitcha, obiteljska udruga – velika vitcha, plemenska skupina) i gospodarski ustroj (zanati, posebno kovački, trgovina, posebno konjima, obradba drva, glazba, ples, gatanje, prikupljanje sekundarnih sirovina). Uz snažan osjećaj pripadnosti i privrženosti svojoj zajednici ... bez obzira na prostornu raširenost, Romi čine prilično homogenu cjelinu. Pretpostavlja se da će u dalnjem procesu identifikacije znatnu ulogu imati jedinstveni standardizirani romski jezik."¹⁸⁸

Republika Hrvatska, temeljem svog Ustava i Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina ima i provodi aktivnu politiku u njegovanju, očuvanju i prakticiranju izvorne romske kulture, jezika, tradicionalnih običaja, umjetničkog stvaralaštva i skupljanja, te objavljivanju romske povijesne, književne i kulturne građe, kako na jezicima kojima s služe Romi u Hrvatskoj tako i na hrvatskom jeziku. Financiranjem programa koji te zadatke provode, zatim programe informiranja o njima, staranje i izdavanje radova iz tih područja te sadržaja i manifestacija kulturnog amaterizma aktivno doprinosi očuvanju i njegovanju kulturne baštine Roma i njihovom jezičnom i kulturnom identitetu s jedne strane a s druge strane njihovom bržem integriranju u hrvatsko društvo, i s treće strane kod ostalog stanovništva Hrvatske smanjenjem i brisanjem stereotipa i marginalizacije prema Romima kroz povećani stupanj prihvaćanja i razumijevanja romskog kulturnog identiteta.

Značajnu ulogu u takvom pristupu osim državnih tijela i tijela jedinica samouprave ima Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske, koji od 2018. godine prihvata takve programe, financira ih i prati njihovo ostvarivanje. Samo u toj godini. savjet je za tu svrhu izdvojio iznos os 503.000,00 kuna,

No, posebno treba istaknuti provedbu Operativnog programa za romsku nacionalnu manjinu za razdoblje 2017. do 2020. u području uključivanja romske nacionalne manjine u kulturni i društveni život Hrvatske. Njega je prihvatile i utvrdila Vlada Republike Hrvatske svojim Zaključkom na 53. sjednici održanoj 24. kolovoza 2017., kao sastavnog dijela Operativnog programa "Učinkoviti ljudski potencijali 2014. do 2020. godine". Na temelju tog Zaključala Vlada Hrvatske je provela javni natječaj za financiranje aktivnosti za nastavak poticaja i daljnog razvoja inkluzivnog obrazovanja za pripadnike romske nacionalne manjine

¹⁸⁸ Natuknica "Romi", Hrvatska enciklopedija - mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2020. godine, na <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=53315>, pristupljeno 12.10.2020.

te je pružena daljnja potpora diplomskom sveučilišnom studiju Romistike pri Odjelu za indologiju i dalekoistočne studije Filozofskog fakulteta u Zagrebu.¹⁸⁹

Nadalje, krovnoj udruzi Roma u Hrvatskoj Savezu Roma u Republici Hrvatskoj "Kali Sara" izfinancirana je nabavka radnog prostora i njegovo uređenje. Za svoju djelatnost Savez Roma u Republici Hrvatskoj "Kali Sara" je 2018. godine ostvario iz Državnog proračuna finansijsku potporu u ukupnom iznosu od 4.437.185,25 kuna.¹⁹⁰

Primjenom Zakona o stambenom zbrinjavanju na potpomognutim područjima¹⁹¹ nastavlja se legalizacija, urbanizacija i uređenje romskih naselja i područja koja oni naseljavaju u Republici Hrvatskoj, a počelo je utvrđivanje modela stambenog zbrinjavanja pripadnika romske nacionalne manjine. Nastavljena je kontinuirana potpora u financiranju infrastrukturnih novih i dovršenje započetih objekata, o čemu je već bilo riječi.

Posebno smatramo potrebnim istaći da je Vlada Republike Hrvatske surađujući s udrušama Roma i zastupnikom romske nacionalne manjine Veljom Kajtazijem osigurala finansijska sredstva za radove na uređenju romskog groblja Uštica¹⁹², zatim za uređenje memorijalnog centra¹⁹³ u istom mjestu kao i za obilježavanje Međunarodnog dana sjećanja na

¹⁸⁹ Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Izvješće ..., o.c., str. 72.

¹⁹⁰ Ibidem; str. 72.

¹⁹¹ "Narodne novine" broj 106/18.

¹⁹² Romsko groblje Uštica nalazi se u selu Uštica kraj Jasenovca. Tijekom Drugog svjetskog rata srpske napuštene kuće sela Uštica bili su smješteni slabi i nemoćni (žene, djeca, bolesni i starci) jasenovački logoraši - Romi. Naime, selo Uštica je bilo u sklopu ustaškog logora Jasenovac. Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac radi poimenični pospi žrtava ustaških vlasti. Na tom popisu je i 16.173 Roma od čega 5.608 djece, 5.688 muškaraca i 4.877 žena. Mahom su pobijeni na okrutan i svirep način u dijelu Jasenovačkog logora Uštica gdje su i sahranjeni u masovnim grobnicama. Danas je tamo uređeno romsko naselje Uštica. Kada se usporede podaci o predratnom i poslijeratnom popisu stanovništva u Hrvatskoj očigledno je da je ustaški režim u NDH izvršio genocid nad romskim stanovništvom u Hrvatskoj tijekom Drugog svjetskog rata.

¹⁹³ Romski memorijalni centar Uštica nalazi se u selu Uštica neposredno uz romsko groblje u kojem se nalaze posmrtni ostaci pobijenih Roma iz 21. masovne grobnice. Stradanje Roma u ustaškom logoru Jasenovac u čijem je sklopu bio i logor Uštica za Rome, po svim elementima je bio ratni zločin genocida. Sami Romi svoja stradanja u logoru Uštica nazivaju Samudaripen (romski potpuno ubijanje). Romsko groblje i Romski memorijalni centar Uštica, danas predstavlja mjesto najbrojnijeg okupljanja Roma u Republici Hrvatskoj za Međunarodni dan sjećanja na romske žrtve genocida 2. kolovoza. Romski memorijalni centar služi informiranjem o stradanju i načinu stradanja Roma, edukaciji posjetitelja, ali je i ustanova koja se bavi daljnjim istraživanjem stradanja Roma tijekom Drugog svjetskog rata. On je istovremeno i mjesto susreta, ne samo pripadnika romske nacionale manjine, već svih koji žele odati počast stradalim Romima i nastaviti dijalog o toj temi.

Romski memorijalni centar Uštica otvoren je za javnost 2. kolovoza 2020. godine. Izgrađen je sredstvima Republike Hrvatske i Grada Zagreba te Grada Novske, na čijem području se nalazi selo Uštica. Veliki doprinos u nastojanju da se sagradi Romski memorijalni centar dao je romski saborski zastupnik gospodin Veljko Kajtazi, krovna udružna u Hrvatskoj Savez Roma u Republici Hrvatskoj, te pokojni gradonačelnik Grada Zagreba gospodin Milan Bandić, i, dakako, predsjednik Vlade Republike Hrvatske gospodin Andrej Plenković. Bez njihove upornosti i sinkroniziranog djelovanja upitno je bi li ovaj memorijalni centar bio već dovršen.

romske žrtve genocida u Drugom svjetskom ratu - Samudaripen, te drugih mesta stradanja Roma u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu.

Dodatno je financiran znanstveno-stručni projekt "Stradanje Roma u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu: Dokumenti, sjećanja, obrazovanje". Projekt se provodio od kolovoza 2017. do kraja 2018. godine u nekoliko faza. U završnoj fazi izrađen je "Priručnik za učitelje i nastavnike: Romi u Drugom svjetskom ratu u Hrvatskoj 1941. - 1945." Autori Priručnika su: Danijel Vojak (Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb), Goran Lopat (Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) Ivo Pejaković (Javna ustanova, Spomen - područje Jasenovac) i Neven Kovačev (doktorand Poslijediplomskog studija medieristike, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu).

Projekt je dobio pozitivnu ocjenu od nadležnog ministarstva, te odobrenje za korištenje u školama temeljem stručnog mišljenja Agencije za odgoj i obrazovanje. Projektu je pozitivno mišljenje dalo za provedbu i Etničko povjerenstvo Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar.

Ministarstvo zanosit i obrazovanja je u 2018. godini sufinanciralo i štampanje Hrvatsko-romskog rječnika sa 30.000 natuknica, autora Ljatif Demira i Vlatković Dijane. Izdavač ovog kapitalnog djela je Savez Roma u Republici Hrvatskoj "Kali Sara". Sam rječnik je veoma bitno sredstvo za učenje romskog jezika, ali neophodan akt za stjecanje i očuvanje jezičnih kompetencija u materinjem jeziku kao dominantnoj sastavniči romskog identiteta.¹⁹⁴

Pored izloženoga Hrvatska je financirala izdavačku djelatnost i otkup knjiga koje se bave pitanjima Roma. Tako je 2018. godine poduprto štampanjem časopisa Phralipen, kojeg izdaje Savez Roma u RH "Kali Sara" s 20.000 kuna, s 40.000 kuna štampanje već navedenog Hrvatsko-romskog rječnika, s 18.000 kuna izdavanje knjige Knjiguljica autora Giorgio Sariana, te djela Veljka Kajtazija Prvih 10 godina 2007. - 2017. s 3.000,00 kuna i Romengo drom - 1000 godina migracije Roma s 2.980,00 kuna.

Sufinancirani je i međunarodna kulturna djelatnost Roma. Tako je udruga mladih Roma "Romska budućnost" iz Rijeke dobila 2.800,00 kuna za sudjelovanje na skupu "Roma future" koji je organiziran u rujnu 2018. u Barceloni. Zatim su financirani te godine Svjetski dan Roma (8. travnja) sa 20.000,00 kuna, međunarodni dan sjećanja na romske žrtve genocida u Drugom svjetskom ratu/Samudaripe, Republika Hrvatska (2. kolovoza 2018.) s 40.000,00

¹⁹⁴ Vidjeti pobliže Vlada Republike HRVatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, izvješće ..., o.c., str. 72-73.

kuna kao i obilježavanje Svjetskog dana romskog jezika (2.-6. studeni 2018.) s 25.000,00 kuna.¹⁹⁵

Savjet za nacionalne manjine je 2018. godine financirao kulturne programe s 503.000,00 kuna ili Pretpostavke za kulturnu autonomiju romske nacionalne manjine s 850.000,00 kuna ili ukupno je izdvojeno i isplaćeno putem Savjeta iz Državnog proračuna za tu svrhu 1.353.000,00 kuna.¹⁹⁶

Financiranje kulturnih programa se odnosi na financiranje projekata kulturne baštine, izdavanje časopisa i zbornika radova, godišnjih koncerata Roma, obilježavanje manifestacija i dana Roma, rad kulturno-umjetničkih i dramskih sekcija pojedinih udruga Roma.

Romske udruge koje su do bile finansijska sredstva za svje projekte kao potporu za kulturne programe i Pretpostavke za kulturnu autoricu su: Romsko kulturno-umjetničko društvo, Darda; Romski kulturni centar, Sisak; Udruga baranjskih Roma; Beli Manastir; Udruga romski nacionalni forum, Beli Manastir; Udruga Roma korak po korak, Koprivnica; Udruga žena Romkinja Hrvatske "Bolja Budućnost", Zagreb i Savez Roma u Republici Hrvatskoj "Kali Sara" Zagreb.¹⁹⁷

7. O statusnim pitanjima Roma u Republici Hrvatskoj i njihovom utjecaju na ostvarivanje Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine.

Stjecanje državljanstva jedno je od ključnih statusnih pitanja koje treba ostvariti svaka osoba da bi stekla svojevrsnu pristupnicu kao državljanin u ostvarivanju svih drugih ljudskih (uključivo i manjinskih) prava i sloboda u državama vladavine prava.

Osobe bez državljanstva često su izložene, pa i najsloženijim i najtežim oblicima povrede ljudskih prava i temeljnih sloboda, koje ne isključuju trgovinu ljudima krajnje oblike povrede ljudskog dostojanstva, ugnjetavanja i zanemarivanja. U toj spoznaji se krije nesumnjiva odgovornost država da kad god je to moguće i u što kraćim rokovima razriješe pitanje dodjele državljanstva podnositelju zahtjeva. Naime, po međunarodnom pravu države imaju, doduše, široku ovlast definiranja i pravnog propisivanja uvjeta za pristup njihovom

¹⁹⁵ Ibidem, detaljnije na str. 118-119.

¹⁹⁶ Ibidem; str. 120.

¹⁹⁷ Savjet za nacionalne manjine "Odluka o rasporedu sredstava osiguranih u Državnom proračunu Republike Hrvatske za 2018. i projekcije za 2019. i 2020. godinu", "Narodne novine" broj 124/17., notica X. Romi.

državljanstvu. No, ta široka ovlast ih ne oslobađa demokratske odgovornosti s jedne strane, a s druge strane samih pozitivnih i negativnih dužnosti države u stvaranju uvjeta za stjecanje, ostvarivanja i zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda za svako ljudsko biće.

Republika Hrvatska u skladu s svojim Zakonom o hrvatskom državljanstvu (ZHD)¹⁹⁸ ima nekoliko osnova stjecanja hrvatskog državljanstva.

Prvo, po načelu ius saginus ZHD u članku 4 propisuje osnovne uvjete, pa dijete stječe hrvatsko državljanstvo ako:

- su oba roditelji u trenutku njegovog rođenja hrvatski državljeni;
- je jedan od roditelja u trenutku rođenja djeteta hrvatski državljanin, a dijete je rođeno u Hrvatskoj;
- dijete ima strano državljanstvo ili nema državljanstvo, a po posebnom zakonu su ga prisvojili hrvatski državljeni.

Nadalje, temeljem članka 5. stavka 1. ZHD svaka osoba koja je rođena u inostranstvu, čiji je jedan od roditelja hrvatski državljanin u času njezinog rođenja, stječe hrvatsko državljanstvo pod uvjetom da do navršene 21. godine života bude prijavljen i upisom u evidenciju (knjigu) kao hrvatski državljanin.

Temeljem stavka 2. istog članka osoba iz prethodnog stava može steći hrvatsko državljanstvo i ako je starija od 21. godine života, ako roku od 2 godine od dana stupanja na snagu donesenih izmjena i dopuna zakona, odnosno najkasnije do 1. siječnja 2022. podnese zahtjev za upis u evidenciju hrvatskih državljana.

Generalnom klauzulom u stavku 3. članka 5. Zakona, zakonodavac je propisao da dijete koje je rođeno u inozemstvu čiji je jedan roditelj u vrijeme njegovog rođenja hrvatski državljanin stječe hrvatsko državljanstvo bez obzira što ne udovoljava bilo kojoj prethodnoj pretpostavki iz stavaka 1. i 2. ovog članka, ako bi inače ostalo bez državljanstva.

Drugo, uz načelo ius saginus, hrvatski zakonodavac je propisao stjecanje hrvatskog državljanstva i po načelu ius soli.

Naime, člankom 7. propisano je da dijete stječe hrvatsko državljanstvo koje je nađeno ili rođeno - napušteno (nahoće) na području Republike Hrvatske, ako su mu, dakle oba roditelja nepoznata, ili su nepoznata državljanstva ili su bez državljanstva.

Takvo dijete se smatra hrvatskim državljaninom, osim u slučaju, ako se do njegove navršene 14. godine života ne utvrdi da su mu oba roditelja strani državljani. Tada mu

¹⁹⁸ Zakon o hrvatskom državljanstvu, "Narodne novine" broj 70/21. - pročišćeni tekst, ažuriran 29. lipnja 2021., obuhvaća tekstove objavljene u "Narodnim novinama" broj 102/19. - pročišćeni tekst koji sadrži tekstove iz "Narodnih novina" broj 53/91., 70/91., 28/92., 113/93., 4/94., 130/11. i 110/15.

državljanstvo prestaje po sili zakona. Međutim, za slučaj da mu se nakon dovršene 14. godine života utvrdi da su mu roditelji strani državljeni ta pravna činjenica neće utjecati na njegovo hrvatsko državljanstvo.

Zapravo je zakonodavac Hrvatske nastojao osigurati jamstvo kombinacijom načela ius sanguinis i ius soli da nijedno dijete čiji je roditelj hrvatski državljanin, ili je rođeno, ili nađeno na području Republike Hrvatske, a nepoznati su mu roditelji, ili su nepoznata državljanstva, ili su bez državljanstva ne može ostati bez državljanstva.

Treći, osnov stjecanja hrvatskog državljanstva vezan je uz načelo prirođenja.

Po tom načelu sukladno članku 8. Zakona, stranac koji hoće steći hrvatsko državljanstvo mora ispunjavati slijedeće uvjete:

- mora imati navršenih 18. godina života;
- kao stranac mora dobiti otpust iz svog prethodnog državljanstva ili podnijeti dokaz da će dobiti otpust, ako bude primljen u hrvatsko državljanstvo;
- mora živjeti na području Republike Hrvatske s prijavljenim boravkom 8. godina neprekidno do podnošenja zahtjeva i mora imati odobren status stranca u trajnom boravku;
- mora poznavati hrvatski jezik i latinično pismo, hrvatsku kulturu i društveno uređenje;
- iz njegovog ponašanja mora se zaključiti da poštuje hrvatski pravni poredak, te da je podmirio dospjela javna davanja, kao i da ne postoje sigurnosne zapreke za njegov prijem u hrvatsko državljanstvo.

Razumljivo je da osoba bez državljanstva ne mora dokazivati da ispunjava uvjete o otpustu iz svog prethodnog državljanstva. Isto tako pretpostavlja se da će stranac koji zatraži hrvatsko državljanstvo prirođenjem i stekne ga, da će od svoje prethodne države izgubiti državljanstvo ako to propisuju njezini zakoni.

Pod povoljnijim uvjetima stranac će steći hrvatsko državljanstvo prirođenjem ako:

- se radi o osobi koja je rođena na području Republike Hrvatske i ima odobren stalni boravak;
- je stranac u braku s hrvatskim državljaninom i kojem je odobren stalni boravak u Republici Hrvatskoj, te živi u njoj;
- je iseljenik a njegovi potomci do trećeg koljena u srodstvu u trećoj liniji i njihovi bračni drugovi;

- je stranac čije bi prirođenje (stjecanje hrvatskog državljanstva) bilo od interesa za Republiku Hrvatsku i njegov odnosno njezin bračni drug;
- je bivši hrvatski državljanin te
- je pripadnik hrvatskog naroda koji nema prebivalište u Republici Hrvatskoj

Na kraju bih htjeli ukazati da je stjecanje hrvatskog državljanstva prirođenjem olakšano strancu koji su državljeni bivših jugoslavenskih Republika. Naime, svojim odlukama¹⁹⁹ i u njima zauzetim stajalištima Ustavni sud Republike Hrvatske je zauzeo stav da državljeni bivših jugoslavenskih republika trebaju dobiti povoljniji tretman kod stjecanja hrvatskog državljanstva prirođenjem, nego što to imaju drugi stranci. Taj povlašteni tretman Ustavni sud temelji na stavu da se kod raspada bivše SFRJ i sukcesija država moraju uzeti u obzir i odlučivanja o državljanstvu bivših građana Jugoslavije za razliku od sličnih zahtjeva stranaca - državljana drugih zemalja.

Kako su odluke i zauzeta stajališta u njihovom obrazloženju Ustavnog suda Republike Hrvatske općeobvezatne i djeluju erga omnes to stajališta o stjecanju hrvatskog državljanstva prirođenjem uz povoljniji tretman za bivše državljanine Jugoslavije su obligatorna za sva državna tijela koja provode postupak stjecanja hrvatskog državljanstva prirođenjem.²⁰⁰

Navedene odluke i u njima zauzeta stajališta Ustavnog suda Republike Hrvatske značajni su za Rome u postupku stjecanja hrvatskog državljanstva prirođenjem. Naime, veliki broj Roma došao je živjeti u Republiku Hrvatsku iz republika bivše SFRJ. Svako iz svojih razloga i pobuda za takvo postupanje. U pravilu zbog želje za mirnijim i sigurnijim životom te životom na višem standardu (u pravilu) od onoga kojeg su imali u dotadašnjim državama bivše SFRJ u kojima su živjeli.

Unatoč svim izloženim mogućnostima za stjecanje hrvatskog državljanstva, pa i posebnim pogodnostima, pogotovo za Rome koji su državljeni bivših republika SFRJ-a, a koje je svojom praksom instalirao Ustavni sud Republike Hrvatske još je uvijek u praktičnom provođenju ovog postupka nedopustivo puno problema, sa svim, pa i negativnim učincima na ostvarivanje ljudskih (uključivo i manjinskih) prava i sloboda.

Pitanje (problem) Roma u Hrvatskoj koje na izravan i/ili neizravan način utječe na stjecanje i ostvarivanje sveukupnosti ljudskih i manjinskih prava i sloboda proizlazi iz njihovog statusa. Ovo pitanje smo možda trebali obraditi među prvim, prije svih onih koja se

¹⁹⁹ Vidjeti pobliže Odluke Ustavnog suda Republike Hrvatske U-III-4003/2005, "Narodne novine" broj 59/2008 i U-III-2820/2010, "Narodne novine" broj 145/2010.

²⁰⁰ Vidjeti pobliže članak 31. stavak 1. Ustavnog zakona o Ustavnom sudu Republike Hrvatske, "Narodne novine" broj 49/02. - pročišćeni tekst.

odnose na stjecanje i ostvarivanje prava i sloboda romske nacionalne manjine i njezinih pripadnika. Međutim mi smo se opredijelili na metodološki pristup po kojem ga obrađujemo na kraju obrade svih pitanja koja se odnose na ostvarivanje "Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine".

Prvi, razlog za takvo opredjeljenje proizlazi iz činjenice što se rasprava o ostvarivanju prava i sloboda romske nacionalne manjine i njezinih pripadnika, primarno odnosi upravo na njih, dakle na pripadnike romske nacionalne manjine. Presumpcija iuris je da bi netko imao status pripadnika neke nacionalne manjine, pa dakle i romske u Republici Hrvatskoj, ili bilo kojoj drugoj državi jeste po pravnoj definiciji i zakonskoj regulativi da je njezin državljanin.

Drugo, Romi koji nemaju status državljanina, pa slijedom toga ne mogu imati ni status pripadnika romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj, jesu pripadnici te etničke skupine. Oni kao ljudi moraju, u skladu s Ustavom i zakonom imati i ostvarivati sva ljudska prava i slobode koja im pripadaju kao osobama bez državljanstva koje se nalaze na području Republike Hrvatske. Ta prava i slobode uključuju i ona koja im pripadaju kao etničkoj skupini, iako nisu i ne mogu steći status pripadnika nacionalne manjine, jer nemaju riješeno državljanstvo. Zapravo Romi bez državljanstva koji se nalaze u Republici Hrvatskoj, i Romi pripadnici romske nacionalne manjine (Romi s državljanstvo Republike Hrvatske) čine dvije slične, ali po svom statusu različite usporedive skupine. Zbog toga kod ostvarivanja i zaštite prava romske nacionalne manjine i njezinih pripadnika s jedne strane i Roma koji žive u Hrvatskoj bez njezinog državljanstva se ne može primjenjivati istovrsni ustavno-pravni okvir, niti se prava i slobode koje pripadaju romskoj nacionalnoj manjini i njezinim pripadnicima u istom obuhvatu i sadržaju ne mogu primjenjivati na Rome koji žive u Hrvatskoj bez hrvatskog državljanstva. Naprosto stoga što se za potonju kategoriju Roma koji nemaju riješeno pitanje državljanstva u Republici Hrvatskoj (i/ili neki drugi status privremeni ili trajni boravak) primjenjuje onaj dio ustavnopravnog okvira koji se odnosi na tu usporedivu grupu. Dakako, u ta prava i slobode svakako ulaze i ona koja oni po međunarodnom i unutrašnjem pravu imaju kao pripadnici etičke skupine.

Treći, razlog za naše opredjeljenje je povezan s činjenicom da zbog neriješenog statusa mi u Hrvatskoj u službenim evidencijama nemamo popisani broj Roma koji odgovara njihovom realnom broju koji žive u Republici Hrvatskoj. To je zapravo jedna od karakteristika ove etničke skupine koja je obilježavaju neovisno o državama u kojoj borave. Uvijek se službeni broj Roma ostvaren na popisima stanovništva razlikuje od onog koji je procijenjen kao realan i egzistentan. Diskrepanca između popisanog i procijenjenog broja

Roma je znatna i često puta se približava broju po kojem je procijenjeni broj pripadnika Roma koji borave u konkretnoj zemlji, gotovo dvostruku veći od onoga službenog iz važećeg popisa stanovništva na državnoj razini. Slična je situacija i u Republici Hrvatskoj. Međutim pogrešno bi bilo pomisliti da takva situacija i pravna okolnost ne utječu kako na percepciju tako i na stalno ostvarivanje prava i sloboda i romske nacionalne manjine i njezinih pripadnika. Pogotovo, ako se ima u vidu činjenica da nije mali broj Roma bez državljanstva koji borave i žive kod romskih obitelji sa riješenim statusom (državljanstvom). Stvorena percepcija se u javnosti odnosi na sve Rome neovisno o njihovom statusu. Ona se najbolja očituje u stajalištu većine Roma, ali i ostalih stanovnika Republike Hrvatske po kojem oni smatraju da su u Hrvatskih diskriminirani i po mnogim pitanjima koja se odnose na ostvarivanje i zaštitu prava za koje su od nadležnih tijela odbijeni, jer za to nemaju odgovarajuću pravnu osnovu. Da je percepcija kod većine Roma i drugog stanovništva o diskriminaciji Roma puno veća, od njezine realne utemeljenosti, pokazuje usporedba podataka o prijavljivanju slučajeva diskriminacije u odnosu na podatke o percepciji opsega diskriminacije na temelju etničkog porijekla do kojih se došlo temeljem provedenih ispitivanja i istraživanja. Tako je percepcija kod ispitanika u Hrvatskoj o opsegu diskriminacije na temelju etničkog podrijetla kod ispitanih Roma 56% da postoji, a kod ostalog stanovništva 50%. Prema tom ispitivanju percepcija o diskriminaciji po ovom osnovu je prisutna kod svakog drugog građanina Hrvatske, a kod Roma i više od toga. Istovremeno, prijavljivanje diskriminacije od strane Roma i dalje ima uobičajeni trend, u prosjeku samo 12%.²⁰¹ Naime samo toliko ispitanika je "imalo osjećaj da su izloženi diskriminaciji zbog svog romskog podrijetla barem jedanput u prethodnih 12. mjeseci prijavilo posljednji slučaj vlastima ili podnjelo tužbu."²⁰²

Četvrto, neriješeni status (neriješeno državljanstvo, privremeni ili trajni boravak) jedna je od značajnijih prepreka za uključivanje Roma u društveni život Hrvatske, napose po programima i aktivnosti koji su obuhvaćeni aktima kojima se treba provesti pozitivna diskriminacija romske nacionalne manjine i njezinih pripadnika. Osobe bez statusa dok ne riješe pitanje statusa praktički ne mogu ostvariti većinu povlastica iz većine područja koje

²⁰¹ Drugo istraživanje Europske unije o manjinama i diskriminaciji Roma - odabrani rezultati; EU-MIDIS II, 2016., str. 40.

²⁰² Ibidem;

treba realizirati da bi se ubrzalo uključivanje Roma u hrvatsko društvo.²⁰³ Dakako, osim onih koje su predviđene i propisane za ubrzanje i olakšavanje samog njihovog statusa.

Rješavanje statusnih pitanja Roma (uostalom kao i kod pripadnika drugih etničkih skupina) od interesa je kako za njih tako i od javnog interesa Republike Hrvatske.

Unatoč tome kad su u pitanju Romi iz različitih objektivnih i subjektivnih razloga u Hrvatskoj ne postoji ni približno točan podatak o tome koliko Roma nema riješen status (privremeni ili stani boravak, državljanstvo). Za državu vladavine prava i pravne sigurnosti navedeni podatak je porazan, a za same Rome uz to i štetan. Naime, državljački status je pravni uvjet za stjecanje mnogih prava (političkih, građanskih, gospodarskih, socijalnih, kulturnih i drugih). U nedostatku točnih podataka o državljačkom statusu (i/ili drugom statusu) Roma u Republici Hrvatskoj, odnosno da u Hrvatskoj nemaju legalan boravak još uvijek se iznose vrlo slobodne procjene. Često puta one se temelje na procjenama UNHCR-a da kojih je on došao u suradnji s pojedinim romskim udrugama u Hrvatskoj ili kroz provedbu projekata pružanja pravne pomoći Romima u rješavanju ovog pitanja. Na osnovu ovih procjena državna tijela Republike Hrvatske procjenjuju "da otprilike 500 Roma nema državljanstvo niti jedne države (apatridi), a još oko 1.000 nema riješen status, pa bi mogli biti izloženi riziku da postanu apatridi"²⁰⁴

UNHCR-a s pravom upozorava da je teško utvrditi koliko je osoba bez državljanstva s jedne strane, te s druge strane koliko je onih koje su "izložene riziku gubitka državljanstva u Hrvatskoj". Njihovo razmatranje ovog problema za 2018. godinu kao glavni razlog tih teškoća vidi da je teško "donijeti preciznije zaključke zbog čestog miješanja problema osoba koje imaju neriješenih statusnih pitanja u širem smislu s problemima osobama bez državljanstva, stoga ne možemo donijeti zaključak o točnom broju apatrida u Hrvatskoj, niti utvrditi koliko su precizne procjene sudionika istraživanja o broju osoba bez državljanstva. Što se tiče mogućeg broja osoba izloženih riziku gubitka državljanstva u Hrvatskoj, također nije moguće donošenje preciznih zaključaka."²⁰⁵ Kako je razvidno iz navedenog citata UNHCR-a očigledno je da je situacija povezana sa problemom statusnih pitanja Roma u Hrvatskoj dosta

²⁰³ Tako Stanović F. s pravom ističe: "Državljanstvo je ključno za pristup osnovnim ljudskim pravima, kao što su pravo na obrazovanje, zdravstvenu skrb, zapošljavanje i jednakost." Vidi "Analiza pravnog okvira koji se odnosi na osobe bez državljanstva i osobe izložene riziku bez državljanstva u Hrvatskoj", UNHCR, IBELOG, Zagreb, 2020., str. 10.

²⁰⁴ Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Akcijski plan za provedbu nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine, za 2019. i 2020. godinu, Zagreb, srpanj 2019., str. 43.

²⁰⁵ Ibidem;

konfuzna, još uvijek prepuštena procjenama i ne može se iskazati egzaktnim podacima. Zašto je tome tako lakše je pobrojati razloge, no dati koliko- toliko točnu procjenu do kada će takvo stanje trajati.

Razlozi koji su doveli do ovakvog stanja, poglavito statusnih pitanja Roma u Republici Hrvatskoj su se, osobito zaoštreni ostvarivanjem njezine suverenosti i samostalnosti.

Činom proglašenja suverenosti Republike Hrvatske veliki broj njezinih građana pripadnika romske nacionalne manjine koji žive u Hrvatskoj stekli su njezino državljanstvo podrijetlom dok je manji broj stekao naturalizacijom.

U oba načina stjecanja državljanstva oni su ispunili zakonom propisane uvjete. Međutim jedan dio njih to nije ostvario jer su u času osamostaljenja i stjecanja suverenosti Republike Hrvatske imali državljanstvo druge socijalističke Republike u sastavu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: dakako i njezino, dakle saveznog državljanstvo. S druge strane neki od njih zbog vlastite nemarnosti, komoditeta, pa i navika nomadskog življenja nikada nisu kasnije pokretali pitanje stjecanja hrvatskog državljanstva. Osim toga mnogi Romi su bili (a neki su i danas) u zabludi da ako imaju državljanstvo bivše SFRJ i neki od osobnih dokumenata izdanih u Republici Hrvatskoj (npr. osobnu iskaznicu) da automatski imaju i hrvatsko državljanstvo, što nije utemeljeno na zakonu. Nadalje, širenjem ratnih sukoba na područja drugih socijalističkih republika (BiH) i socijalističkih autonomnih pokrajina (Kosova) te sudjelovanjem Srbije i Crne Gore u njima, a njihovim smirivanjem u Hrvatskoj motivirao je mnoge Rome i njihove obitelji da izbjegnu u Republiku Hrvatsku, s jedne strane radi vlastite sigurnosti, a s druge strane radi stjecanja statusa izbjeglice i sveukupne skrbi koja se osigurava izbjeglicama. Međutim, dok su imali status izbjeglice po međunarodnom pravu zadržavali su državljanski status države iz koje su izbjegli. Drugim riječima dok su imali status izbjeglice nisu u Hrvatskoj mogli steći državljanstvo, a da se dobrovoljno ne odreknu izbjegličkog statusa i ne zatraže otpust iz starog državljanstva.

Nisu nevažni ni razlozi koji proizlaze iz uobičajenog ponašanja Roma, a negativni su glede stjecanja državljanstva. Prvo, poznata je činjenica da Romi u najvećem broju slučajeva ne prijavljuju svoj boravak i boravak svojih članova obitelji u Republici Hrvatskoj, a time im ne teče vrijeme koje je potrebno i moguće dokazati za stjecanje državljanstva po osnovu naturalizacije. Drugo, sva romska djeca rođena na području Hrvatske stječu njezino državljanstvo podrijetlom i to po sili zakona u trenutku rođenja i upisa u knjigu (matice) rođenih i državljana. No, Romi, opet uglavnom ne prijavljuju rođenje djeteta nadležnim državnim tijelima, pa djeca kad se za njih pokreće postupak stjecanja državljanstva nemaju

izvode iz matice rođenih. Nisu rijetki slučajevi da za djecu zahtjev za stjecanje državljanstva podnose osobe koje sebe smatraju zakonskim zastupnikom maloljetnog djeteta, a da ona to po sili zakona nije. Radi se o izvanbračnom djetetu, a kojega u prethodno provedenom, zakonski propisanom postupku nikada nije priznao otac ili mu nije utvrđeno očinstvo, a on ga želi zastupati u stjecanju državljanstva.

Posebni slučajevi se obnose na Rome koji su državljeni neke od republike bivše SFRJ, a u jednom vremenskom razdoblju su boravile u Hrvatskoj, no u vrijeme podnošenja zahtjeva borave u inozemstvu (nekoj od drugih država).

Nisu nepoznati ni slučajevi da jedan dio Roma nikada nije tražio izdavanje isprava o identitetu, ili se pak radi o ispravama bivše države iz kojih nije razvidan njegov državljački status, i/ili se iz njih i drugih isprava koje priliježu zahtjevu nije moguće nesumnjivo utvrditi državljački status.

Sa svim gore navedenim problemima susreću se Romi u Hrvatskoj (ali i u bilo kojoj drugoj zemlji) kod stjecanja državljačkog statusa s jedne strane, a s druge strane i državna tijela nadležna za rješavanje ovih pitanja postupajući po njihovu zahtjevu. No, uz sve njih nikako se ne smije zanemariti i oni koji proizlaze iz siromaštva i neimaštine s jedne, te neznanja s druge strane. Česti razlog nepodnošenja zahtjeva za stjecanje državljanstva proizlazi iz nemogućnosti podmirenja troškova postupka. Republika Hrvatska je to pitanje razriješila tako da je zbog siromaštva Rome oslobođila davanja za troškove provođenja postupka stjecanja državljanstva kad god to zatraže. Poznat je i razlog odbijanja mogućnosti stjecanja državljanstva, jer podnositelj zahtjeva nije podmirio svoje obveze prema Hrvatskoj.

Ilustracije radi zbog nastalog poreznog duga koji je nastao zbog neplaćanja zdravstvenog doprinosa za zdravstveno osiguranje stranaca. Ta se obveza mogla izbjegići ali se moralo zatražiti oslobođenje plaćanja ako je privremeni boravak odobren iz humanitarnih razloga ili ako ne postoji mogućnost plaćanja doprinosa za zdravstveno osiguranje zbog loših materijalnih prilika.

Navedeno upućuje na zaključak da je stjecanje državljačkog statusa složen pravni postupak koji od podnositelja i/ili njegovog zastupnika traži određena (specifična) znanja. Dakako s obzirom na nisku stopu obrazovanosti mnogi Romi ovim znanjima ne raspolazu, a zbog siromaštva nemaju dostatnih sredstava da angažiraju pravnog zastupnika - stručnjaka (odvjetnika) da ih zastupa u tom postupku. Zbog toga se Vlada Republike Hrvatske opredijelila da u ovim (i drugim slučajevima koji traže poznavanje prava) Romima osigura besplatnu pravnu pomoć u skladu s zakonom. Ova pravna pomoć besplatna je za Rome, ali ne

i za državu, Hrvatska nastale troškove u pružanju besplatne pravne pomoći podmiruje u skladu s zakonom.

Nadalje radi što bržeg rješavanja državlјanskog statusa Roma u Republici Hrvatskoj, uz angažman romskih udruga, osnovi su mobilni timovi koji bi djelovali u obavljanju ovih zadaća na području: Grada Zagreba, Zagrebačke županije, Međimurske, Sisačko-moslavačke, Primorsko-goranske, Osječko-baranjske, Istarske, Brodsko-posavske, Varaždinske i Vukovarsko-srijemske županije. U sastav mobilnih timova ulaze predstavnici: nadležnih ministarstava, ureda državne uprave u županijama, centra za socijalnu skrb, romskih nevladinih udruga i predstavnici Roma. Mobilni timovi pomažu Romima u podnošenju i rješavanju njihovih zahtjeva radi rješavanja njihovog državlјanskog (ili drugog) statusa u Republici Hrvatskoj. Mobilni timovi i njihova aktivnost od osobitog su značaja za Rome na području onih županija gdje je na osnovu praćenja utvrđeno da postoji veći broj Roma koji nemaju riješen status.

Zadaća i cilj mobilnih timova osim rješavanja državlјanskog statusa Roma na osnovu podnesenih zahtjeva usmjeren je i na poticanje Roma da podnesu prijave - odjave boravišta (prebivališta) te promjena adresa u mjestima boravka kako bi im kasnije bilo olakšano dokazivanje postojanja (ispunjjenja) zakonskih prepostavki za stjecanje hrvatskog državljanstva u konkretnom slučaju.²⁰⁶

Stjecanje hrvatskog državljanstva (ili privremenog te stalnog boravka), pa i samom prijavom prebivališta odnosno boravišta za Rome postiže se nekoliko važnih ciljeva za njihovo uključivanje u hrvatsko društvo. Prvo, presijeca se (njihovom voljom) način lutalačkog života i stvara osnova za njegovu transformaciju u sjedilački način života. Drugo, rješenjem državlјanskog statusa ispunjava se formalno - pravna osnova koja je prepostavka za uključivanje pojedinca u krug onih Roma koji mogu kao hrvatski državlјani imati status pripadnika romske nacionalne manjine ako to žele. No, za njih kao pojedince možda sa socio-ekonomskog aspekta i važnije pitanje, a to je da stjecanjem tog statusa imaju pravo na ostvarivanje svih pogodnosti koje im Republika Hrvatska pruža za što brže uključivanje u hrvatsko društvo. Treće, stjecanjem hrvatskog državljanstva hrvatski Romi imaju pravo zahtijevati ispunjenje svih državnih dužnosti Republike Hrvatske prema njima. Četvrti, rješavanjem statusnih pitanja Romi ulaze u službene evidencije te se time smanjuje raskorak

²⁰⁶ Ibidem; više o ovim pitanjima glede rješavanja statusnih pitanja Roma u Republici Hrvatskoj vidjeti na str. 43-45.

između broja evidentiranih i broja nepoznatih (procijenjenih) Roma koji žive na području Republike Hrvatske.

Ovaj učinak omogućuje svim nadležnim tijelima Republike Hrvatske da povećaju stupanj točnosti o broju Roma koji su državlјani Republike Hrvatske i onih koji su trenutno na njezinom području ali kao stranci sa privremenim i/ili trajnim boravkom ili bez ikakvog riješenog statusa te se smatraju ilegalnim strancima sa mogućim posljedicama koji takav status može proizvesti.

Navedene spoznaje imaju važan značaj za Republiku Hrvatsku u planiranju, ne samo mјera i aktivnosti, već i potrebnih sredstava za rješavanja svih onih životnih pitanja i problema s kojima se susreću Romi i njihove obitelji radi, s jedne strane podizanja njihovog individualnog i obiteljskog standarda na višu razinu koja je ekvivalentna razini prosječnog hrvatskog državljanina i njegove obitelji, a s druge strane time ispunjavanje vlastitih ciljeva što bržeg kvalitetnog uključivanja Roma u hrvatsko društvo bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi.

IV. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Sa pravnim, političkim, gospodarsko-socijalnim i drugim problemima Roma susrela se i Republika Hrvatska nakon svog državnog osamostaljenja i međunarodnog priznanja. Odlučna u namjeri njihovog rješavanja, kako na formalnopravnoj, tako i na realnoj - životnoj razini Republika Hrvatska se odlučila na radikalni i cijeloviti pristup u rješavanju ovog problema.

Ustavnopravnim okvirom kojima je uredila i zaštitila položaj, prava i slobode svih nacionalnih manjina i njihovih pripadnika, to je učinila i za romsku nacionalnu manjinu. Romska nacionalna manjina u Republici Hrvatskoj ima položaj prava i slobode zajamčene Ustavom i razrađene zakonima kao jedna od jednakih i ravnopravnih nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Republika Hrvatska se takvim pristupom uvrstila u relativno mali broj država u Europi i cijelom svijetu koje Rome priznaju kao nacionalnu manjinu.

Republika Hrvatska Romima kao svojim državljanima Ustavom priznaje, jamči i štiti sva ljudska prava i slobode kao i bilo kojem drugom građaninu bez diskriminacije po bilo kom osnovu. Osim toga, Republika Hrvatska Romima kao jednoj od svojih nacionalnih manjina i njezinim pripadnicima priznaje sva prava i slobode koje pripadaju bilo kojoj drugoj nacionalnoj manjini i njezinim pripadnicima.

Međutim, Republika Hrvatska svjesna objektivno teškog realnog života za Rome i članove njihovih obitelji koji su daleko ispod prosječnog praga siromaštva svih ostalih u Hrvatskoj, te nejednakih startnih pozicija zbog niskog stupnja obrazovanosti, slabog poznавanja hrvatskog jezika, nezaposlenosti, loših (neljudskih) uvjeta stanovanja itd., odlučila se na donošenje i provođenje čitavog niza mjera i aktivnosti koje se s pravom svrstavaju u pozitivnu diskriminaciju romske nacionalne manjine i njezinih pripadnika u odnosu na sve druge, uključivo i druge nacionale manjine i njihove pripadnike. Mjere i aktivnosti pozitivne diskriminacije romske nacionale manjine i njezinih pripadnika u Republici Hrvatskoj su nužne i opravdane i one se za sada ne mogu zamijeniti blažim mjerama i aktivnostima.

Mjere i aktivnosti su cijelovito izražene u Nacionalnoj strategiji za uključivanje Roma za razdoblje 2013. do 2020. godine. Praćenjem ostvarivanja mjera i aktivnosti sadržanih u ovom dokumentu dobiva se realna slika o stvarnom položaju te stupnju ostvarivosti prava i sloboda Roma u Hrvatskoj uz poštivanje i afirmiranje ostvarivanja njihove kulture, jezika, običaja i tradicija.

Temeljem službenih podataka (cjelovitih i dostupnih) za 2018. godinu mi smo po svim ključnim elementima sadržaja Nacionalne strategije prikazali ukratko kako se ona realno ostvaruje u društvenom životu, te kako doprinosi uključivanju Roma u hrvatsko društvo.

Na temelju njih mora se zaključiti da su provođenjem Nacionalne strategije ostvareni veliki napreci u poboljšanju uvjeta življenja za sve Rome i njihove obitelji a samim time i njihovog bržeg uključivanja u hrvatsko društvo bez gubitka svoje samobitnosti i identiteta. Veliki doprinos tome daju i sami Romi svojim sve većim i kontinuiranim uključivanjem u aktivnosti kojima pomažu na svoju i općedruštvenu korist ostvarivanje Nacionalne strategije. Analiza ostvarivanja Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine pokazala je da se sustavno "poduzimaju aktivnosti u područjima: obrazovanja; zapošljavanja i uključivanja u gospodarski život; zdravstvene zaštite; socijalne skrbi; prostornog uređenja, stanovanja i zaštite okoliša; uključivanja romske nacionalne manjine u društveni i kulturni život; statusnih rješenja, ... unaprjeđenja prikupljanja statističkih podataka te usklađenosti programa s međunarodnim standardima kao i ugovorima na području ljudskih i manjinskih prava"²⁰⁷ doprinosi bržem uključivanju Roma u društveni život Hrvatske.

Pored toga, financijski pokazatelji jasno ukazuju na znatan porast (čak 20,9%) utrošenih sredstava iz Državnog proračuna za 2018. u odnosu na 2017. godinu za provođenje mjera i akcija iz Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine. Pa ipak, unatoč velikog napretka, nesporno je da je pred Republikom Hrvatskom i njezinim Romima još puno, puno posla da se u cijelosti otklone nepovoljni, diskriminirajući i marginalizirajući položaj romske nacionalne manjine i njezinih pripadnika, te da se osigura puna, jednaka i ravноправna njihova uključenost u hrvatsko društvo.

Ostvarivanje prava i sloboda romske nacionalne manjine i njezinih pripadnika nastojali smo sagledati i prikazati realno i objektivno temeljem konkretnih i svima dostupnih podataka. Zbog toga su korišteni podaci za 2018. godinu, jer smo do njih mogli doći kao cjelovitih i javno objavljenih podataka, napose kad se radi o ostvarivanju Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje 2013. do 2020. godine.

Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine ukazuje na nekoliko pozitivnih tendencija koje samo po sebi ohrabuju da se sa sličnim projektima nastavi djelovati.

Prvo, ona pokazuje "kontinuiran napredak u integraciji pripadnika romske nacionalne manjine u društvo na svim razinama". Drugo, ona pokazuje sve veću uključenost Roma u

²⁰⁷ Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina; Izvješće ..., str. 100.

"aktivnosti koje tome doprinose". Treće, ona pokazuje da je Republika Hrvatska svojim ustavno-pravnim okvirom i konkretnim projektima i planovima za uključivanje Roma u hrvatsko društvo postigla značajan uspjeh. No, to nije konačni rezultat niti može biti, radi se o procesu koji se mora nastaviti i koji će ubuduće tražiti ne samo veći angažman svih dionika u ovaj proces, već i značajnija sredstva, a koja Hrvatska u doglednoj budućnosti neće moći, bez pomoći međunarodne zajednice, a napose Europske unije osigurati.

Do navedene spoznaje u Republici Hrvatskoj došlo se i temeljem provedbe Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine. Ono je neupitno pokazalo da se uključivanje Roma u hrvatsko društvo neće i ne može ostvariti samo kroz dodjelu socijalne skrbi (pomoći) njima i njihovim obiteljima. Njihovi problemi su puno dublji i slojevitiji od samog pitanja socijalne nejednakosti s ostalim prosječnim građanima i njihovih obiteljima u Hrvatskoj. Osim toga njihovi problemi nisu samo njihovi već su naši hrvatski, što jasno proizlazi iz ove knjige. Zapravo se radi o nacionalnoj skupini hrvatskih građana koji se s pravom mogu nazvati socijalno isključenim, a nalaze se u posvemašnjom siromaštvu. Dakle, radi se o puno složenijem i slojevitom pitanju u kojem se hrvatski Romi nalaze od samog pitanja socijalne ugroženosti. To proizlazi iz samog poimanja što po svom sadržajnom obliku valja razumijevati pod socijalnom isključenosti. Radi se o procesu "kojim su određeni pojedinci gurnuti na rub društva i onemogućeno im je puno sudjelovanje u društvu i društvenim procesima samo uslijed njihova siromaštva, nedostatka temeljnih sposobnosti i prilika za doživotno učenje ili kao rezultat diskriminacije. Posljedično, isključene osobe i skupine udaljavaju se od prilika za rad, mogućnosti za ostvarenje prihoda i obrazovanja, kao i od mreže društvenih aktivnosti i aktivnosti u zajednici. Socijalno isključene osobe nemaju pristupa tijelima moći i procesima odlučivanja te se zbog toga često osjećaju bespomoćne ...", uz siromaštvo kao "vid ili oblik prikraćenosti koji se najčešće svodi na materijalnu prikraćenost, odnosno, na nedostatak finansijskih sredstava ..." u cijelosti možemo zaokružiti sliku o prosječnom hrvatskom Romu kao osobi koja nema osigurane ni minimalne "životne uvjete prihvatljivi u određenom društvu."²⁰⁸ Kako to promjeniti?

Lako je iskazati, zamijeniti socijalnu isključivost sa socijalnom uključivošću pripadnika romske skupine. Naprsto stoga jer je socijalna uključivost za razliku od socijalne isključivosti "proces koji osobama izloženim riziku od siromaštva i socijalne isključenosti pruža mogućnost za stjecanje prilika i resursa nužnih za puno sudjelovanje u gospodarskom,

²⁰⁸ Vlada Republike Hrvatske, Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine", Zagreb, studeni 2021. godine, str. 5., na <https://www.nsur.hr/Nsur>

društvenom i kulturnom životu, kao i za uživanje u životnom standardu i dobrobiti koji se smatraju normalom u društvu u kojemu žive."²⁰⁹

Polazeći od startne (vrlo loše i teške) životne pozicije u kojoj se nalaze Romi i njihove obitelji taj položaj za izvedivost ovog zadatka nije jednostavan, lagan i jeftin. Prije svega zbog same, vrlo niske i nepovoljne obrazovne strukture romskog stanovništva. Čak i za one koji imaju kakvo takvo obrazovanje, znanje i vještine mora se konstatirati (uz izuzetak iznimki - najčešće mladih osoba) da su njihove kvalifikacije nepodesne za današnji svijet rada i da se zbog toga teško mogu zaposliti. Zbog toga je ključni zadatak osigurati obrazovanje i ospozobljavanje Roma za suvremenim svijet rada da bi se ostvarila druga socijalna prepostavka uključivanja, a to je njihovo zapošljavanje i ulazak u gospodarski sustav, gdje sami na osnovu svoga rada ostvaruju doknadak i stvaraju si prvu i najosnovniju prepostavku za izlazak iz siromaštva. Stoga obrazovanje i zapošljavanje Roma u Hrvatskoj mora postati odlučujuće pitanje koje se mora ostvariti za stvarnu promjenu njihovog položaja, te uz zapošljavanje i stjecanje vlastitog dohotka temelj njihovog uključivanja u interkulturnalno okruženje u kojem žive, odnosno u hrvatsko društvo. Dakako, taj se proces ne smije ostvarivati nametanjem Romima (prisilnim radnjama), već se mora ostvariti zajedno s njima kroz svjestan i kooperativan rad u promjeni njihove sadašnje stvarnosti i stvaranja prepostavki da u skoroj budućnosti zbog (ne) odgovarajućeg obrazovanja ne dođu u još težu situaciju. Isto tako taj proces ne smije isključiti različite oblike socijalne pomoći da strane društva. Od materijalno finansijskih sredstava potrebnih za život, pomoći za opremanje i obrazovanje djece, pomoći za obrazovanje odraslih i/ili promjene zanimanja, pa sve do pomoći u rješavanju stambenog pitanja i sl. I ono što je za opstanak i samobitnost nacionalne manjine veoma važno, nikakva društvena i državna pomoć ne smije dovesti u pitanje opstanak, održavanje i unapređenje njihove kulture, jezika, običaja i tradicija. Dapače i za taj segment njihovog života potrebno je osigurati dodatna sredstva i pomoć. Jer, kultura, jezik, običaj, tradicija i sve ono što čini samobitnost i posebnost nacionalne manjine nije (iako je primarno njihova) samo njihovo već je dio ukupnog kulturnog bogatstva Republike Hrvatske i hrvatskog naroda kao ravnopravnih njezinih državljanima bez diskriminacije po bilo kom osnovu.

Zapravo svi ovi projekti i njihovo ostvarivanje se moraju temeljiti na društvenoj solidarnosti. Solidarnosti koja je nužna, opravdana i neophodna. Naprsto stoga što romska nacionalna manjina i njezini pripadnici u Republici Hrvatskoj sami nisu, obzirom na objektivne i subjektivne okolnosti u kojima se nalaze u stanju izaći iz ovog gotovo začaranog

²⁰⁹ Ibidem;

kruga - socijalne isključivosti i siromaštva. S druge strane, ne smijemo zaboraviti da države i društva koje se svrstavaju i žele ostati u skupini država koje su demokratske, u kojima se poštuju i štite ljudska (i manjska) prava i slobode i u kojima su vladavina prava, socijalna pravda, nacionalna ravnopravnost i čovjekoljublje jedne od najviših vrednota ustavnog poretku ne mogu pristati, da imaju nacionalnu manjinu i njezine pripadnike koji žive u getoiziranim i neurbaniziranim naseobinama, bez zaposlenja, nedovoljnog i neodgovarajućeg obrazovanja, socijalne isključenosti, maginalizirani i u totalnom siromaštvu. Države koje to imaju, a ništa ne poduzimaju da to promjene po svim demokratskim kriterijima ne bi se mogle svrstati u demokratske, suverene ustavne države ljudskih i manjinskih prava i sloboda te vladavine prava i ustava.

Zbog toga svaki projekt usmjeren da se takvo stanje promjeni ne samo da treba deklaratorno podržati već ga osobnom i društvenom aktivnošću, te materijalnom pomoći moramo poduprijeti.

To od nas zahtjeva viši stupanj humanosti i solidarnosti na svakom mjestu i u svakom trenutku.

Svjesna toga, odmah po završetku perioda za koje je važila nacionalna strategija za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine, Republika Hrvatska je donijela novi Nacionalni plan za uključivanje Roma za razdoblje od 2021. do 2027. godine i prateći Akcijski plan za provedbu nacionalnog plana za uključivanje Roma, za razdoblje od 2021. do 2027., za 2021. - 2022. godinu.

Za provedbu navedenih akata planirana su potrebna sredstva, a za 2021. godinu i osigurana.

Na kraju ove knjige htjeli bi istaći potrebu da u cijelom svijetu, a prije svega u zemljama EU-a i cijele Europe, Romi trebaju i moraju imati status nacionalne manjine. Smatramo neprihvatljivim i neprimjerenim zadržavanje sadašnjeg pristupa statusa Roma u svijetu. Statusu (uz časne iznimke) bez statusa. Naime, u mnogim zemljama Romi uopće nemaju definiran i zakonski određen status. Od toga da nemaju određen status, preko toga da su posebna etnička skupina, pa do najrjeđeg slučaja gdje im je utvrđen status nacionalne manjine. Samo te činjenice pokazuju da se Rome kao jedinstvenu nacionalnu skupinu tretira na različite načine. Polazeći od suvremenog demokratskog međunarodnopravnog i unutrašnjeg ustavnopravnog uređenja pojedinih zemalja nije ni potrebno dokazivati da sama ta pravna činjenica u faktičkim odnosima jasno pokazuje da su Romi u pojedinim zemljama gdje nemaju utvrđen i pravno uređen status nacionalne manjine u podređenom

(diskriminatornom) položaju u odnosu na one zemlje u kojima su takav status ostvarile, ili u odnosu na druge nacionalne manjine kojima je takav status u toj zemlji priznat.

Slijedom iskazanog stajališta zagovaramo i zagovarat ćemo u svim prilikama da sva tijela u Republici Hrvatskoj, ali i u drugim državama u EU, cijeloj Europi i svijetu pokrenu i podrže donošenje u nadležnim međunarodnim tijelima političko-pravnog akta (npr. deklaracije) kojim će se od svih država - njihovih članica i članica međunarodne zajednice tražiti i zahtijevati da svojim unutrašnjim pravom Romima utvrde status nacionalne manjine, sa svim pravima i slobodama koje joj pripadaju kao nacionalnoj manjini te sa pravima i slobodama koje pripadaju njezinim pripadnicima. To je danas nužno, neophodno i opravdano, jer to, naprosto zahtjeva stupanj ostvarivosti našeg civilizacijskog društvenog napretka i ostvarenog postignuća.

Utvrđivanje takvog statusa za Rome je nužno, opravdano i neophodno za svaku zemlju koja želi na svojoj legitimaciji nositi obilježje moderne, demokratske, ustavne države ljudskih i manjinskih prava i sloboda. Za Rome takav status je nužan, opravdan, neophodan i legitiman, jer će im on omogućiti da napokon izađu iz svijeta marginalizacije, segregacije i diskriminacije. Takav status će omogućiti Romima da zemlje u kojima žive napokon počnu u skladu sa svojim mogućnostima i uz pomoć međunarodne zajednice rješavati sva pitanja njihove socijalne isključivosti i u suvremenom svijetu nedopustivog i neprihvatljivog stupnja siromaštva. Da dosadašnje stanje i proces obrnu za 180 stupnjeva i da umjesto socijalne isključivosti i siromaštva zajedno s Romima započnu provoditi proces njihovog socijalnog uključivanja. Napose, radi stvaranja svih prepostavki za bolji život njih i članova njihovih obitelji. Za život koji će poštivati i afirmirati njihovo ljudsko dostojanstvo, uz istovremeno poštivanje, njegovanje, provođenje i afirmiranje njihove kulture, jezika, pisma, običaja, tradicije i svega onoga što čini njihovu samobitnost i opstojnost kao nacionalne manjine bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi.

V. LITERATURA

I. Knjige, druge monografije, članci, zbornici, zbirke i studije

1. Adamovich, L.; Handbuch des Oesterreichischen Verwaltungsrecht, Wien 1953.
2. Andrassy, J.; Liga naroda – njezino ustrojstvo i djelovanje; Zagreb; 1931.
3. Andrassy J., Bakotić B.; i Vukas B.; "Međunarodno pravo"; Zagreb; 1995.
4. Arlović B.; "Egzistetnost načela solidarnosti u zajedničkom europskom sustavu azila", Zbornik radova s Međunarodne znanstveno-stručne konferencije: "Migracije i identitet: kultura, ekonomija, država", Institut za migracije i manjine, Zagreb (1) 2020.
5. Arlović B.; "Nadnacionalna i nacionalna pravna regulacija azila i njegovo korištenje u rješavanju migracijske krize", Godišnjak Filozofskog fakulteta u Mostaru, 3 (1) (2017.)
6. Arlović, M.; "Ocjena zakonitosti općih akata u novom Zakonu o upravnim sporovima: O nekim otvorenim pitanjima;" Pravni vjesnik PF Osijek; br.3-4/11.
7. Arlović M.; "Legal Consequences of Constitutional Court decisions on the legal order of the Republic of Croatia"; Almanac; Constitutional justice in the new millennium; Erevan; Armenija; 2011.g.
8. Arlović M.; (priredio); Ustav Republike Hrvatske; Narodne novine; Zagreb; 2001. (zbirka propisa)
9. Arlović M.; (priredio); Zbirka zakona Republike Hrvatske; (Ustav i dr.) Narodne novine; Zagreb; 2003.
10. Arlović M.; Hrvatsko državljanstvo i mirna reintegracija Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema; Međunarodna konferencija "Državljanski status državljana bivše SFRJ nakon njezinog raspada Zagreb 21. i 22. veljače 1997.
11. Arlović M.; "Nove nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj i Hrvati kao nacionalna manjina u novonastalim državama raspadom SFRJ", Institut za migracije i manjine, Zagreb, 2020.
12. Arlović M.; "Pozitivna diskriminacija u regulaciji i zaštiti prava i sloboda pripadnika nacionalnih manjina Ustavnog suda Republike Hrvatske", Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, Vol. 56, 4/2019.
13. Arlović M.; Kriza pravosuđa i zakonodavne vlasti; Referat na Okruglom stolu, travanj 1995. u Zagrebu; rukopis.
14. Arlović M.; Vladavina prava kao jamstvo pravne sigurnosti i zaštite ljudskih prava i sloboda u Zborniku radova: „Europske perspektive demokratske Hrvatske;

15. Izdavači Zaklade: Heinrich-Böll, Konrad-Adenauer, Friedrich-Ebert, Friedrich-Naumann i Hanns-Seidal, Zagreb 2001.
16. Aviani, Damir; Zastupnik prava građana u Poljskoj (poljski ombudsman), ZRPF u Splitu br. 1-2, 1992.
17. Babić, D.; Utjecaj tranzicije i rada na oblikovanju nekih segmenata nacionalnog identiteta Hrvata i Srba (empirijsko istraživanje i bivši ratni prostori zapadne i istočne Slavonije); Migracijske i etničke teme; br. 3/2005.
18. Bavčar, France; Uvod u javno pravo; Ljubljana; 1969.
19. Bačić, A.; (ur.) Ustav i demokracija – Strani utjecaji i domaći odgovori; (Okrugli stol); Zbornik radova HAZU – Zagreb; 2012.
20. Bačić, A.; Ustavna transformacija Republike Hrvatske i izazovi legitimnosti; ZPF Zagreb, br.5/2003.
21. Bačić A. i P.; Ustavna demokracija i sudovi; Split 2009.
22. Bačić A.; Konstitucionalizam u transformaciji; Zbornik PF Split; br.1-2/1999.
23. Bačić A.; Mišljenje o tome zašto je opravданo ocjenjivati suglasnost s Ustavom navedenih odredaba Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina i odgovarajućih odredbi izbornih zakona – rukopis – od 24.02.2011.
24. Bačić A.; Mjesto i uloga ustavnih vrednota u demokratskom konstitucionalizmu HAZU, Zagreb, 2010.
25. Bačić A.; O premisama autentičnog europskog tumačenja odredaba o položaju i pravima nacionalnih zajednica u ustavnom sistemu Republike Hrvatske; ZPF Split br.2/1990.
26. Bačić A.; Parlamentarno pravo Hrvatske i poredbene parlamentarne procedure; Pravni fakultet Split 2004.
27. Bačić A.; Prava izguljena u tranziciji; zbornik PF Split br.1-2/2005
28. Bačić, P.; Ustav za Europu (2004.) i značaj konstitucionalizacije ljudskih prava; ZPPF, Split, god. 42., 2005.
29. Bačić P.; Konstitucionalizam i sudski aktivizam; Split 2010.
30. Bačić S.; Osvrt na probleme i perspektive političke reprezentacije manjina u Srbiji, Habitus; br.9-10, Novi Sad; 2004.
31. Barić Punda V.; Načelo nediskriminacije – jedno od temeljnih načela zaštite ljudskih prava i sloboda; ZPF Split br.1-2/2005.
32. Bilandžić D.; Hrvatska moderna povijest, Golden marketing, Zagreb 1999.
33. Biškup O.P. Marijan; Ljudska prava – Povjesno teološki osvrt - ; Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2010.

34. Biskupija Đakovačka ili Bosanska i Srijemska; Šematzizam 1999.-2000., Đakovo, 2000.
35. Blagojević, T. Borislav; *Akti o ličnim stanjima građana po pravu u Jugoslaviji*, Banja Luka; GPF u Banja Luci; br. II 1978.
36. Bodiroga – Vukobrat N.i Barić, S.; (ured.) *Socijalna prava kao temeljna ljudska prava*; Zbornik radova; Zagreb; 2010.
37. Borković I.; Odnosi između ustavnog i upravnog sudovanja; ZRPF Split br. VIII 1971.
38. Borković I.; Postupak i tehnika izrade pravnih propisa; Informator; Zagreb 1985.
39. Borković I.; Upravno pravo; VII izmijenjeno i dopunjeno izdanje; Narodne novine d.d., Zagreb 2002.
40. Bouček, V.; Utjecaj ljudskih prava kao specifične sastavnice Europskog prava na međunarodno privatno pravo; Hrvatska pravna revija; prosinac 2004.
41. Bagić D. i dr.; "Romska svakodnevica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjenu 2014.", ur. Potočnik D., Papa J., Šalinović M. i Barberić J., UNHCR i UNICEF, Zagreb 2014.
42. Brica N. i Buzar S.; "Integracija romske nacionalne manjine nakon ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju", Zagreb, Sveučilište Libertas, br. 1-2/2017., Zagreb
43. Buergenthal T.; Međunarodna ljudska prava, (prijevod Matulović M.) izd. HHO, Zagreb 1997.
44. Čačić-Kumpes, Kumpes, J.; Etničke manjine: elementi definiranja i hijerarhizacija prava na razliku, Migracijske i etničke teme; br. 3/2005.
45. Ćapeta, T. i dr. (ur.); Prethodni postupak u pravu Europske unije – Suradnja nacionalnih sudova s Europskim sudom; Zagreb; 2011.
46. Casanto, C; Trentino- Alto Adige, u: Manjine i prekogranična suradnja u alpsko-jadranskom prostoru, Radna zajednica Alpe-Jadran, Zagreb 2002.
47. Čok, V.; Jezik u sistemu prava manjina, JRMP br.1-2/1993.
48. Caramani D.; „Komparativna politika“; Zagreb; 2013.
49. Crnić – Grotić, V.; Presude Europskog suda za ljudska prava u sporovima protiv Hrvatske; ZPF u Rijeci; br.2/2002.
50. Crnić, J.; Ustav Republike Hrvatske – komentari, objašnjenja, napomene i ustavnosudska praksa; Zagreb; 1993.
51. Crnić, Jadranko; Na trnovitom i zvjezdanom putu vječnog ideala vladavine prava Republika Hrvatska od OUN do Ustavnog suda; Z PF Zagreb, br.6./1998.
52. Crnić, Jadranko; Vladavina ustava; Zagreb; 1994.

53. Crnić-Grotić, V.; Zaštita manjina u okviru Vijeća Europe; Vladavina prava br.3-4/99.
54. Cvrtila V.; Izborna geografija kao aspekt izborne politike u Hrvatskoj; u Hrvatska politika 1990-2000.g.
55. Dahl, R.; Demokracija i njeni kritičari; Podgorica; 1998.
56. Dahl, R.; Dileme pluralističke demokracije; Beograd; 1994.
57. Degan, V.Đ.; Međunarodno pravo; drugo izd.; Rijeka; 2006.
58. Degan, V.Đ.; Međunarodno pravo; Drugo osvremenjeno izdanje, PF Sveučilišta u Rijeci, Rijeka 2006.
59. Degan, V.Đ.; Hrvatska država u međunarodnoj zajednici; Zagreb; 2002.
60. Dimitrijević N.; Vrednosti za obezvređeno društvo; ustavna moralnost posle kolektivnog zločina; u Država i demokratija; (ur.) Podunavac, M.; Beograd, 2010.
61. Dimitrijević V. i dr.; Osnovi međunarodnog javnog prava; Beograd; 2005.
62. Dimitrijević, V.; "Prava pripadnika manjina prema Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima"; Zbornik radova međunarodne naučne konferencije održane 28. maja 2008.g. na Pravnom fakultetu u Nišu.
63. Dimitrijević, V.; Izvori međunarodnog prava o ljudskim pravima; JRMP br.1-3/1995.
64. Dimitrijević, V.; Stečena prava starih i novih manjina u postkomunističkim nacionalnim državama; JRMP, br.1-2/1993.
65. Dimitrijević, Zorkin; Ustavni razvoj Rusije; Put Rusije prema pravu.
66. Dinstein Y; Collective Human Rights of Peoples and Minorities, ICLG br.1/1976.
67. Donnelly, Jack; Međunarodna ljudska prava, Sarajevo; 1999.
68. Dobrović Jambrović D. i Vranješ N.; "Zaštita nacionalnih manjina na lokalnoj razini u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini", Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske = Croatian Academy of legal sciences yearbook, XI (2020) Zagreb
69. Dragun M.; "Podjele romskih grupa", Mladi za mlade, Zagreb, br. 1/2003.
70. Đorđević, J.; Politički sistem – prilog nauci o čoveku i samoupravljanju; Beograd; 1973.
71. Đorđević J.; Novi ustavni sistemi; Savremena administracija, Beograd 1964.
72. Đorđević J.; Ustavno pravo; Savremena administracija; Beograd; 1975.
73. Džunov T.; Sukcesija država u pogledu državljanstva; Zagreb; Zakonitost; br.11-12.1992.
74. Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Ton I., A-Ć, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1966.

75. Engle, Eric Allen; Third Party Effect of Fundamental Rights (Drittewirkung) House Law Review, Vol 5, No. 2/2009.
76. Filipović, Nikola; Ustavno sudska zaštita prava nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj; Odvjetnik br.3-4/1997.
77. Fira, Aleksandar; Ustavno pravo; Beograd; 1981.
78. Fleiner T.; Vladavina naroda, od naroda za narod; u Država i demokratija; (ur.) Podunavac M; Beograd, 2010.
79. FRA (European union Agency) "Drugo istraživanje Europske unije o manjinama i diskriminaciji, Romi - odabrani rezultati", EU - MIDIS II, Luksemburg, 2018.
80. Francesko Capotorti; Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religions and Linguistic Minorities, New York, United Nations 1991.
81. Geršković, L.; "Suvremeni ustavni problemi"; Beograd; 1981.
82. Grupa autora; Kultura, etničnost, Identitet; Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 1999.
83. Haramija Z.; Ustavno-pravni položaj nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, Odvjetnik br.3-4/1997.
84. Held, D. "Modeli demokracije, Školska knjiga, Zagreb 1990.
85. Hennis W.; Integracija ustavom? Rudolf Smend i pristup ustavnom problemu nakon 50 godina Temeljnog zakona; Politička misao br.2/2000.g. Zagreb
86. Herdegen M.; Europsko pravo, PF Sveučilišta u Rijeci 2002.
87. Heržek, E; Etnička teorija i neki primjeri iz Srednje Europe, Migracijske teme; br.4./1996.
88. Hobsbawm E.J.; Nacija i nacionalizam; Program, mit, stvarnost; Novi libar, Zagreb
89. Hodson, R., Sekulić, D.; Massey, G.; National Tolerance in the Former Yugoslavia, AJS br.6/1994.
90. Horvat A.; Autohtone nacionalne manjine i ustavne promjene 2009-2010.g.; rukopis, ožujak 2010. za HAZ-u.
91. Horvatić, N., Ivančić, S.; Povijesno-socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj; Društvena istraživanja, br.2-3/2000.g.
92. Horvatić N.; "Romi u interkulturnom okruženju", društvena istraživanja, God 5 (1996), br. 5-6, Zagreb
93. Horvatić N.; "Obrazovanje Roma u Hrvatskoj: pretpostavka za bolju kvalitetu života", u knjizi: "Kako žive hrvatski Romi = How do Croatian Roma live", ur. Maja Štambuk, Zagreb, 2005., bibliografska jedinica 233727, na <https://www.bib.irb.hr>>...

94. Horvatić N.; "Tko su Romi u Hrvatskoj? Romano akharipe", Glas Roma 1, broj 6-7, Zagreb
95. Hrženjak, J.; Međunarodni i europski dokumenti o ljudskim pravima – Čovjek i njegove slobode u pravnoj državi, Informator, Zagreb 1992.
96. Ibler, V.; Međunarodno pravo mora i Hrvatska; Zagreb; 2001.
97. Ibler, Vladimir; Rječnik međunarodnog javnog prava; Informator; Zagreb, 1987.
98. Isensee J.; Država, ustav, demokracija, Zagreb; 2004.
99. Ivan Pavao II; Evangelium vitae, Evanđelje života; Kršćanska sadašnjost; Zagreb; 1995.
100. Ivančević V.; Ustavnost i zakonitost u radu organa društvenog samoupravljanja ZPF Zagreb, br.1.1964.
101. Ivanić M.; Mjesto i uloga manjina u lokalnoj samoupravi u Republici Hrvatskoj; Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek 2001.
102. Izbor međunarodnih ugovora Vijeća Europe; Zagreb; 2011.
103. Janjić, D; Određenje nacija (Analiza „Konstitutivnih elemenata“ definicija nacije i pokušaj sintetičkog određenja nacije; Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1986.
104. Janjić D.; Država i etnička manjina, Politička misao br. 3/2000, Zagreb.
105. Jelinek G.; Sistem de subjektiven öffentlichen Rachte, Elibran Classics series, Holomant Medio Corporacion, 2006.g. – reprint izdanja iz 1892.g. u ediciji Akademische Varlogsbuchhandleng von J.C. Mohon, Freibur.
106. Kajtazi V.; "Međunarodni dan sjećanja na romske žrtve genocida u Drugom svjetskom ratu/Samudaripen", Savez Roma u Republici Hrvatskoj "Kali Sara", Zagreb, 2018.
107. Kajtazi V.; "Romsko-Hrvatski i Hrvatsko-Romski rječnik", Biblioteka orientalika, Zagreb, 2008.
108. Kant, I.; Um i sloboda; Beograd; 1974.
109. Kardelj E.; Razvoj slovenačkog nacionalnog pitanja, Beograd 1960.
110. Kasapović, M. "Srpski nacionalizam i desni radikalizam, Naše teme, 1989./1-2
111. Kasapović, M. i Zakošek, N.; Legitimnost demokratske vlasti; Izbor radova (Gierke, Simmel, Schmitt, Habermans, Buchanan, Tullock, Becker, Dworkin, Sartori; Offe, Bobbino, Rawls, Gugenberger), Naprijed; Zagreb 1996.
112. Kasapović, M., Šiber, I., Zakošek N.; "Birači i demokracija", Alinea; Zagreb; 1998.
113. Kasapović, M.; "Izbori i stranački sustav Republike Hrvatske; Alinea; Zagreb; 1993.

114. Kasapović, M.; Demokratska konsolidacija i izborna politika 1990-2000.g. Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2001.
115. Kazaić, V.; Prava manjina; ZPF u Mostaru, vd. XII/1999.
116. Keane J.; Što je dobro u demokratiji; u Država i demokratija; (ur.) Podunavac M.; Beograd, 2010.
117. Kelsen, Hans; Opća teorija prava i države; Arhiv za pravne i društvene nauke; Beograd, 1951.
118. Kljajić, Marko; Kako je umirao moj narod, Subotica 1997.
119. Korunić, P; Nacija i nacionalnih identitet, Revija za sociologiju br.1-2/2005.
120. Krbek I.; Upravno pravo; Tisak i naklada jugoslavenske štampe d.d. Zagreb 1929.
121. Krbek I.; Ustavno sudovanje; Izdavački zavod JAZU Zagreb 1960.
122. Krbek I.; Zemaljsko državljanstvo i zavičajnost, Beograd; Arhiv za pravne i društvene nauke br.3-4, 1945.
123. Kregar J.; Politička filozofija ljudskih prava; Z PFZ br.6/1998.
124. Krivokapić, B.; Domorodački narodi i osnovni elementi njihove međunarodno pravne zaštite; Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije održane 28.maja 2008. godine na Pravnom fakultetu u Nišu.
125. Krivokapić, B.; Jedan pogled na problem razlikovanja "starih" i "novih" manjina; ZRPF u Splitu, god 42. 2005.god.
126. Krstić I.; Zabрана diskriminacije u jurisprudenciji Europskog suda za ljudska prava", Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije održane 28. maja 2008.godine na Pravnom fakultetu u Nišu.
127. Kunac S., Klasić K. i Lalić S.: "Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka", Centar za mirovne studije", Zagreb, 2018.
128. Kuzmanović, R.; Konstitutivni akti Republike Srpske; Banja Luka; 1994.
129. Kuzmanović, R.; Ustavno pravo; Banja Luka 2002.
130. Kymlicka, W.; Multieulturalism and Minority Rights; West and East, JEMIE, br.4/2002.
131. Kymlicka W: Liberalizam, zajednica i kultura, Zagreb 2004., Deltakont.
132. Kymlicka W: Multikulturalno građanstvo: Liberalna teorija manjinskih prava, Zagreb 2003., Naklada Jasenski i Turk.
133. Lapidoth, R.; Autonomy; Flexible Solutions to Ethnic Conflicts; United States Institute of Peace Press Washington, D.C.1997.
134. Lauc Z.; Etničke i nacionalne zajednice ili manjine u Republici Hrvatskoj; Odvjetnik br. 3-4/1997.

135. Lauc Z., Regulatorni sustav Republike Hrvatske, 20 godina hrvatskog Ustava HAZU, Zagreb 2010.
136. Lauc Z.; Lokalna samouprava u Republici Hrvatskoj – de lege ferenda, ZPF u Zagrebu, br.1-2/2000.
137. Lauc, Zvonimir; Zaštita nacionalnih manjina pravni vjesnik br. PF Osijek
138. Lijphart, A.; Modeli demokratije; Beograd; 2003.
139. Lijphart, A."Demokracija u pluralnim društvima", Globus/školska knjiga, Zagreb, 1992.
140. Ljubić, D.; Ustav i ustavna država; Hrvatska pravna revija; travanj 2010.g.
141. Ljubić, D.; Ustavni pojmovi prava, slobode, jamstva, načela, mogućnosti i zabrane; Hrvatska pravna revija; lipanj 2011.
142. Lock, J.; Dve rasprave o vladi; Beograd 1978.
143. Lohmann, Georg; Kolektivna ljudska prava radi zaštite manjina; Politička misao br.4/1999.g.; Zagreb
144. Lovrić J.; Jutarnji list od 28.10.2009.
145. Lučev, E.; Autohtonost Hrvata u Sloveniji, Migracijske teme, br.3/2000.g.
146. Ludwig K.; Leksikon etničkih manjina u Europi, Pan Liber, Osijek – Zagreb – Split 2001.
147. Lukić D. Radomir; Politička teorija države; Beograd; 1979.
148. Lukić, R.; Ustavnost i zakonitost; Beograd; 1966.
149. Lukić R.; Teorija države i prava, Beograd, 1964.
150. Lulić, M.; Deklaracija Ujedinjenih naroda o pravima domorodačkih naroda (Rezolucija Opće Skupštine 61/295; Osijek, Pravni vjesnik br.3-4/2011.
151. Lulić, M.; Odredbe međunarodnog prava o manjinama u suvremenim ustavima država, Pravni vjesnik br.3-4/2005.
152. Majetić F.: Prava manjinskih zajednica; Migracijske i etničke teme br. 26/10. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.
153. Matasović J.; "Cigani u doba terezijanstva i jozefinizma, Narodna starina, Zagreb, 1928.
154. Matulović M.; Ljudska prava; Izdavački centar Rijeka, 1992.
155. Matulović M.; Ljudska prava; Uvod u teoriju ljudskih prava, Hrvatsko filozofsko društvo; Zagreb; 1996.
156. Merkel, W.; Transformacija političkih sustava; Zagreb; 2011.
157. Mesić, Milan; Evropski standardi manjinske zaštite i položaj manjina u Hrvatskoj; Revija za sociologiju; god 33. Br.3-4/2003.

158. Mesić, Milan; Prijepori oko kolektivnih (kulturnih) prava; Zbornik PFZ; br.3/2007.
159. Metelko, A; Međunarodna zaštita manjina, Pravnik br.4/1988.
160. Milardović, A.; Regionalizam, autonomaštvo, federalizam ili separatizam; Osijek; 1995.g.
161. Miljko, Z.; Ustavno uređenje Bosne i Hercegovine; Zagreb; 2006.
162. Mill, John Stuart; Izabrani politički spisi; sv.II, Zagreb 1989, Informator.
163. Milošević, N.; Politička participacija nacionalnih manjina Godišnjak PF Sarajevo XLIX 2006.
164. Mirić, J.; Interesne grupe i politička moć; Zagreb; 1980.
165. Moucheboeuf, A.; Minority rights jurisprudence digest, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2006.
166. Mratović, Veljko; Ustavna prava i dužnosti građana Zagreb; Naša zakonitost br.7-8. 1962.
167. Mrazova, V.; Zaštita nacionalnih manjina i etničkih zajednica u Slovačkoj; Osvjetnik; br.3-4/1997.
168. Mazur N.; "Europski sustav zaštite prava manjina s posebnim osvrtom na Republiku Hrvatsku", doktorska dizertacija, Pravni fakultet Osijek, 2008.
169. Muhić, F.; Teorija države i prava; Sarajevo; 1998.
170. Muržan, Žak; Ljudska prava; Beograd; 1998.
171. Nedjeljković D.; Ravnopravnost jezika i pisama naroda i narodnosti Jugoslavije u upravnom postupku, u knjizi "Upravni postupak", Zagreb; Informator; 1978.
172. Nikolić, P.; Ustavno pravo; Beograd; 1995.
173. Nikšić B.; "Romi u Madžarskoj: situacija i perspektive na pragu 21. stoljeća", Migracijske i etničke teme, 20 (2004) 4., Zagreb, 2004.
174. Novak, J.; Romska zajednica i međunarodne institucije; tek relativan uspjeh zaštite ljudskih manjinskih prava, Migracijske i etničke teme br. 4/2004.
175. Novak J.; "Romi u razdoblju pristupanja Europskoj uniji: marginalizacija, asimilacija ili integracija", Novi Kamov, 6 (2006), br. 20.
176. Omejec J.; Ograničavanje slobode i prava čovjeka i građanina u izvanrednim stanjima; Društvena istraživanja – Časopis za opća društvena pitanja br.2/1996. Zagreb
177. Omejec J.; Uloga lokalne samouprave u multikulturalnim pitanjima i međuetničkim odnosima, Hrvatski pravni centar, Zagreb 2001.
178. Omejec J.; Ustavnosudska zaštita nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj; rad za seminar "Nacionalne manjine i europske integracije" Šipan 1.VII 2004.g. Org.

179. Ured za nacionalne manjine Vlade Republike Hrvatske, Savjet za nacionalne manjine i Centar za međunarodne studije Zagreb.
180. Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda; Zagreb; 1997.
181. Parekh, Bhiku; Nova politika identiteta, Politička kultura, Zagreb 2008.g.
182. Pašić, Najdan; Savremena država, Beograd; Kultura 1960.
183. Pavišić, B.; Dokumenti Vijeća Europe; Rijeka; 2001.
184. Perišin, T.; Zaštita ljudskih prava po Ustavu Europske unije; Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu; god. 55. (2005)
185. Peterlini, O.; Južnotirolska autonomija, Vlada Autonomne pokrajine Trenta-Južnog Tirola, Bozeu 1995.
186. Petrov, V.; Ustav i ljudska prava danas – jesu li ljudska prava najvažniji deo ustava; Zbornik radova međunarodne naučne konferencije održane 28. maja 2008. godine na Pravnom fakultetu u Nišu.
187. Phillips, Alan; Uloga Vijeća Europe u ostvarivanju prava nacionalnih manjina; Stina; Edukativno – informativni servis za prava manjina i međuetničkih tolerancija, Zagreb 2004.
188. Plati, A.; Dinamika prava čovjeka; Beograd Gledišta br.7-9/89
189. Plaut, Raymond; Suvremena politička misao; Zagreb; 2002.
190. Podunavac, M. (urednik), Država i demokracija; (zbornik radova); Beograd; 2010.
191. Politička enciklopedija; Beograd; 1976.
192. Posavec K.; "Sociokulturalna obilježja i položaj Roma u Hrvatskoj", Društveno istraživanje, Zagreb, god. 9., br. 2-3/2000.
193. Posavac, Z.; Ustav moderne države; Zagreb; Politička misao br.2/90
194. Pravna enciklopedija; Beograd; 1979.
195. Pravni leksikon; Zagreb; 2007.
196. Preuss K.Ulrich; Konstitucionalizam i demokracija; u Država i demokracija (ur.) M. Podunavac; Beograd; 2010.
197. Probić, N.; Ustavno pravo; Mostar; 2000.
198. Probić N.; Implementacija (primjena) međunarodnih normi o ljudskim pravima (1); MOST, 211 (122), Mostar, lipanj 2007.
199. Punda – Barić, V.; Načelo nediskriminacije – jedno od temeljnih načela zaštite ljudskih prava i sloboda; ZPF u Splitu, god. 42., 2005.
200. Pusić, E.; Upravni sistemi; Zagreb; 1985.
201. Radbruch, G.; Filozofija prava, Beograd 1980.

202. Radulović B. Nikola; "Ljudska prava i nacionalne manjine u međunarodnom javnom pravu i zaštita jugoslavenskih manjina u Albaniji"; Izvor: "Stanovništvo slovenskog porekla u Albaniji" – Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa održanog na Cetinju 21., 22. i 23. juna 1990.godine
203. Rakić – Vodinelić V.; Ljudska prava treće generacije, Pregled osnovnih pravnih problema ZPF Zagreb, br.5-6/1989.
204. Ratković K.; Politika osiguravanja zastupljenosti pripadnika nacionalnih manjina u hrvatskoj državnoj upravi, Hrvatska javna uprava, br.2/2007.
205. Rodin S.; Ustavno pravni aspekti primjene Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda; ZPF Zagreb br.1-2/1998.
206. Rols Dž.; Teorija pravde; Beograd; 1998.
207. "PROMENGO DROM 1000 godina migracije Roma", Savez Roma u Republici Hrvatskoj "Kali Sara", Zagreb, 2018.
208. Sadiković, L.; Država u Evropskom poretku; Sarajevo – Zagreb; 2009.
209. Samardžić M.; Položaj manjina u Vojvodini; Centar za antiratnu akciju; Beograd 1998.
210. Sartori Đ.; "Demokratija šta je to?"; CID, Podgorica; 2001.
211. Smerdel, B. i Sokol, S.; Ustavno pravo; Zagreb; 2006.
212. Smerdel B.; Načela Opće deklaracije o ljudskim pravima i hrvatski Ustav; ZPF Zagreb br.4/1998.
213. Stanovčić F.; "Analiza pravnog okvira koji se odnosi na osobe bez državljanstva i osobe izložene riziku bez državljanstva u Hrvatskoj", UHNCR, IBELOG, Zagreb, 2020. godine
214. Stanovčić, V.; "Pravni pozitivizam, relativizam i "vrednosni neutralizam": poistovećivanje legaliteta i legitimite (odломak iz rasprave); Pravni život br. 10/1986.
215. Stanovčić, V.; Pojam nacionalne manjine i tretiranja individualnih i kolektivnih prava; FPN Beograd, Godišnjak, 2008.
216. Stanovčić V.; Demokratija, konstitucionalizam i vladavina prava; u Država i demokracija; (ur.) Podunavac M.; Beograd; 2010.g.
217. Sweet Stone, A.; „Ustavi i sudska vlast“; kod Caramani Daniele; „Komparativna uprava“; Zagreb; 2013.g.
218. Stefani de Paolo; Uvod u sistem zaštite ljudskih prava; u: Čitanka ljudskih prava; Sarajevo; 2001.
219. Šarčević, E.; Ustav i politika; Sarajevo 1997.
220. Schmitt, C.; "Legalitaet und Legitimitaet", Duncker/Humbolt, Berlin, 1980.

221. Schopenhauer, Arthur; O mudrosti života; Zagreb; 2011.
222. Šegvić, S.; O temeljnim načelima i pravima etničkih zajednica u suvremenim pravnim sustavima, Zbornik PFSplit, god.1997.
223. Šegvić S.; Etničke zajednice u zemljama u tranziciji i europska sigurnost; ZPF Split, br.1-2/1998.
224. Šegvić S.; Međunarodni pravni standardi zaštite nacionalnih manjina; Hrvatska pravna revija br.4/2001., Zagreb
225. Šućur Z.; "Romi kao marginalna skupina", Društvena istraživanja, 9 (2000), br. 2/3
226. Štambak M.; "Romi u Hrvatskoj devedesetih", Društvena istraživanje, Zagreb, 9 (2000). br. 2-3
227. Šterc S.; Promjene nacionalnog sastava stanovništva istočne Slavonije, zapadnog Srijema i Bačke; Glas ravnice br.13., Subotica 1991.
228. Tadić, Lj.; Filozofske osnove pravne teorije H. Kelzena; Sarajevo; 1962.
229. Tatalović S.; Nacionalne manjine u Hrvatskoj, Stina d.o.o., Split 2005.
230. Tatalović S.; Europski modeli ostvarivanja prava nacionalnih manjina; Politička misao br.2/2000.
231. Tatalović S.; Manjinski narodi i manjine, I.P. "Prosvjeta", SKD, "Prosvjeta" Zagreb, 1997.
232. Tatalović S.; Nacionalne manjine u RH; Politička misao; br.3/2001.
233. Thornberry Patrick i Maria Amor Martin Estebanez; Prava manjina u Europi (Pregled djelatnosti i standarda Vijeća Europe); Zagreb; 2008.
234. Trnka, K.; Ustavno pravo; Sarajevo; 2000.
235. Trnka, K; Konstitutivnost naroda; Sarajevo; 2000.
236. Ustavi i demokracija (strani utjecaji i domaći odgovori) Okrugli stol; HAZU, Zagreb, 2012.
237. Vasiljević, S.; Pravni aspekti zaštite manjine u procesu stabilizacije i pridruživanja; u Katarina Ott (ur.) Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji 2.; Izazovi institucionalnih prilagodbi; Zagreb; Institut za javne financije i Friedrich Ebert Stiftung 2004.
238. Vinković M.; Nacionalne manjine i europske integracije – Hrvatska i njezino približavanje "Europi regija", Pravni vjesnik br.3-4/2001.
239. Visković N.; Pojam prava; Split; Pravni fakultet 1976.
240. Vodinelić, V.; Pravo na ljudsko dostojanstvo; Zbornik PF u Zagrebu br.5-6/89
241. Vojak D.; "Stradanje Roma u Slavoniji za vrijeme Drugog svjetskog rata, 1941-1945., Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, Zagreb, Vol. 19 No 1/2019.

242. Vojak D.; "Iz povijesti stradanja Roma u nekim srednjoeuropskim državama uoči i za vrijeme drugog svjetskog rata (Mađarska, Hrvatska, Čehoslovačka, Poljska)", [https://hrcak.srce.hr>filePDF](https://hrcak.srce.hr/filePDF),
243. Vojak D.; "Romi - marginalci u hrvatskoj prošlosti i sadašnjosti i/ili europskoj budućnosti", (predavanje, nije recenzirano, neobjavljen rad, znanstveni), bibliografska jedinica 514463, Zagreb, 2011, preuzeto sa [https://www.bib.irb.hr>](https://www.bib.irb.hr)
244. Vojak D.; "Prosvjed usmјeren prema Romima potpuni je promašaj, rješenje je u boljoj suradnji", intervju u časopisu Phralipen I, od 31. svibnja 2019.
245. Vojak D. i dr.; "Romi u Nezavisnoj državi Hrvatskoj, 1941.-1945.", Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb i Stiftung "Erinnerung, Verantwortung und Zukunft Berlin", Zagreb, 2018.
246. Vrcan S.; Nacija, Nacionalizam, moderna država; Između etnonacionalizma, liberalnog i kulturnog nacionalizma ili građanske nacije i posta nacionalnih konstelacija, Golden marketing. Tehnička knjiga, Zagreb 2006.
247. Vujević, M.; Nacionalna identifikacija u Hrvatskoj, Društvena istraživanja br.3/2007.
248. Vukadinović, R.; Međunarodni politički odnosi, Barbat, Zagreb 1978.
249. Vukas, B.; Etničke manjine i međunarodni odnosi; Školska knjiga; Zagreb 1978.
250. Vukas, B.; Opća i posebna međunarodna zaštita manjina; ZPF u Zagrebu br.2/2003.
251. Vukas, B.; Međunarodna definicija manjina Jugoslavenska revija za međunarodno pravo, Beograd br.3/1985.
252. Vukas, B.; Opća i posebna međunarodna zaštita; ZPF Zagreb br.53/2002.
253. Vukobrat-Bodiroga N. i Barić, S; Socijalna prava kao temeljna ljudska prava, Zbornik radova; Zagreb; 2010.
254. Žagar, Mitija i dr.; International Attempts to Protect Ethnic Minorities in Central and Eastern Europe; Inštitut za narodosna vprašanja, Ljubljana 1996.
255. Žagar, Mitja; Položaj i prava nacionalnih manjina u Republici Sloveniji; Politička misao br.3/2001.
256. "Izbor odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske 1996.-2009.; Zagreb; 2010.
257. "Izbor odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske 2010.; Zagreb; 2011.
258. "Legitimnost demokratske vlasti"; izbor radova: O.von Giaurke, G. Simmel; C.Schmitt, J.Habermas; J.M.Buchanan; G. Tullock; V. Becker; R.Dworkin; G. Sartori; C.OFFE, N.Bobbio, J.Rawls; B.Gugennberger. – izabrali i uredili; Kasapović M. i Zakošek N.; Zagreb; 1996.
259. "Ustav Europske unije"; Adiras – Zbornik radova Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU; br. 13. Split – Zagreb; 2006.

260. "Ustavne promjene Republike Hrvatske i Europska unija; Zbornik radova sa znanstvenog skupa 22. svibnja 2010.g.; Split; 2010.
261. Tuđman M. I Bilić I.; "Planovi, sporazumi izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991-1995"; Zagreb; 2005. godine

II. Pravni i drugi propisi

A) Ustavi, zakoni i drugi propisi

- 1) Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine; br.56/90.)
- 2) Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine br.8/98. – pročišćeni tekst)
- 3) Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine br.41/2001.g. – pročišćeni tekst, br.55/2001.g. ispravak)
- 4) Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine br.85/10. pročišćeni tekst)
- 5) Ustav Republike Slovenije; od 23. prosinca 1991.g.
- 6) Temeljni zakon (Ustav) Savezne Republike Njemačke od 23. ožujka 1949.g.; prijevod N.Sobol; Zagreb 1994.g.
- 7) Ustavni zakon o Ustavnom судu Republike Hrvatske; "Narodne novine"; br.49/02.
- 8) Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina; "Narodne novine" br. 155/02.
- 9) Odluka o proglašenju Ustavnog zakona o izmjenama i dopunama Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj, "Narodne novine" broj 51/00.
- 10) Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj ("Narodne novine" broj 51/100., i 56/00. – ispravak)
- 11) Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina ("Narodne novine" broj 51/00. i 56/00. – ispravak)
- 12) Zakon o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Zastupnički dom Hrvatskog državnog sabora ("Narodne novine" broj 116/99.)
- 13) Zakon o sustavu državne uprave ("Narodne novine" broj 66/19.)
- 14) Zakon o blagdanima, spomendanima i neradnim danima u Republici Hrvatskoj ("Narodne novine" broj 110/19.)
- 15) Zakon o službenicima i namještenicima u lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi ("Narodne novine" broj 86/08., 61/11., 4/18. i 112/18. - pročišćeni tekst)

- 16) Zakon o sudovima ("Narodne novine" broj 130/20. - pročišćeni tekst).
- 17) Zakon o policiji ("Narodne novine" broj 66/19. - pročišćeni tekst)
- 18) Zakon o državnom odvjetništvu ("Narodne novine" broj 67/18. - pročišćeni tekst)
- 19) Zakon o suzbijanju diskriminacije ("Narodne novine" broj 85/08. i 112/12.)
- 20) Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi ("Narodne novine" broj 64/20. - pročišćeni tekst)
- 21) Zakon o Hrvatskoj radioteleviziji ("Narodne novine" broj 137/10. i 76/12.)
- 22) Zakon o udružama ("Narodne novine" broj 88/01., 11/02. – ispravak, 74/14., 70/17. i 98/19.)
- 23) Zakon o izborima zastupnika u Hrvatski sabor, "Narodne novine" broj 67/21. - pročišćeni tekst
- 24) Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, "Narodne novine" broj 144/20. - pročišćeni tekst
- 25) Zakon o lokalnim izborima, "Narodne novine" broj 144/20. - pročišćeni tekst
- 26) Zakon o državnim službenicima i namještenicima, "Narodne novine" broj 92/95., 140/05., 142/06., 77/07., 107/07., 27/08., 34/11., 49/11., 150/11., 34/12., 49/12., 37/13., 38/19., 01/15., 138/15., 61/17., 70/19. i 98/19. - pročišćeni tekst
- 27) Zakon o zdravstvenoj zaštiti "Narodne novine" broj 150/08.
- 28) Zakon o obvezatnom zdravstvenom osiguranju, "Narodne novine" broj 80/13.
- 29) Zakon o zdravstvenoj zaštiti stranaca u Republici Hrvatskoj, "Narodne novine" broj 114/97.
- 30) Zakon o stambenom zbrinjavanju na potpomognutim područjima, "Narodne novine" broj 106/18.
- 31) Zakon o obveznom zdravstvenom osiguranju i zdravstvenoj zaštiti stranaca u Republici Hrvatskoj, "Narodne novine" broj 80/13., 15/18. i 26/21.
- 32) Zakon o državnom sudbenom vijeću, "Narodne novine" broj 116/10., 57/11., 130/11., 13/13., 28/13., 82/15., 67/18. i 126/19.
- 33) Zakon o državnom odvjetničkom vijeću, "Narodne novine" broj 67/18. i 126/19.
- 34) Zakon o pravosudnoj akademiji, "Narodne novine" broj 52/19.
- 35) Zakon o zaštiti osobnih podataka, "Narodne novine" broj 103/03., 118/06., 41/08., 130/11. i 106/12.).
- 36) Zakon o provedbi Opće uredbe o zaštiti osobnih podataka, "Narodne novine" broj 42/18.
- 37) Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, "Narodne novine" broj 62/08.
- 38) Zakon o strancima, "Narodne novine" broj 133/20.

- 39) Odluka o osnivanju Povjerenstva za praćenje provedbe nacionalnog programa za Rome (N.N.br.187/03, 20/04, 57/05, 14/08 i 132/09.)
- 40) Uredba o Uredu za ljudska prava (N.N.br.22/01, 70/01, 3/06, 100/07, 29/08, 15/09 i 40/11.).
- 41) Odluka o osnivanju Povjerenstva Vlade Republike Hrvatske za ljudska prava (N.N.br.40/00, 59/04, 21/08 i 132/09.).
- 42) Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008.-2011. godine (N.N.br.119/07)
- 43) Odluka o nastavnom planu i programu češkog jezika za srednje škole sa nastavom na češkom jeziku i pismu (Model A) (N.N.br.29/10.).
- 44) Odluka o nastavnom planu i programu češkog jezika za osnovne škole sa nastavom na češkom jeziku i pismu (Model A) (N.N.br.29/10.).
- 45) Odluka o nastavnom planu i programu srpskog jezika za srednje škole sa nastavom na srpskom jeziku i ciriličnom pismu (Model A) (N.N.br.29/10.).
- 46) Odluka o nastavnom planu i programu srpskog jezika za osnovne škole sa nastavom na srpskom jeziku i ciriličnom pismu (Model A) (N.N.br.29/10.).
- 47) Odluka o nastavnom planu i programu mađarskog jezika za srednje škole s nastavom na mađarskom jeziku i pismu (Model A) (N.N.br.29/10.).
- 48) Odluka o nastavnom planu i programu mađarskog jezika za osnovne škole s nastavom na mađarskom jeziku i pismu (Model A) (N.N.br.29/10.).
- 49) Odluka o nastavnom planu i programu talijanskog jezika i književnosti za srednje škole s nastavom na talijanskom jeziku i pismu (N.N.br.29/10.).
- 50) Odluka o nastavnom planu i programu talijanskog jezika i književnosti za osnovne škole s nastavom na talijanskom jeziku i pismu (N.N.br.29/10.).
- 51) Odluka o nastavnom programu adventističkog vjeronauka za osnovnu školu (N.N.br.55/11.).
- 52) Uredba o stručnoj službi Savjeta za nacionalne manjine (N.N.br.77/03, 130/06 i 76/11.).
- 53) Statut Savjeta za nacionalne manjine (N.N.br.106/03.).
- 54) Sporazum o zaštiti prava hrvatske manjine u Srbiji i Crnoj Gori i srpske i crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj od 15. studenog 2004. godine (N.N.MU.br.3/05)
- 55) Sporazum između Republike Hrvatske i Talijanska Republike o zaštiti manjina od 5. studenoga 1996. godine (N.N.MU.br.10/98)
- 56) Sporazum između Vlade Republike Hrvatske i Vlade Republike Makedonije o zaštiti prava Hrvatske manjine u Republici Makedoniji i Makedonske manjine u

- 57) Republici Hrvatskoj od 13. listopada 2007. godine. (sl.str.MVPEI RH <http://www.mvpei.hr/hmiu/>;
- 58) Zakon o potvrđivanju Sporazuma između Republike Hrvatske i Republike Mađarske o zaštiti mađarske manjine u Republici Hrvatskoj i Hrvatske manjine u Republici Mađarskoj od 5. travnja 1995. godine. (N.N.MU.br.8/95.)
- 59) Sporazum o kulturnoj i prosvjetnoj suradnji između Vlade Republike Hrvatske i Vlade Republike Slovenije od 7. veljače 1994. godine (N.N.MU.br. 2/97.).
- 60) Ugovor o kulturnoj, prosvjetnoj i znanstvenoj suradnji između Republike Hrvatske i Republike Mađarske od 16. ožujka 1994. godine. (NN.MU.br.2/99.).
- 61) Ugovor o kulturnoj i prosvjetnoj suradnji između Vlade Republike Hrvatske i Vlade Republike Makedonije (N.N.MU.br.18/97)
- 62) Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Vlade Republike Austrije o suradnji u području kulture i obrazovanja od 5. listopada 2004. godine (N.N.MU.br.5/05)
- 63) Sporazum između Vlade Republike Hrvatske i Vlade Češke Republike o suradnji u području kulture, prosvjete i znanosti od 6. lipnja 2001. godine (N.N.MU.br.10/01.).
- 64) Povelja o pravima Srba i drugih nacionalnosti u Republici Hrvatskoj (N.N.br.31/91.).
- 65) Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet jezik i kultura romske nacionalne manjine u osnovnim i srednjim školama u Republici Hrvatskoj, "Narodne novine" broj 52/20.
- 66) Odluka o donošenju Nacionalnog plana za uključivanje Roma za razdoblje od 2021. do 2027. i Akcijskog plana za provedbu Nacionalnog plana za uključivanje Roma, za razdoblje od 2021. do 2027. godine za 2021. i 2022. godinu, "Narodne novine" broj 70/21.
- 67) Odluka o osnivanju Povjerenstva za praćenje provedbe Nacionalnog plana za uključivanje Roma za razdoblje od 2021. do 2027., "Narodne novine" broj 70/21.
- 68) Nacionalni program za Rome iz 2003., na <https://vlada.gov.hr>ArhivaPDF>
- 69) Nacionalna strategija za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine na <https://nsur.hr/Nsur>
- 70) Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Izvješće o provedbi Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine za 2018. godinu, na <https://pravamanjina.gov.hr>...PDF>
- 71) Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Akcijski plan za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine za 2019. i 2020. godinu, Zagreb, srpnja 2019., na <https://pravamanjina.gov.hr>...PDF>

- 72) Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina: Izvješće o provođenju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina i o utrošku sredstava osiguranih u Državnom proračunu Republike Hrvatske za 2018. godinu za potrebe nacionalnih manjina, Zagreb, kolovoz 2019. godine, [https://pravamanjina.gov.hr>...PDF](https://pravamanjina.gov.hr)
- 73) Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske: Peto izvješće Republike Hrvatske o provedbi Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, na <https://savjet.nacionalnemanjine.info/>
- 74) Pučki pravobranitelj Republike Hrvatske, Izvješće pučke pravobraniteljice za 2020. godinu, na [https://ombudsman.hr>izvjes...](https://ombudsman.hr)

B) Međunarodni pravni i drugi akti

- 1) Povelja Ujedinjenih naroda; "Narodne novine" broj 15/93.
- 2) Opća deklaracija o pravima čovjeka, „Službeni list SFRJ“, br.7/1971.g.
- 3) Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima „Službeni list“; SFRJ; br.7/1976.g.
- 4) Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima; „Službeni list“; SFRJ; br.7/1971.g.
- 5) Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida; Službeni vjesnik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ; br.2/1950.g.
- 6) Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka; „Službeni list“ SFRJ – Međunarodni ugovori br.9/1991.g.
- 7) Međunarodna Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije „Službeni list“ – Međunarodni ugovori br.6/1967.
- 8) Konvencija koja se odnosi na diskriminaciju u pogledu zapošljavanja i zanimanja; „Službeni list“ SRJ br.3/1961.g.
- 9) Konvencija o pravima djeteta; „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori; br.15./1990.g.
- 10) Konvencija o borbi protiv diskriminacije u oblasti prosvjete; „Službeni list“ SFRJ; br.4/1964.g.
- 11) Bečka konvencija o pravu međunarodnih ugovora, Narodne novine; Međunarodni ugovori; br.16/1993; ispravak u br.9/1998.g.
- 12) Rimski statut Međunarodnog kaznenog suda; Narodne novine Međunarodni ugovori; br.5/2001.g.

- 13) Drugi fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima namijenjen ukinuću smrtne kazne; Narodne novine – Međunarodni ugovori br.7/1995; Ispravak u br.11/1995.g.
- 14) Deklaracija UN-a o pravima domorodačkih naroda (Rezolucija Opće Skupštine 61/295. Prijevod Lulić M.; Pravni vjesnik; PF Osijek, br.3-4/11.g.
- 15) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda kako je izmijenjena Protokolima br.11 i 14. s Protokolima br.1., 4., 6., 7., 12. i 13.; izd. Tajništvo Europskog suda za ljudska prava; lipanj 2010.g.
- 16) Europska povelja o lokalnoj samoupravi; Narodne novine – Međunarodni ugovori; br.14/1997.g.
- 17) Okvirna Konvencija o zaštiti nacionalnih manjina; Narodne novine – Međunarodni ugovori; br.14/97.g.
- 18) Europska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima; Narodne novine – Međunarodni ugovori; br.18/97.g.
- 19) Vienna Declaration, od 9. listopada 1993.; http://www.coe.int/tlem/home_eu.asp.
- 20) Rezolucija Parlamentarne skupštine br.1735 iz 2006.godine
- 21) Završni akt Konferencije o sigurnosti i suradnji u Europi iz Helsinki od 1. kolovoza 1975.g. (izvor J. Hrženjak, Međunarodni i Europski dokumenti o ljudskim pravima; Zagreb; 1992. godine.).
- 22) Dokument Kopenhaškog sastanka konferencije o ljudskoj dimenziji KESS-a; (izvor J.Hrženjak; Međunarodni i Europski dokumenti o ljudskim pravima; Zagreb 1992.g.)
- 23) Pariška povelja za novu Europu; (izvor; J. Hrženjak; Međunarodni i Europski dokumenti o ljudskim pravima; Zagreb; 1992.)
- 24) Dokumenti Moskovskog sastanka Konferencije o ljudskoj dimenziji KESS-a; (izvor J. Hrženjak; Međunarodni i Europski dokumenti o ljudskim pravima; Zagreb; 1992.g.).
- 25) Ženevske izvješće o nacionalnim manjinama; <http://www.osce.org/docs/english/1990-1999/hd/masc91e.htm>
- 26) OSCE, Haške preporuke o pravu nacionalnih manjina na obrazovanje i objašnjenje; listopad 1996.g. http://www.osce.org/documents/hcnm/1996/10/2700_eu.pdf
- 27) OSCE, Preporuke iz Osla o pravu nacionalnih manjina na upotrebu vlastitog jezika i objašnjenje, veljača 1998. godine, http://www.osce.org/documents/hcnm/1998/02/2699_hr.pdf
- 28) OSCE, Preporuka iz Lunda o učinkovitom sudjelovanju nacionalnih manjina u javnom životu s obrazloženjem, rujan 1999. godine, http://www.osce.org/documents/henm/1999/09/2698_eu.pdf.

- 29) Smjernice za učešće nacionalnih manjina u izbornom procesu, Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava; Varšava; siječanj 2001. godine.

C) Odluke (odabrane) Europskog suda za ljudska prava i slobode u Strasbourg

- 1) Andrejeva protiv Latvije (Veliko vijeće), 18. veljače 2009., zahtjev br. 55707/00.
- 2) Anguelova protiv Bugarske, 13. lipanj 2002.; zahtjev br.38361/97.
- 3) D.H.protiv Češke Republike (Veliko vijeće), 13. studenoga 2007., zahtjev br.57325/00
- 4) E.B.protiv Francuske, (Veliko vijeće), 22. siječnja 2008., zahtjev br.43546/02
- 5) Frette protiv Francuske, 26. veljače 2002. zahtjev br.36515/97
- 6) Gaygusuz protiv Austrije, 16. rujna 1996. zahtjev br.17371/90.
- 7) Nachova i drugi protiv Bugarske (Veliko vijeće), 6. srpnja 2005., zahtjev br.43577/98 i 43579/98.
- 8) Oršuš i drugi protiv Hrvatske (Prvo vijeće), 17. srpnja 2008., zahtjev br.15766/03.
- 9) Oršuš i drugi protiv Hrvatske (Veliko vijeće), 17. srpnja 2008., zahtjev br.15766/03.
- 10) Šećić protiv Hrvatske, 31. svibnja 2007., zahtjev br.40116/02.
- 11) Thlimmenos protiv Grčke (Veliko vijeće) 6. travnja 2000., zahtjev br.34369/97.
- 12) Timishev protiv Rusije, 13. prosinca 2005., zahtjev br.55762/00, 55974/00.
- 13) Velikova protiv Bugarske, 18. svibnja 2000., zahtjev br.41488/98.

D) Odluke Ustavnog suda Republike Hrvatske

- 1) Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (N.N.br.155/02.), Odluka i Rješenje broj: U-I-1029/2007 i U-I-1030/2007 od 7. travnja 2010.
- 2) Ustavni zakon o izmjenama i dopunama Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj (N.N.br.51/00), Odluka broj: U-I-774/2000 od 20. prosinca 2000.
- 3) Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj (N.N.br.65/91, 105/00.). Odluka i Rješenje broj: U-I-732/1998 od 12. travnja 2001.

- 4) Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (N.N.br.155/02). Rješenje broj: U-I-402/2003 i dr. od 30. travnja 2008.
- 5) Odluka Ministarstva prosvjete i sporta Republike Hrvatske o donošenju osnovnih planova i programa za organiziranje odgojno-obrazovnog rada na jezicima nacionalnih manjina ili etničkih zajednica u Republici Hrvatskoj (Vjesnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske br. 6/97); Odluka Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske o načinu obrazovanja te nastavnim planovima i programima za učenike srednjih škola – pripadnike etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj (Vjesnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske br.11/97); Naputak Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske o ustroju razrednih odjela za učenike – pripadnike etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina te o zapošljavanju stranih državljan u predškolskim i školskim ustanovama (Vjesnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske br.11/97). – Odluka broj: U-II-993/1997 i dr. od 8. studenoga 1999.
- 6) Izmjene i dopune Statuta Istarske županije (Sl. novine istarske županije 12/01) – Rješenje broj: U-II-425/2002 od 16. siječnja 2008.
- 7) Jednakost svih pred zakonom – ravnopravnost pripadnika nacionalnih manjina (slučaj Oršuš i dr.) Odluka broj: U-III-3138/2002. od 7. veljače 2007. (N.N.br.22/2007.).
- 8) Izvješće Ustavnog suda Republike Hrvatske u povodu Inicijative Vlade Republike Hrvatske; U-X-2271/2002; N.N.br.133/02.
- 9) Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske (N.N.br.142/10.).
- 10) Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske (N.N.br.47/10.).
- 11) Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske (N.N.br.93/11.).
- 12) Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-I-764/04, U-I-2578/04, U-I-2670/04, U-I-3006/04 i U-I-1452/05 (N.N.br.34/07.).